

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม
THE HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT ACCORDING TO
THE BUDDHIST PAÑCASĪLA AND PAÑCADHAMMA

พระครูปลัดสุศักดิ์ วิริยโร (คงรักษา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

พระครูปลัดสุรัต วิริยโร (คงรักษา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**The Human Resource Development According to
the Buddhist of Pañcasīla and Pañcadhamma**

Phrakhrupalad Surasak Viriyadharo (Kongraksa)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E.2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

.....
(พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระครูปริมาณัฐรักษ์, รศ.ดร.)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร. สุรพล สุยะพรหม)

.....กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ผศ.)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ยุกธนา ปราณีต)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร. สุรพล สุยะพรหม ประธานกรรมการ

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ผศ. กรรมการ

ดร.ยุกธนา ปราณีต กรรมการ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระครูปริมาณุรักษ์, รศ.ดร.)

(อาจารย์ ดร.ทองวิทย์ แก้วศรี)

(ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม)

(พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ.)

(อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ.

อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต

ประธานกรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

วิทยานิพนธ์ : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

ผู้วิจัย : พระครูปลัดสุทธักต์ วัริยธโร (คงรักษา)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. สุรพล สุยะพรหม ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A., Ph.D. (Pol.Sc.)

: พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ ผศ., ป.ธ.๗, พธ.บ., ศศ.ม. (พัฒนาสังคม),
รป. ม. (การจัดการความขัดแย้ง)

: ดร. ยุทธนา ปราณีต พธ.บ. (รัฐศาสตร์), ร.บ., M.A. (Politics),
Ph.D. (Pol.Sc.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ : (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (๒) เพื่อศึกษาหลักเบญจศีล เบญจธรรม ในพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม ผลการวิจัยพบว่าทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกมีความหมายว่า มนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ มีค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์การ องค์การจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ส่วนในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการเป็นผู้ฝึกตนตามหลักศีลธรรม พระพุทธเจ้าทรงฝึกพระองค์เองได้อย่างประเสริฐแล้วทรงฝึกผู้อื่น ตามบุคคลผู้ฝึกตนจะสามารถพัฒนาตนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้เกิดประสิทธิภาพ หลักธรรมดังกล่าวได้แก่ เบญจศีล คือ ศีล ๕ เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ถือว่าเป็นผู้มีศีล ส่วนคำว่าเบญจธรรมมีความหมายเดียวกับ 'กัลยาณธรรม' หมายถึง ธรรม ๕ ประการ ที่ดีสะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาด คือราคะ โทสะ โมหะได้ เป็นคุณธรรมคู่กับเบญจศีล ถ้าบุคคลถือปฏิบัติศีล ๕ ต้องปฏิบัติเบญจธรรมด้วย เบญจศีลเป็นข้อที่ควรจดเว้น ส่วนเบญจธรรมเป็นข้อควรปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสงบสุข สามัคคี เอื้อเพื่อต่อกัน นับเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืน

Thesis Title : The Human Resource Development according to the Buddhist Pañcasīla and Pañcadhamma

Researcher : Phrakhru Palad Surasak Viriyadharo

Degree : Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Surapol Suyaprom Pali IV., B. A., M. A.,
Ph. D. (Pol. Sc.)

: Phramaha Boonlert Indapañño Asst. Prof., Pali VII, B. A., M.P.A.

: Dr. Yuttana Praneet B. A., M. A., Ph. D. (Pol. Sc.)

Date of Graduation : 15 March 2012

ABSTRACT

This research is of aims : (1) to study the concept and the theory of the human resource development, (2) to study the Buddha's teachings on Pañcasīla and Pañcadhamma, and (3) to study the human resource development according to the Buddha's teachings Pañcasīla and Pañcadhamma. From the study, it is found that, the western theories on the human resource development indicate that human beings are proficient in learning, competent in organization development whether the organization is successful or not it depends on human resource. In Buddhism, the human resource is stressed on the moral self-training. The Buddha trained Himself excellently and then trained the others. The person who has been trained can develop himself and lead his life way of morality. He can also apply the group of dhamma such as Pañcasīla and Pañcadhamma to his life way. Pañcasīla are five precepts or the rules of morality. When a person follows the five Silas, he is a well-trained person with Buddhist development. Pañcadhamma are of the same meaning as Kalyāṇadhamma meaning the goodness and the virtues as the means to eradicate Rāga (passion), Dosa (hatred) and Moha (delusion). Pañcasīla and Pañcadhamma are the pairs of each other. If a person follows Pañcasīla, he also practise the Pañcadhamma. Pañcasīla and Pañcadhamma are the practical way of life for every people. Pañcasīla is the factor for refraining and Pañcadhamma is the factor for practicing both of which cause to the peace, the harmony, the welfare and the firm human resource for development.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากหลาย ๆ ฝ่าย ผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณท่านทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้

ขอขอบพระคุณ ผศ. ดร. สุรพล สุยะพรหม ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้คำแนะนำ ปรีกษา เสนอแนะทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ ขอขอบพระคุณ ผศ. พระมหาบุญเลิศ อินุทปญโญ และอาจารย์ ดร. ยุทธนา ปราณีต กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่มีเมตตาให้คำปรึกษาพิจารณาตรวจแก้ไข ปรับปรุง และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอกราบขอบพระคุณและขอขอบคุณคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย รศ. ดร. พระครูปริมาณุรักษ์ (ประสิทธิ์ ฐุรสิทฺโธ) อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี ผศ. ดร. สุรพล สุยะพรหม ผศ. พระมหาบุญเลิศ อินุทปญโญ และอาจารย์ ยุทธนา ปราณีต ที่มีเมตตาอนุเคราะห์ช่วยให้คำแนะนำในการแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณพระวิชัย วรรณโณ พระมหาณัฐวุฒิ ภิรตมโม พระมหาอดอนสัก จกุกวโร และพระครูวรวงส์ (ประเสริฐ อานนฺโท) ผู้ช่วยอวาสวัดกระทุ่มเสือปลา ที่กรุณาให้ข้อมูลและให้คำปรึกษางานวิจัยในทุก ๆ ด้าน ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๒ หน่วยวิทยบริการวัดไร่ขิงทุกท่าน ที่ให้คำปรึกษา แนะนำ และเอื้อเฟื้อในการค้นคว้าข้อมูลประกอบการทำวิทยานิพนธ์

ขออันสงส์แห่งคุณงามความดีที่เกิดจากงานวิจัยนี้ ขอโน้มบูชาพระศรีรัตนตรัยและขอมอบให้คุณย่าสายบัว คุณพ่อสนั่น คุณแม่สาลี คงรักษา ผู้ให้ชีวิต พระอุปัชฌาอาจารย์ พระภิกษุสามเณร ตลอดจนญาติพี่น้องทุกคน ขอจงมีแต่ความสุขความเจริญตลอดกาล

พระครูปลัดสุตศักดิ์ วิริยธโร (คงรักษา)

๑๕ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๗
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๑๘
๒.๑ ความหมายของทรัพยากรมนุษย์	๑๘
๒.๒ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางตะวันตก	๒๑
๒.๓ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางตะวันออก	๒๘
๒.๔ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ	๔๑
๒.๕ องค์ความรู้ที่ว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ	๕๓
๒.๖ เปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธกับทางตะวันตก	๖๒
บทที่ ๓ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา	๗๑
๓.๑ หลักเบญจศีลและเบญจธรรม	๗๑
๓.๑.๑ ความหมายของศีล	๗๑

๓.๑.๒ ความหมายของเบญจศีล	๗๒
๓.๑.๓ ระดับของศีล	๗๔
๓.๑.๔ อานิสงส์หรือประโยชน์ของศีล ๕	๗๔
๓.๑.๕ การงดเว้นจากสิกขาบททั้ง ๕	๗๕
๓.๑.๖ ศีลทั้ง ๕ ข้อ	๗๖
๓.๒ หลักเบญจธรรม	๙๐
๓.๒.๑ ความหมายของธรรม	๙๐
๓.๒.๒ ความหมายของเบญจธรรม	๙๑
๓.๒.๓ เบญจธรรม (กัลยาณธรรม) ทั้ง ๕	๙๑
๓.๓ ศีลในประเด็นที่เป็นเชิงสังคม	๙๘
๓.๓.๑ จุดเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องมีศีล	๙๘
๓.๓.๒ ศีลกับความสงบสุขในสังคม	๑๐๑
๓.๓.๓ ความเกี่ยวพันระหว่างศีลกับศีลสามัญญตา	๑๐๒
บทที่ ๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจศีลและเบญจธรรม	๑๐๔
๔.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากปาณาติบาตด้วยหลักเมตตา กรุณา	๑๐๔
๔.๑.๑ หลักการ	๑๐๔
๔.๑.๒ วิธีการเจริญเมตตา	๑๑๔
๔.๑.๓ วิธีการเจริญกรุณา	๑๑๔
๔.๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากอกุศลนาทานด้วย หลักสัมมาอาชีวะ	๑๑๖
๔.๒.๑ หลักการ	๑๑๖
๔.๒.๒ วิธีการ	๑๑๗
๔.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากกาเมสุมิจฉาจารด้วย หลักกามสังวร	๑๒๒
๔.๓.๑ หลักการ	๑๒๒
๔.๓.๒ วิธีการ	๑๒๒
๔.๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากมูสาวาทด้วยหลักสัจจะ	๑๒๔
๔.๔.๑ หลักการ	๑๒๔
๔.๔.๒ วิธีการ	๑๒๕
๔.๕ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากสุราเมรัยด้วยหลักสติ	๑๒๗
๔.๕.๑ หลักการ	๑๒๗

๔.๕.๒ วิธีการ	๑๒๗
๔.๖ ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม	๑๓๑
๔.๖.๑ ผลสัมฤทธิ์ด้านความสุข (สีเลน สุคติ ยนฺติ)	๑๓๑
๔.๖.๒ ผลสัมฤทธิ์ด้านโภคทรัพย์ (สีเลน โภคสมปทา)	๑๓๓
๔.๖.๓ ผลสัมฤทธิ์สูงสุดคือสงบรมเย็น (สีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ)	๑๓๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๘
บรรณานุกรม	๑๔๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๗

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
แผนภาพที่ ๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากปาณาติบาต ด้วยหลักเมตตากรุณา	๑๑๖
แผนภาพที่ ๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากอทินนาทาน ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ	๑๒๑
แผนภาพที่ ๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ด้วยหลักกามสังวร	๑๒๔
แผนภาพที่ ๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากมุสาวาท ด้วยหลักสัจจะ	๑๒๖
แผนภาพที่ ๕ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐฐาน ด้วยหลักสติ	๑๓๐
แผนภาพที่ ๖ ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม	๑๓๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยจะแจ้งเล่ม /ข้อ/หน้า ตามลำดับดังนี้ ตัวเลขข้างต้น หมายถึง เล่มที่ ตัวเลขตรงกลางหมายถึง ข้อที่ และตัวเลขสุดท้ายหมายถึงหน้า เช่น (ที.สี) .ไทย (๙/๒๗๖/๙๘ .หมายถึง ที่มณิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เรียงตามลำดับคัมภีร์ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ที่มณิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ที่มณิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ที่มณิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรณปุรณี	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)

ขุ.เปต. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	บุคคล	(ภาษาไทย)
---------------	---	-------------	-------	-----------

๒. คำย่อเกี่ยวกับอรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงเลขเกี่ยวกับพระไตรปิฎกอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏฯ โดยจะแจ้งเล่ม/ ภาค/หน้า ตามลำดับดังนี้ ตัวเลขข้างต้นหมายถึง เล่มที่ ตัวเลขตรงกลางหมายถึง ภาคที่ และตัวเลขสุดท้ายหมายถึงหน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/ ๑๗๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถาภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๑๗๙ ฉบับมหา -มกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังต่อไปนี้

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------------	---	-----------	---------------	-------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึง ‘ทรัพยากร’ ก็มักจะนึกถึงทรัพยากรธรรมชาติ อันหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถนำทรัพยากรเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในรูปลักษณะต่าง ๆ ได้ เช่น น้ำ ถ่านหิน แร่ธาตุ โดยที่ทรัพยากรชนิดนี้ถ้าใช้มากก็อาจหมดไปได้ จึงถือว่าเป็นทรัพยากรที่สิ้นเปลือง ส่วนทรัพยากรที่ไม่สิ้นเปลือง เช่น น้ำทะเล ฝน แสงอาทิตย์ เป็นทรัพยากรที่มีค่า มีประโยชน์ และเป็นสิ่งจำเป็นที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ในขณะเดียวกัน ถ้าพูดถึง ‘ทรัพยากรมนุษย์’ ย่อมหมายถึง ‘คน’ ทรัพยากรมนุษย์ เป็นทรัพยากรประเภทหนึ่ง ที่จำเป็นจะต้องใช้การจัดการ การพัฒนา ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด แม้ว่ามนุษย์จะไม่ใช่วัตถุหรือทรัพย์สินแต่ต้องถือว่าเป็นทรัพยากรในการจัดการที่ซื้อหามาด้วยเงินไม่ได้ง่ายนัก และการที่มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญ และเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงกว่าสัตว์ประเภทอื่น สามารถศึกษาเรียนรู้อะไรก็ได้ เช่น การเรียนรู้ศิลปะ วิทยาการต่าง ๆ การเรียนรู้ระบบชีวิต สังคม ที่จะก่อให้เกิดศานติสุข มนุษย์จึงได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม เพราะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อช่วยเหลืออาศัยพึ่งพากัน และตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์มีการสร้างสรรค์ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเจริญในรูปแบบต่าง ๆ ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน อันได้แก่ การสร้างสิ่งประดิษฐ์ ประเพณี ศาสนา และศิลปะแขนงต่าง ๆ รวมทั้งการจัดระเบียบทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เป็นต้น^๑

มนุษย์ดำเนินชีวิตทุกวิถีทาง เพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จ และมีความสุขในการดำรงชีวิต บางคนก็ประสบความสำเร็จ แต่บางคนไม่ประสบความสำเร็จ เพราะได้รับการศึกษา การพัฒนาอย่างไม่ถูกต้องถูกวิธี ดังนั้น ถ้าต้องการความสำเร็จในชีวิต จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนาในทางที่ถูกต้องถูกวิธีตามแนวทางของพระพุทธศาสนา จึงจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายประเภทอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษนั้นได้แก่ สิกขา หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ฉะนั้น เมื่อมนุษย์ได้รับ

---

^๑มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

การศึกษา ฝึกฝน อบรม หรือได้รับการพัฒนาแล้ว จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ^๒ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสเรื่องการฝึกตนกับพระอานนท์ว่า

ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว^๓ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่ที่ได้รับการฝึกหัดแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น^๔

วิธีการในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา มีด้วยกันอยู่หลายวิธี ตั้งแต่การพัฒนาขั้นพื้นฐานของชีวิตจนถึงขั้นสูงสุดของชีวิต คือ การสำเร็จมรรค ผล นิพพาน ที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงนั้น เนื่องจากสมองของมนุษย์เป็นโครงสร้างที่วิจิตรที่สุดในจักรวาล มนุษย์สามารถเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จอะไรก็ได้ เช่นการเรียนรู้ให้รู้ความจริง เรียนรู้ให้รู้ความงาม เรียนรู้ให้รู้ความดี หรือความถูกต้อง เรียนรู้อย่างมีความสุข และเรียนรู้ให้บรรลุความสุขได้^๕

การเรียนรู้ที่ดี ที่ถูกต้องจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ความรู้สึกนึกคิดนั้นเป็นปัจจัยกำหนดการดำเนินชีวิตของมนุษย์ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ว่าจะดำเนินชีวิตอย่างไร แต่ทุกวันนี้มนุษย์ยังไม่สามารถจัดระบบชีวิตและสังคมให้เกิดความสมดุลเกิดความสุขในสังคมได้ เพราะการเรียนรู้มีการพัฒนาไปในแนวทางที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งการศึกษาในศิลปะ วิทยาการ ความรู้ในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่ เน้นการศึกษาโดยใช้วิชา หรือ ‘ศาสตร์’ เป็นตัวตั้ง แต่ไม่นำเอาศีลธรรมมาตั้งควบคู่กำกับไปด้วย ทำให้มนุษย์ทุกวันนี้ขาดศีลธรรมไม่เข้าใจความเป็นจริงแห่งชีวิต ไม่รู้จักวิถีการดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างถูกต้องดีงาม มีแต่จะนำเอาวิชาความรู้หรือศาสตร์ที่ร่ำเรียนมาใช้เป็นเพียงเครื่องมือ เป็นศาสตราวุธ ใช้ในการต่อสู้ แก่งแย่ง ชิงชิงกัน ฉะนั้น สังคมจึงเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิงกันในรูปแบบต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมเพิ่มมากขึ้น ในยุคโลกาภิวัตน์ระบบทุนนิยมแบบบริโคนิยมทำให้คนจนส่วนใหญ่ในสังคม และคนรวยซึ่งมีความสามารถในการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรไม่เท่าเทียมกัน ย่อมทำให้เกิดช่องว่าง เกิดเป็นประชาชน ๒ ฝ่ายขึ้น ขณะที่อีกฝ่าย

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมมัญญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

^๓ฝึกตนได้แล้ว หมายถึงฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๘ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรคและอรหัตตมรรค), ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕//๓๑๑/๑๓๓.

^๔ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕//๓๓/๔๘.

^๕ประเวศ วะสี, *การพัฒนาฆบวณการการเรียนรู้แบบพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗.

หนึ่งมีกำลังในการแย่งชิงทรัพยากรได้มากกว่า กับอีกฝ่ายซึ่งด้อยกว่าก็จะต่อสู้คัดค้าน ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นและนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด^๖

ในระดับโลก ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อขัดแย้งที่เกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติในประเทศต่าง ๆ ได้ถูกขยายผลไปสู่ความรุนแรง ทำให้องค์การสหประชาชาติประกาศ “คำประกาศและกำหนดการการปฏิบัติว่าด้วยวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ” (Declaration and Program of Action on a Culture of Peace) ในพ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งก่อนหน้านี้ในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ องค์การสหประชาชาติก็ได้เสนอให้เป็น “ปีสากลเพื่อวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ” โดยการรณรงค์สร้างจิตสำนึกวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ ซึ่งมีนัยที่มุ่งเน้นถึง การพยายามจะเอาชนะความชั่วด้วยความดี สันติวิธีมิได้ใช้กำลังที่แข็งแกร่งและอาวุธ หากอาศัยความกล้าหาญทางศีลธรรม การควบคุมตนเอง ความกรุณา ความรักในความยุติธรรม เคารพในความดี และความมีสัจจะที่เข้าถึงกันได้^๗

มนุษย์กำลังประสบปัญหาภาวะวิกฤตทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะปัญหาสังคมที่ไม่ได้ลดลงเลย กลับจะมีแต่เพิ่มมากขึ้น ทั้งเรื่องของความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาการติดสิ่งเสพติด ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาความรุนแรง และอาชญากรรมทางสังคม การแบ่งแยกเชื้อชาติ แบ่งผิว ปัญหาเรื่องความยากจน การไม่มีงานทำ ปัญหาทั่วไปในขณะนี้ก็คือการก่อการร้าย การขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ระหว่างชาติ ศาสนา ระหว่างผิวพรรณ ระหว่างประเทศ ตลอดจนการทำสงครามกัน^๘

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธวิธีการนำข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์สำหรับขัดเกลาคใจ คือ เบญจศีลและเบญจธรรม อันได้แก่ การงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ รวมทั้งความทุจริตซึ่งถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี และการประพฤติในธรรม ๕ ประการ ที่ควรประพฤติด้วยความสุจริตซึ่งถือว่าเป็นสิ่งดีงาม เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อย เกิดความสามัคคีปรองดอง และสงบสุข

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า เบญจศีลและเบญจธรรม มีความสำคัญในการพัฒนามนุษย์ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าธรรมข้ออื่น ๆ เพราะนอกจากจะมีคุณค่า และความสำคัญในตัวเองแล้ว ยังเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริม และสนับสนุนให้มนุษย์มีการพัฒนาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นสูงสุดของชีวิต ทำให้มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สมบูรณ์ ดังนั้น การศึกษาทำ

^๖พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๓.

^๗พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีกรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒-๓.

^๘พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖-๒๗.

ความเข้าใจในเรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม จึงเป็นเรื่องที่บุคคลทั่วไป และบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า เบญจศีลและเบญจธรรมนั้น มีความหมาย มีความสำคัญ มีหลักในการปฏิบัติอย่างไร และสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างไร

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นอกจากจะทำการศึกษาในความหมาย คุณค่า ความสำคัญของเบญจศีลและเบญจธรรมที่มีต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญก้าวหน้าและความสมบูรณ์ของชีวิตแล้ว ยังต้องศึกษาเบญจศีลและเบญจธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอรรถกถา เพื่อนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิต สังคม และประเทศชาติสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ความหมาย ความสำคัญ แนวคิด การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาจากหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความวารสาร เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นอย่างไร
- ๑.๔.๒ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **การพัฒนา** หมายถึง การทำให้บุคคลมีคุณภาพมากขึ้น ด้วยกระบวนการเพิ่มพูนในวินัย (ศีล) ฝึกฝนความอดทน (สมาธิ) ความสามารถในการเรียนรู้ (ปัญญา) ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานที่รับผิดชอบแก่บุคคลากรทำให้ประสบความสำเร็จ เป็นที่พอใจแก่องค์กร

๑.๕.๒ **ทรัพยากรมนุษย์** หมายถึง บุคลากรในองค์กร ที่มีวินัย มีความพร้อม มีความซื่อสัตย์จริงใจ มีความรู้ ทักษะและชำนาญ กับมีทัศนคติที่ดีต่อหน้าที่ สามารถปฏิบัติงาน จนประสบความสำเร็จ บรรลุเป้าหมาย ตามวัตถุประสงค์ขององค์กร

๑.๕.๓ **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์** หมายถึง การเจริญเติบโตของมนุษย์โดยเน้นไปที่การขยายขอบเขตความสามารถของบุคคลให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานในสถานการณ์ใหม่ๆ ที่แตกต่างกันออกไป เป็นกระบวนการเพิ่มความรอบรู้และทักษะความสามารถของประชากรในสังคม

๑.๕.๔ **เบญจศีล** หมายถึง ศีล ๕ ข้อ เป็นการงดเว้นจากการกระทำบาปทุจริต ๕ ประการ ได้แก่ ๑) งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๓) งดเว้นจากการประพฤติล่วงละเมิดทางเพศ ๔) งดเว้นจากการพูดเท็จ ๕) งดเว้นจากการดื่มสุราและการเสพสิ่งเสพติด

๑.๕.๕ **เบญจธรรม** หมายถึง ธรรม ๕ ประการ คือ ๑) เมตตา กรุณา ๒) สัมมาอาชีวะ ๓) กามสังวร (สำรวมในกาม) ๔) สัจจะ ๕) สติสัมปชัญญะ

๑.๕.๖ **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจศีล** หมายถึง แนวความคิดการทำให้บุคลากรมีวินัย (ศีล) มีจริยธรรม มีความสามารถในการเรียนรู้ ทักษะและทัศนคติที่ดี มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และปัญญา ทำให้บุคลากรและผู้บริหารมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผลในองค์กร

๑.๕.๗ **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจธรรม** หมายถึง แนวความคิดการทำให้บุคลากรมีความเมตตา กรุณา มีสัมมาอาชีวะ สำรวมระวังในกามตลอดจนมีสัจจะและสมบูรณ์ด้วยสัมปชัญญะซึ่งจะเป็นการเพิ่มศักยภาพความสามารถของบุคคลนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเบญจศีลและเบญจธรรม

พระมหาเถระนักปราชญ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ตรัสและได้กล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเบญจศีลและเบญจธรรม ได้แก่

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องเบญจศีลและเบญจธรรมสรุปได้ว่า เมื่อรับศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว อันได้แก่ (๑) เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน (๒) เว้นจากการลัก ขโมย โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน (๓) เว้นจากการประพฤติดินในกาม การล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน (๔) เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง และ (๕) เว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษแล้ว สมควรประพฤติธรรมอันดีงามอีกส่วนหนึ่ง ก็จะได้เป็นผู้มีธรรมดีงาม คู่กัน คือ

ข้อ ๑ ควรมี เมตตา กรุณา	อนุโลมตามสิกขาบทที่ ๑
ข้อ ๒ ต้องหากินในทางที่ชอบ	อนุโลมตามสิกขาบทที่ ๒
ข้อ ๓ ระวังความประพฤติไม่ให้ผิดในทางกาม	อนุโลมตามสิกขาบทที่ ๓
ข้อ ๔ รู้จักรักษาสัตย์	อนุโลมตามสิกขาบทที่ ๔
ข้อ ๕ เป็นผู้รักษาสติ	อนุโลมตามสิกขาบทที่ ๕ ^๑

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ได้ทรงบรรยายความว่า “ศีล” เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงาม เป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นมารดาแห่งกัลยาณธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คำว่า ศีล แปลว่า ปกติ สิ่งไรเป็นปกติ สิ่งนั้นย่อมไม่มีโทษ อย่างบ้านเมืองสงบเป็นปกติ หมายความว่า ปราศจากภัยจากภายในและภายนอก คนมีความปกติภายในตน คือไม่มีภัยเบียดเบียน มีอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปกติ คนที่อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนกันก่อนทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อ แอ้งชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ขี้ปดหลอกลวงกัน ไม่ขี้เมาก่อความรำคาญทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็นปกติไม่มีใครเดือดร้อนลำบากทุกข์ยาก คำว่า ปกตินี้ จึงหมายถึงความเรียบร้อยภายในตัวบุคคลแต่ละคน และทั้งหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ปกตินี้มาจากภาษาบาลี คือ ศีล^๑

^๑สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธรรมคดี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๕-๒๒๗.

^๑สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), *ธรรมคดี*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า เบญจศีล คือ ศีล ๕ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติผิดในกาม เว้นพูดปด เว้นของเมา เบญจธรรม คือ ธรรม ๕ ประการที่ควรประพฤติคู่กับการรักษาเบญจศีล เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ สारรวมในกาม สัจจะ สติสัมปชัญญะ^{๑๑}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวว่า เบญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ข้อ หมายถึง การงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติล่วงละเมิดทางเพศ งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด เบญจธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ ๕ ประการ คือ เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ^{๑๒}

ทรงวิทย์ แก้วศรี ได้กล่าวว่า การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไปในทิศทั้งหลายไม่มีขอบแดน เป็นการแผ่ความปรารถนาดีแก่ผู้อื่นให้มีความสุขความสบายด้วยกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง จึงเป็นการสร้างความรู้สึกรักให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีประมาณ ไม่มีขีดจำกัด^{๑๓}

สุชีพ ปุญญาอนุภาพ ได้กล่าวว่า หลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาชั้นสามัญที่เรียกว่า เบญจศีล เบญจธรรม คือ ศีล ๕ และ ธรรม ๕ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนไว้ในแง่เว้นความชั่วและแง่ทำความดี เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการครองชีวิต เบญจศีล เบญจธรรมนั้น ศีล หมายถึงการเว้นความชั่ว ธรรม หมายถึง การเพิ่มพูนความดี แบ่งออกเป็นฝ่ายละ ๕ คู่ ดังนี้

(๑) เว้นจากฆ่าสัตว์ และมนุษย์ เป็นศีลข้อที่ ๑

เมตตากรุณา เป็นธรรมข้อที่ ๑

(๒) เว้นจากลักทรัพย์ เป็นศีลข้อที่ ๒

สัมมาอาชีวะ เป็นธรรมข้อที่ ๒

(๓) เว้นจากผิดในกาม เป็นศีลข้อที่ ๓

กามสังวร (สารรวมในกาม) เป็นธรรมข้อที่ ๓

(๔) เว้นจากพูดเท็จ เป็นศีลข้อที่ ๔

สัจจะ พูดจริง เป็นธรรมข้อที่ ๔

(๕) เว้นจากดื่มสุราเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นศีลข้อที่ ๕

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๐-๔๘๑.

^{๑๓}ทรงวิทย์ แก้วศรี, **เบญจศีล เบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

มีสติสัมปชัญญะ สारวมระวัง เป็นธรรมข้อที่ ๕^๔

สรุป หลักเบญจศีลเป็นหลักเบื้องต้นแห่งความดีงาม เป็นที่พึงเบื้องต้น และเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คู่กันกับหลักเบญจธรรม คือธรรมที่ทำให้การดำเนินชีวิตเกิดความสมบูรณ์ เป็นกระบวนการวิเคราะห์บุคคลเพื่อเตรียมการพัฒนา เพื่อจัดสรรหลักการหรือหลักธรรมให้เหมาะกับจริต (นิสัย) ของบุคคลนั้น ๆ เป็นการขัดเกลากิเลสให้เบาบาง และให้มีมนุษยธรรม เมื่อประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับขั้นแล้ว จากขั้นพื้นฐานเบื้องต้นจนกระทั่งถึงขั้นสูงสุด เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า ปลอดภัย ปลอดภัย เพิ่มพูนความดีงามแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ โดยมุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมดจดปราศจากมลทินคือเครื่องเศร้าหมองอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

๒) แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

มีหนังสือเกี่ยวกับการบริหาร การจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวถึง แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หลายเล่ม อาทิ

ธัชชนันท์ อิศรเดช ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น มนุษย์เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างจากทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่น เนื่องจากมนุษย์มีมันสมองที่โตกว่าสัตว์อื่น ๆ มีความคิด มีวัฒนธรรม และมีอารยธรรมที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่เราเรียกว่าวัฒนธรรมนั้นทำให้มนุษย์พยายามเอาตัวรอด ปรับปรุงสภาพธรรมชาติให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต และรวมไปถึงการพยายามเอาชนะธรรมชาติ มนุษย์พยายามสร้างเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ และสิ่งประดิษฐ์เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานที่เรียกว่า ปัจจัยสี่^๕

วรนาถ แสงมณี ได้กล่าวว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ คือ กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์การพร้อมทั้งสนใจการพัฒนาธำรงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์การเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีในการทำงาน^๖

ณัฐพันธ์ เขจรันท์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหาร ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับงานบุคลากรหรือบุคคลที่ต้องปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับบุคลากรขององค์การ ร่วมกันใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการสรรหา การเลือก และ

^๔ สุชีพ ปุญญานุภาพ, *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๕ ธัชชนันท์ อิศรเดช, *การบริหารสิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๔๙) หน้า ๑๓.

^๖ วรนาถ แสงมณี, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ / งานบุคคล*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดประสิทธิ์ภัณฑ์แอนด์พรินติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

บรรจบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เข้าปฏิบัติงานในองค์การพร้อมทั้งดำเนินการธำรงรักษา และพัฒนาให้บุคลากรขององค์การมีศักยภาพที่เหมาะสมในการปฏิบัติงานและมีคุณภาพชีวิตการทำงานเหมาะสม^{๑๗}

ศาสตราจารย์สุกรีวงศ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้องค์กรมีทรัพยากรมนุษย์ที่เพียงพอทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณตลอดจนสามารถดำเนินงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด การที่จะทำให้องค์กรมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ และปริมาณที่เพียงพอจำเป็นต้องมีกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ เริ่มต้นจากการวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การจัดคนเข้าทำงาน การฝึกอบรม และการพัฒนา การจ่ายค่าตอบแทน การประเมินผลการปฏิบัติงาน และการรักษาความสัมพันธ์^{๑๘}

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการพัฒนามนุษย์และการเรียนรู้ไว้อย่างเป็นระบบ ครบกระบวนการมีองค์ประกอบ และขั้นตอนตามลำดับต่อเนื่องสมบูรณ์ หลักการที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามองมนุษย์ทั้งในฐานะเอกัตบุคคล และในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น (กัลยาณมิตร) หลักการที่สอง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ หรือเวไนยบุคคล สามารถรับการสั่งสอนฝึกฝนและอบรมบ่มนิสัยได้ หลักการที่สาม มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญาแต่กำเนิด และแม้มนุษย์จะแตกต่างกันก็จำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ หลักการที่สี่ พระพุทธศาสนาอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดในวิถีชีวิตทั้งชีวิตตามความเจริญเติบโตและพัฒนาการของชีวิต หลักการที่ห้า การเรียนรู้ของมนุษย์มี ๓ แกนหลัก คือ การฝึกฝนตนเองในเรื่อง ศิล สมาธิ ปัญญา มีหลักและแนวปฏิบัติที่บูรณาการของการพัฒนามนุษย์ ในพระไตรปิฎกเรียกว่า ไตรสิกขา^{๑๙}

สรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ วิธีการของผู้บริหารที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยการสรรหาคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติให้ทำงานในตำแหน่งที่เหมาะสม มีการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะในการทำงานของบุคลากรอยู่เสมอ และมีการดูแลคุณภาพชีวิตในการทำงาน ส่วนการพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการพัฒนามนุษย์และการเรียนรู้ไว้อย่างเป็นระบบ ครบกระบวนการ มีองค์ประกอบ และขั้นตอนตามลำดับต่อเนื่องสมบูรณ์เรียกว่าไตรสิกขา

^{๑๗} ณีฐฐพันธ์ เขจรนนท์, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเม็ดทรายพริ้นต์ ๒๕๕๑), หน้า ๑๕.

^{๑๘} ศาสตราจารย์สุกรีวงศ์, การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี.พี.ไซเบอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๗.

^{๑๙} สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์, ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๘-๑๕.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเบญจศีล และเบญจธรรม

งานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสารงานวิทยานิพนธ์ ตลอดจนหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจศีลและเบญจธรรม ดังต่อไปนี้

พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล (ธรรมจง) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในมงคลสูตร” ผลของการวิจัยพบว่า วินัยมี ๒ อย่าง คือ วินัยของบรรพชิต (อนาคาริกวินัย) และวินัยของคฤหัสถ์ (อาคาริกวินัย) วินัยนี้สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑) ไตรสรณคัมภ์ หมายถึง การปฏิญาณตนนับถือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เป็นวินัยเบื้องต้นเพื่อความมั่นใจให้อยู่ในระเบียบของคฤหัสถ์ทั้งชายหญิง

๒) เบญจศีล คือ ศีล ๕ ประการมี การเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ การเว้นจากการลักขโมยสิ่งของผู้อื่น การเว้นจากการประพฤติดินในกาม การเว้นจากการพูดเท็จ และการเว้นจากการดื่มสุราและของมึนเมา

๓) อุโบสถ หรือ ศีล ๘

๔) กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการคือกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ และมโนกรรม ๓^{๒๐}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ มุสสุธมโม)” ผลของการวิจัยพบว่า ศีล คือ การควบคุมมารยาททางกาย ทางวาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มิให้ล่วงละเมิดบัญญัติมีคุณประโยชน์ ๓ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ผู้รักษาศีล ย่อมไปสู่สุคติภพ

ประการที่สอง ผู้รักษาศีล ย่อมได้รับโภคสมบัติ

ประการที่สาม ผู้รักษาศีล ย่อมปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานได้^{๒๑}

พระมหาสมชาย สิริจนโท (ห่านนท์) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวราคุณ (สมาน สุขโม)” ผลของการวิจัยพบว่า ศีล

^{๒๐}พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล (ธรรมจง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในมงคลสูตร”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๒๑}พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภา), “ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ มุสสุธมโม)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘๖.

หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น ต่อสังคม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีตปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจและปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง ดังนั้น การพัฒนาตนด้วยศีล จึงหมายถึงการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีศีล มีอาจารย์ตรงาม และผู้มีศีลย่อมมีชื่อเสียงที่ดี กล่าวหาญ ในการเข้าสู่บริษัทชื่อว่า มีกลิ่นหอมหวล^{๒๒}

พระมหาสารภญ ญาณสวโร (พินดอน) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย” ผลของการศึกษาพบว่า เพราะคนเราจะต้องอยู่ร่วมกัน หากไม่บัญญัติกติกา ระเบียบสังคม คนก็ไม่อาจพัฒนาตนไปสู่คุณธรรมที่สูงกว่าได้ ‘คนและสัตว์เดรัจฉาน ย่อมมีการกิน การนอน การสืบพันธุ์ เสมอกัน แต่สิ่งที่จะทำให้คนต่างจากสัตว์เดรัจฉานนั้นคือ ธรรม’ และสิ่งที่จะนำคนให้เข้าถึงธรรมได้นั้นก็คือ ระเบียบกฎเกณฑ์ ทางศาสนาเรียกว่า ‘ศีล’ ศีล เป็นข้อปฏิบัติของความเป็นคน โดยเฉพาะศีล ๕ ซึ่งเป็นมนุษยธรรม ธรรมของมนุษย์ ตามหลักพระพุทธศาสนา คำสอนทั้งหมดเป็นระบบการปฏิบัติ เพราะเหตุที่คำสอนเป็นสังฆธรรม คือเกิดจากประสบการณ์จริง หรือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คำสอนจะให้ผลอย่างแท้จริงเฉพาะผู้ที่นำไปปฏิบัติเท่านั้น ศีลก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการสอนระดับพื้นฐาน แต่ถ้านำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วจะมีความสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ และพัฒนาจนถึงระดับสูงสุด^{๒๓}

พระมหาบุญเรือน ปภงกโร (พิลาพันธ์) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า เมตตาเป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ในระดับพื้นฐาน เมตตาเป็นหลักธรรมให้เอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน ไม่ทำลายไม่เบียดเบียนกัน ในระดับกลาง เมตตาเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดกิเลส ขจัดความทุกข์ให้เบาบาง เห็นแก่ตัวน้อยลง ในระดับสูง เมตตาเป็นคุณธรรมทำให้หมดความเป็นตัวตน หมดกิเลส ไม่มีอาสวะ เป็นเมตตาที่สะอาดบริสุทธิ์ เมตตานั้นเกิดได้

^{๒๒}พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย), ๒๕๔๗), หน้า ๒๘.

^{๒๓}พระมหาสารภญ ญาณสวโร (พินดอน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๓.

๓ ทางคือ กาย วาจา และใจ เมตตาที่มีกิเลสครอบงำหรือเมตตาที่ปราศจากปัญญาย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดโทษได้^{๒๔}

พระทวีป กลยาณธมฺโม (เล็กบัณฑิตย) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” สรุปได้กล่าวว่า กัลยาณธรรม หมายถึงธรรมอันดีงามและเป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณบุคคล ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นธรรมที่แสดงคุณค่าของบุคคลที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ใจที่ดี มีความสุจริต มีความเมตตา กรุณา และความประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญบุคคลผู้มีกัลยาณธรรมว่า เป็นผู้เสด็จอยู่จบพรหมจรรย์ ในพระธรรมวินัย การปฏิบัติตนของกัลยาณบุคคลนั้นประกอบด้วย ๓ ชั้นได้แก่ การปฏิบัติขั้นต้นคือการรักษาศีล การปฏิบัติขั้นกลางคือการบำเพ็ญจิตให้สงบ และการปฏิบัติขั้นสูงสุดคือการปฏิบัติขั้นวิปัสสนากรรมฐานเพื่อทำลายกองทุกข์ทั้งหมด^{๒๕}

พระทวีป เขมธมฺโม (จำปา) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา” ได้กล่าวสรุปไว้ว่า หลักการของสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนาจะครอบคลุมกระบวนการดำเนินชีวิตทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยมีประโยชน์ทั้ง ๓ ด้านคือ ประโยชน์ตน (อรรถประโยชน์) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถประโยชน์ และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถประโยชน์) การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ๑) การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบทั้งทางกายและทางวาจา ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ๒) การครอบครองรักษาที่ดี หรือหลักโภควิภาค ๔ (ส่วนหนึ่งใช้สอยเลี้ยงชีพ สองส่วนประกอบอาชีพและอีกส่วนหนึ่งไว้ยามจำเป็นและทำบุญ) และ ๓) การบริโภคใช้จ่ายอย่างถูกต้อง^{๒๖}

न्हวัน อิศรานุวัณฺหชัย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม” ได้สรุปไว้ว่า หลักธรรมสำคัญในการเป็นผู้นำ เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย ราชสังคหวัตถุ ๔ เป็นการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการ ‘ธรรม’ เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย สัมปยุตธรรม เป็นธรรมของสัมปยุตชน ส่วนสัตบุรุษ คือคนกตัญญูกตเวที เป็น

^{๒๔}พระมหาบุญเรือน ปภังโกโร (พิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ข บทคัดย่อ.

^{๒๕}พระทวีป กลยาณธมฺโม (เล็กบัณฑิตย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก บทคัดย่อ.

^{๒๖}พระทวีป เขมธมฺโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก-ข บทคัดย่อ.

นักปราชญ์ เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ประกอบด้วยพระสัทธรรม มีศรัทธา มีhiri โอตตปปะ มีสุตะมาก ปรารถนาความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา สัตบุรุษ เป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ประพฤติตามธรรม เป็นผู้ควรบูชา เป็นบุคคลที่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะสัตบุรุษ เป็นผู้รู้สัทธรรม คือ ศีล ๕ ศีล ๑๐ สติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น^{๒๗}

พรทิวา กุฎุมพินานนท์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคน” ได้สรุปว่า ประโยชน์ของการรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั้นมีหลายประการ เช่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ทำให้จิตเป็นปกติไม่ถูกกิเลสครอบงำ และพร้อมที่จะพัฒนาจิตให้เกิดสัมมาสมาธิและปัญญา เป็นการฝึกหัดการเจริญวิปัสสนา ทำให้จิตใจเข้มแข็งและอนุสัยกิเลสจะอ่อนกำลังลง ซึ่งเป็นกระบวนการการเรียนรู้และการพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนา^{๒๘}

รังษี สุทนต์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ได้กล่าวสรุปว่า พระพุทธเจ้าตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกคหบดีว่า บุคคลผู้ทุศีล ละเวรภัย ๕ ประการไม่ได้ จะต้องตกนรก เวรภัย ๕ ประการ คือ ๑) การฆ่าสัตว์ ๒) การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ๓) การประพฤติผิดในเรื่องรักใคร่ ๔) การกล่าวเท็จ ๕) การดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๒๙}

วนิดา ฉายาสุตบุตร ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวสรุปว่า เมตตาธรรมเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่อยู่ในเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม ได้แก่ ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ คือ (๑) เมตตากฤษฎา คือ ความรัก ความสงสาร คิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ (๒) สัมมาอาชีวะ คือการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต (๓) กามสังวร คือความสำรวมระวังในกาม (๔) สัจจะ คือความจริงใจ (๕) สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้ รู้ตัว คุณธรรมพื้นฐานในด้านความเมตตานี้ เมื่อได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอก่อให้เกิดคุณค่า ๒ ประการ คือ คุณค่าด้านการทำจิต ทำให้ผู้ปฏิบัติมีชีวิตที่

^{๒๗} นันทวัน อิศรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕๒-๕๓.

^{๒๘} พรทิวา กุฎุมพินานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒.

^{๒๙} รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๐.

ประเสริฐ มีความสุข และคุณค่าด้านการทำกิจ ทำให้การกระทำเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคี จิตคิดปรารถนาดี เอื้อเพื่อต่อกันเกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและส่วนรวม^{๓๐}

สรุป เบญจศีล คือ ศีล ๕ ประการ มีการเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ การเว้นจากการลักขโมยสิ่งของผู้อื่น การเว้นจากการประพฤตินอกใจ การเว้นจากการพูดเท็จ และการเว้นจากการดื่มสุราและของมึนเมา ส่วนเบญจธรรม ได้แก่ ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ คือ เมตตา-กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ

๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากงานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

พระจิววัฒน์ อุตตมเมธี (วุฒิพงศ์) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา” พบว่า กระบวนการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาเรียกว่า กาวนา ๔ ได้แก่ กายกาวนา ศีลกาวนา จิตกาวนาและปัญญาภาวนา ศีลกาวนาเป็นเรื่องของการพัฒนาคนให้มีระเบียบในการดำรงชีวิตและในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมโดยที่ไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน ศีลนั้นมุ่งเน้นไม่ให้ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ในขณะที่เดียวกันก็ให้ประพฤตีสั่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นและสังคม การมีระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี เหล่านี้เป็นเรื่องของศีลทั้งหมด^{๓๑}

พระศักดิ์ดา วิสุทธิธำมณ (มรดา) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา” พบว่า กระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา เน้นพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก โดยเครื่องมือสำหรับการพัฒนา คือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรมทางกาย และวาจาให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง (ใช้เป็นเครื่องควบคุม) สมภา คือการฝึกพัฒนาในด้านจิตใจมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นรากฐานของพฤติกรรม (ใช้เป็นเครื่องพัฒนาตน)

^{๓๐}วนิดา ฉายาสุตบุตร, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

^{๓๑}พระจิววัฒน์ อุตตมเมธี (วุฒิพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์การศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๔-๗๖.

ปัญญา คือการพัฒนาปัญญา มีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวแทนทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด (ใช้เป็นเครื่องสร้างความเจริญ)^{๓๒}

พระบุญจันทร์ จันทสาโร ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา” พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา สำคัญอยู่ที่ตัวบุคคลที่ได้รับการพัฒนาสามารถพัฒนาความมีจริยธรรม ศีลธรรมในการดำเนินชีวิต เมื่อทั้งสองอย่างนี้มั่นคงอยู่ในตัวเองแล้วสามารถยืนยันได้ว่า เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยวิธีปรโตโมชะ และโยนิโสมนสิการ หรือวิธีแห่งปัญญาเพื่อให้เกิดแนวทางในการอบรมพฤติกรรมด้วยศีล อบรมจิตด้วยสมาธิ และอบรมปัญญาด้วยกระบวนการทางปัญญา ซึ่งจะก่อให้เกิดความหยั่งรู้ถึงความจริงของโลกและชีวิตอย่างแท้จริง^{๓๓}

พระมหาภักตร์ภูวไนย ภทฺทภูริ (ยิ้มเกิด) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของพระราชปัญญาเวที (ริต ริตเวที)” ได้พบว่า พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไตรสิกขาเป็นหลักในการพัฒนาการทรัพยากรมนุษย์ (พุทธบริษัท ๔) โดยทรงมองว่า มุขนุญนั้นเป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนได้และมุขนุญเป็นศูนย์กลางแห่งการฝึกทุก ๆ ด้าน ได้แก่ อธิศีลสิกขา หลักการฝึกความประพฤติสุจริต ทางกายวาจาและอาชีวะหมายรวมเอาองค์มรรค คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เป็นเรื่องของการฝึกฝนในด้านพฤติกรรม โดยใช้ศีลเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในขบวนการแห่งการศึกษาและการพัฒนามุขนุญ^{๓๔}

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” ได้พบว่า การศึกษาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นการพัฒนาตัวบุคคลโดยถือเอาคุณสมบัติที่เกิดจากจากการศึกษาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง คือความเชื่อ ความมั่นใจ และการทำให้บุคคลรู้จักตนเอง เสริมสร้างความสามารถในการตอบรับต่อสิ่งภายนอก การฝึกฝน

^{๓๒} พระศักดิ์ดา วิสุทธิธมาโณ (มรดา), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔.

^{๓๓} พระบุญจันทร์ จันทสาโร, “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๔.

^{๓๔} พระมหาภักตร์ภูวไนย ภทฺทภูริ (ยิ้มเกิด), “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของพระราชปัญญาเวที (ริต ริตเวที)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ข บทคัดย่อ.

พัฒนามนุษย์จะทำให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ดังนั้น การจัดการศึกษาต้องสอดคล้องกับการพัฒนาตนเองและความต้องการของบุคคล^{๓๔}

วิชาญา เมธีวรฉัตร ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์” ได้สรุปว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น การศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จ เพราะการศึกษาทำให้คนพัฒนาขึ้นได้และการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยมุ่งเน้น ๔ ด้าน คือ พัฒนาการทางร่างกาย ทางสังคม ทางอารมณ์ และทางปัญญา^{๓๕}

ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท” ได้สรุปว่า สัมมาอาชีวะ คือศีล มีความหมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำที่บริสุทธิ์ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ศีลเป็นมรรคาสู่ความก้าวหน้าต่อไป คือการพัฒนาจิตใจ พระพุทธองค์ทรงจัดองค์มรรคแห่งสัมมาอาชีวะ เป็นศีลในไตรสิกขา เมื่อสัมมาอาชีวะคือ ศีล การทำงานอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวันจึงเป็นก้าวสู่การปฏิบัติธรรม เป็นโอกาสในการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติของมนุษย์ให้สะอาดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น^{๓๖}

สรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ พัฒนาชีวิตให้รู้ความจริงของโลก และชีวิตอย่างแท้จริง ทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า ดำเนินแนวทางชีวิตที่ถูกต้อง ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาจิตใจ ให้มีคุณค่าทางด้านจิตใจ คือเจตนาที่จะจดเว้น การกระทำที่เป็นการเบียดเบียนหรือก่อโทษ จะทำให้จิตใจบริสุทธิ์ เป็นวิธีการพัฒนาคุณภาพจิตใจให้ก้าวหน้าขึ้น เพื่อให้เป็นบ่อเกิดของปัญญา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

^{๓๔} พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้าบทคัดย่อ.

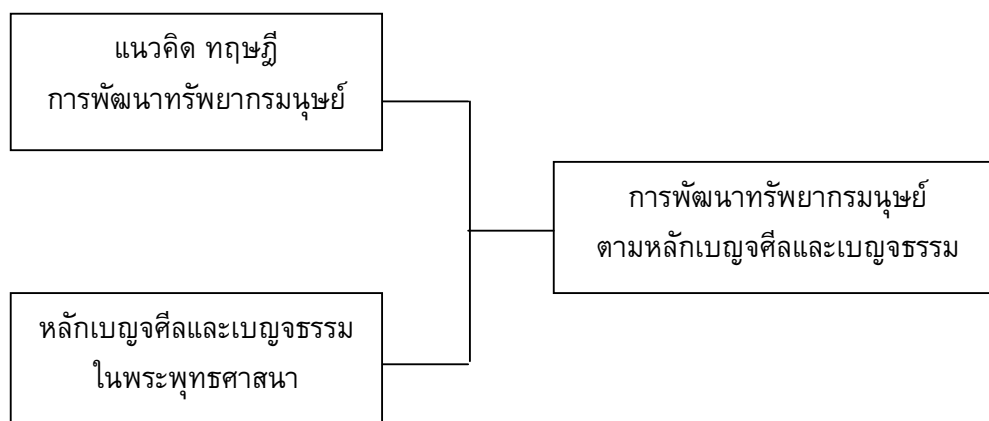
^{๓๕} วิชาญา เมธีวรฉัตร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐-๓๒.

^{๓๖} ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย, “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

- ๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือพระไตรปิฎก
- ๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คืออรรถกถา ปรกณวิเสส เอกสารงานวิจัย หนังสือ ตำราและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้
- ๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบปัญหางานวิจัยที่ต้องการทราบ
- ๑.๗.๔ สรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับหลักการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ตามหลักศีล ๕ เปรียบเทียบกับหลักแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบ ตะวันตก ดังต่อไปนี้ คือ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการบริหารขององค์กร การที่องค์กรจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวอยู่ที่ทรัพยากรมนุษย์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการขององค์กรมากที่สุด การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นหัวใจสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงองค์กรมนุษย์จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาตลอดเวลา การบริหารทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นทั้งทฤษฎีศึกษาในเชิงวิชาการและแบบปฏิบัติในธุรกิจ ที่ศึกษาวิธีการบริหารงานองค์กรและบุคคลทั้งใน ภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ดังนั้นความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของมนุษย์ จึงได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่า และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^๑

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ใน ๓ ประเด็น คือ ความหมายของทรัพยากรมนุษย์ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งทางด้านตะวันตกและตะวันออก ตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการต่างๆ ในองค์กร ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมาย ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เช่น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุนเป็นปัจจัยใน การที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนาคนโดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายจุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิศรภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^๒

---

^๑ กัญญา แซ่โจ้ว, “การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และการใช้ทฤษฎีธรรมาภิบาลพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ ร้อยเอก ศาสตราจารย์ ดร.จิตร์จันทน์ สุภาพ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ว่า ไตรสิกขา หรือการศึกษา เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งเพราะการศึกษาหมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญาแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบคือสันติ ดังนั้นมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างสมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเพราะฉะนั้น วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา^๓

มัลลี เวชชาชีวะ ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการวางแผนล่วงหน้าเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ขององค์การเป็นรายบุคคล ให้เขามีความพร้อมที่จะทำงานในหน้าที่ของเขาให้ได้ผลดีแก่องค์การมากที่สุด^๔

สมชาย หิรัญกิตติ ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงบุคคลซึ่งมีความพร้อม มีความจริงใจ และสามารถที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การหรือเป็นบุคคลในองค์การที่สามารถสร้างคุณค่าของระบบการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ดังนั้นองค์การจึงมีหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้ปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ซึ่งต้องใช้การวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย^๕

บุญเลิศ ไพรินทร์ ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งมวลอันอาจได้แก่การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะครอบคลุมกระบวนการจัดการศึกษาให้ทุกคนและทุกระดับได้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะและทัศนคติอันพึงปรารถนาของสังคมและประเทศชาติและรวมถึงการฝึกอบรม การสอนงานการสับเปลี่ยนหมุนเวียน หรือแม้แต่กระบวนการในการพัฒนาตนเองอีกด้วย^๖

อำนาจ เจริญศิลป์ ได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพดีขึ้น ต้องพัฒนาในด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กัน นอกจากนั้นจะต้องให้มนุษย์มีความรู้คู่กับคุณธรรมด้วย จึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์หรือความเป็น

^๓พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑-๔๒.

^๔มัลลี เวชชาชีวะ, *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^๕สมชาย หิรัญกิตติ, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระฟิล์ม และ โซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^๖บุญเลิศ ไพรินทร์, *พฤติกรรมกรรมการบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร:สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

มนุษย์ออกไปอยู่ในสังคมได้ และเมื่อมนุษย์มีความรู้แล้ว ต้องนำไปปฏิบัติ ฝึกฝนให้เกิดผลดีคือ มีประสบการณ์ดีนั่นเอง ประสบการณ์ดี ความรู้ดี มีคุณธรรมดี และมีความสามารถสูง มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรมนุษย์^๗

เนดเลอ (Nadler) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า หมายถึง เป็นการจัดกิจกรรมที่เป็นระบบและต่อเนื่อง กิจกรรมที่จัดจะกำหนดให้สิ้นสุดในเวลาที่เหมาะสม และสามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างดี ซึ่งกิจกรรมที่จัดเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรในสังคม ตอบสนองความต้องการของการพัฒนาคนในองค์กร และสังคม^๘

เพช (Pace) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กิจกรรมที่จะนำมา ซึ่งคุณภาพและความสามารถในการผลิตของพนักงาน และนำมาซึ่งความพอใจงานระหว่างพนักงาน หัวหน้างานและพนักงานอื่นๆ โดยการพัฒนาต้องทำทั้งระดับปัจเจกบุคคล (Individual Development) ระดับองค์กร (Organization Development) การพัฒนาอาชีพ (Career Development)^๙

รัสเซล (Russell C. Swansbury) ได้กล่าวถึง “การพัฒนาบุคลากร” หมายถึง การศึกษาของบุคคลที่ต้องการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ในเรื่องเทคนิคและวิชาชีพ เพื่อยกระดับความสามารถให้ทันต่อความก้าวหน้าของวิชาการเพื่อสนองความพึงพอใจในเรื่องความอยากรู้ อยากเห็นของบุคคลนั้น^{๑๐}

จากความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวมานั้นพอสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากร มนุษย์นั้นหมายถึง กระบวนการที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนมนุษย์ ให้มีการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาคนมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพ มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องเพื่อจัดการให้มีการพัฒนาขีดความสามารถ ประสิทธิภาพในการทำงาน โดยใช้วิธีการฝึกอบรม จัดกิจกรรมที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในการทำงานได้เป็นอย่างดี และนอกจากนั้นสามารถที่

^๗อำนาจ เจริญศิลป์, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

^๘Nadler, Leonard, **Designing training program**, (The critical events model. Reading , Mass. Addison – Wesley , 1982), p. 12.

^๙Pace. RW. Smith, **Human Resource Development**, (New Jersey:Prentice Hall,1991), p. 7.

^{๑๐}Russell C. Swansburg, **In Service Education**, (New York: G.D. Putmen Sons, 1968), p. 47.

จะรับผิดชอบงานที่สูงขึ้นได้ในอนาคต รวมทั้งการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ โดยได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา

๒.๒ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านตะวันตก

มนุษย์ คือ คน สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง^{๑๑} ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์^{๑๒} ทรัพยากร หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพย์ สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติอันอาจเป็นทรัพย์ได้^{๑๓} และพัฒนา หมายถึง ความเจริญ ทำให้เจริญ^{๑๔}

ทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง บุคคล พนักงานขององค์กร ใช้ในด้านเศรษฐศาสตร์แรงงาน เพื่อยกตัวอย่าง เช่น ภาคธุรกิจ หรือแม้กระทั่งทั้งประเทศ ทรัพยากรมนุษย์ ยังเป็นชื่อของฟังก์ชันค่าใช้จ่ายภายในองค์กรที่มีความรับผิดชอบโดยรวมสำหรับกลยุทธ์การดำเนินงาน และนโยบายเกี่ยวกับการจัดการของบุคคล (เช่น ทรัพยากรมนุษย์)

“ทรัพยากรมนุษย์” เป็นปัจจัยสำคัญ และเป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์กร องค์กรจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานขององค์กร^{๑๕}

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงยิ่งกว่าสัตว์ประเภทอื่นสามารถศึกษาเรียนรู้อะไรก็ได้ เช่น การเรียนรู้ศิลปะ วิทยาการต่าง ๆ การเรียนรู้ระบบชีวิตสังคม ที่จะก่อให้เกิดศาสนาสงฆ์ มนุษย์จึงได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม เพราะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อช่วยเหลืออาศัยพึ่งพากัน และตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์มีการสร้างสรรค์ด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเจริญในรูปแบบต่าง ๆ ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน อันได้แก่

^{๑๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๔.

^{๑๒}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐๖.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๖.

^{๑๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๔, หน้า ๖๘๔.

^{๑๕}วิชาภา เมธีวรฉัตร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอภิธาน ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนศรีรังศรีวิทยา จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

การสร้างสิ่งประดิษฐ์ ประเพณี ศาสนา และศิลปะแขนงต่าง ๆ รวมทั้งการจัดระเบียบทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เป็นต้น^{๖๖}

๒.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้แตกต่างกันตามพัฒนาการของวิวัฒนาการการจัดการทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

คำว่า พัฒนา (Development) หมายถึง การเจริญเติบโตของมนุษย์ ซึ่งหมายถึงการขยายขอบเขต ความสามารถของบุคคลอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้ในการแก้ปัญหา หรือเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานในสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างกันออกไป^{๖๗} นักวิชาการแต่ละท่านท่านให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ฮาร์บิสัน และไมเยอร์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการเพิ่มความรอบรู้ ทักษะและความสามารถของประชากรในสังคม ในด้านเศรษฐศาสตร์ หมายถึงการเพิ่มพูนทุนมนุษย์ และการลงทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ด้านรัฐศาสตร์หมายถึงการเตรียมประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย^{๖๘}

ในปีค.ศ. ๑๘๘๘-๑๙๐๑ เฟรดเดอริก เทเลอร์ (Frederick Taylor) เจ้าของแนวคิดการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ได้เสนอแนะวิธีการทำงานที่ดีที่สุด ทำให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ การจูงใจบุคลากรด้วยเงิน หรือรางวัลตอบแทนสามารถจูงใจบุคคลากรให้ปฏิบัติงานตามความต้องการหรือเป้าหมายขององค์กรได้ ก่อให้เกิดผลดีต่อการทำงาน ผลผลิตเพิ่มขึ้น รายได้ของบุคลากรเพิ่มขึ้นในขณะที่ต้นทุนการผลิตลดลง ต่อมา ได้พบว่า เงินไม่ใช่สิ่งจูงใจอย่างเดียว แต่มีปัจจัยที่สำคัญอื่น ๆ ในการจูงใจบุคลากรด้วย อาทิ สภาพแวดล้อมในการทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน ทักษะที่ดีต่องาน เป็นต้น มีทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมากมาย ผู้วิจัยแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ ทฤษฎีความต้องการหรือความพึงพอใจของมนุษย์ ทฤษฎีกระบวนการจูงใจ และทฤษฎีการเสริมแรงจูงใจ ดังนี้

^{๖๖}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, การจัดการทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๖๗}ไชวี่ โรจนแสง, แนวคิด การวางแผนและระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๖๘}ชัยยงค์ พรหมวงศ์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ประมวลสาระชุดวิชาเทคโนโลยีและการสื่อสารการศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๑, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐.

๑) ทฤษฎีความต้องการ หรือความพึงพอใจของมนุษย์

ให้ความสำคัญต่อความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจ เชื่อว่าความต้องการของมนุษย์จะผลักดันให้แสดงพฤติกรรม ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองหรือเมื่อเขาได้รับความพึงพอใจ ให้ความสำคัญกับความแตกต่างและเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล ในความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติที่ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ และช่วงเวลา

ทฤษฎีลำดับชั้นความต้องการของมนุษย์ (Hierarchy of Needs Theory) โดยนักจิตวิทยา อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้พัฒนาทฤษฎีลำดับชั้นความต้องการของมนุษย์ เป็นทฤษฎีการจูงใจ ทฤษฎีแรกที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ที่กลุ่มผู้บริหารมักนำไปประยุกต์ใช้ เพราะเข้าใจง่ายและสอดคล้องกับสัญชาตญาณของมนุษย์ ทฤษฎีของมาสโลว์ มีสมมติฐาน ดังนี้

- (๑) มนุษย์มีความต้องการ มีอยู่ตลอดเวลา และไม่มีที่สิ้นสุด
  - (๒) ความต้องการของมนุษย์เรียงลำดับตั้งแต่ความต้องการพื้นฐานต่ำสุด ถึงสูงสุด
  - (๓) เมื่อได้ตอบสนองแล้วจะไม่ใช่สิ่งจูงใจต่อไป จะต้องการระดับสูงขึ้นไปอีก
  - (๔) ความต้องการมีหลายอย่างพร้อมกัน คือต้องการอย่างหนึ่ง และอย่างอื่นด้วย
- ลำดับความต้องการของมนุษย์ประกอบด้วยความต้องการ ๕ ประเภท ได้แก่

๑. ความต้องการทางกาย
๒. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย
๓. ความต้องการสังคม
๔. ความต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง
๕. ความต้องการความสำเร็จในชีวิต^{๑๑}

สรุปได้ว่า ทฤษฎีของมาสโลว์เสนอว่า ผู้บริหารที่ต้องการจูงใจบุคลากรให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมควรเข้าใจความต้องการ เลือกตอบสนองให้ถูกต้อง ภูกระดับตามลำดับของบุคลากร จะช่วยตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานได้ และจะสามารถจูงใจได้ระดับหนึ่ง

๒) ทฤษฎีกระบวนการจูงใจ

ทฤษฎีนี้จะให้ความสำคัญต่อกระบวนการทางความคิด โดยเชื่อว่า มนุษย์ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลจะส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรม หากผู้บริหารสามารถจูงใจทางความคิด

^{๑๑}ราณี อธิชัยกุล, การจูงใจและการสื่อสารในองค์กร, ประมวลสาระชุดวิชาเทคโนโลยีและการจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๗, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓-๑๖.

ได้จะทำให้บุคลากรแสดงพฤติกรรมที่ต้องการได้ ทฤษฎีความคาดหวังของวิกเตอร์ วรูม (Victor vroom) มีสมมติฐาน ดังนี้

ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) โดย วิกเตอร์ วรูม ได้ศึกษาการรับรู้ของบุคคลได้พบว่า บุคคลจะแสดงพฤติกรรมใด ๆ ขึ้นอยู่กับการคาดหวังของบุคคลนั้นมีผลลัพธ์เป็นรางวัลตอบแทนที่ต้องการ แรงจูงใจเกิดจากผลได้ที่บุคคลคาดหวังจะให้เกิดขึ้นจากการกระทำของตน เช่นการฝึกอบรมวิชาชีพที่ได้รับการรับรองส่งผลให้มีความรู้ ทักษะในการปฏิบัติงานดีขึ้น มีข้อเสนอแนะว่าผู้บริหารจะสามารถจูงใจบุคลากรได้ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๓ ประการคือ

(๑) ความคาดหวัง หมายถึง ความเชื่อของบุคคลว่าความพยายามหรือความขยันจะทำให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่ปรารถนา เป็นผลได้ระดับที่ ๑ ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์การ มีปัจจัยที่มีอิทธิพลได้แก่ การนับถือตนเอง ความสามารถของตนเอง ในการทำให้เกิดผลที่ต้องการ ความสำเร็จในอดีต ความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

(๒) ความเป็นสื่อหน้า หมายถึง ความเชื่อของบุคคลว่าผลการปฏิบัติงานที่สำเร็จจะมีผลลัพธ์หรือรางวัลตอบแทนตามต้องการ เป็นผลได้ระดับที่ ๒ ที่เป็นประโยชน์ต่อบุคลากร

(๓) ความมีคุณค่า หมายถึง ความตั้งใจ คุณค่าของรางวัลตอบแทนและผลลัพธ์ของงานที่ได้รับ มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในตัวบุคคล คือ ค่านิยม ความชอบของแต่ละบุคคล การจูงใจบุคลากรจะเกิดขึ้นได้ หากปัจจัยทั้ง ๓ ประการเกิดขึ้น และมีความสัมพันธ์กันและมีผลต่อการจูงใจบุคลากร^{๒๐}

๓) ทฤษฎีการเสริมแรงจูงใจ

อธิบายว่ามนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก ที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ได้แก่ ทฤษฎีการเสริมแรง

ทฤษฎีการเสริมแรง (Reinforcement Theory) หรือ ทฤษฎีเงื่อนไขของการปฏิบัติการ (Operant Conditioning Theory) ของนักจิตวิทยา บี เอฟ สกินเนอร์ (B.F. Skinner) นับเป็นทฤษฎีบุกเบิกด้านนี้ มีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่ว่า ผลลัพธ์จากการกระทำในอดีตเป็นตัวควบคุมทำให้เกิดพฤติกรรมอีกหรือไม่ในอนาคต

ทฤษฎีการเสริมแรง เน้นผลการปฏิบัติงานและการประเมินผลการปฏิบัติงานโดยใช้วิธีการควบคุมพฤติกรรม ๔ วิธี ดังนี้

(๑) การเสริมแรงทางบวก หมายถึง การเพิ่มความถี่หรือระดับของพฤติกรรมที่ต้องการโดยการให้รางวัลหรือผลลัพธ์ที่น่าพอใจแก่บุคลากร เช่นคำชมเชยบุคลากรเมื่อปฏิบัติ

^{๒๐} ราวน์ อิลิชัยกุล, การจูงใจและการสื่อสารในองค์การ, หน้า ๒๒-๒๓.

ตามเป้าหมายสำเร็จ การให้โบนัสพิเศษหรือรางวัลเกียรติยศ การส่งไปสัมมนาหรือฝึกอบรมเพื่อเลื่อนตำแหน่งงาน เป็นต้น

(๒) การเสริมแรงทางลบ หมายถึง การเพิ่มความถี่หรือระดับของพฤติกรรมที่ต้องการ โดยหลีกเลี่ยง ไม่แสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่บุคลากร เช่น หยุดว่ากล่าวตักเตือนการทำงานซ้ำหรือเฉื่อยช้าของบุคลากรบางคน การหลีกเลี่ยงการดูผู้ที่ทำงานล่าช้า เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากการลงโทษ เพราะเป็นการเพิ่มความถี่ของพฤติกรรมที่ต้องการด้วยการหลีกเลี่ยงการบ่นของหัวหน้า การลดบรรยากาศตึงเครียด หรือไม่พึงประสงค์

(๓) การลงโทษ หมายถึง การลดหรือจำกัดความถี่ของพฤติกรรมที่ไม่ต้องการ โดยการให้ผลที่ไม่น่าพอใจแก่บุคลากร เช่น การลงโทษโดยการลดค่าจ้างกับบุคลากรที่มาสายบ่อยหรือกับบุคลากรที่ดื่มสุราขณะปฏิบัติงาน เป็นต้น เป็นการดำเนินการทางวินัย ตามลำดับ

(๔) การระงับ หมายถึง การลดหรือจำกัดความถี่ของพฤติกรรมที่ไม่ต้องการ โดยการละเลยหรือหยุดกระทำเสริมแรงบวกแก่บุคลากร เช่น การปฏิเสธหรือหยุดรับโทรศัพท์จากแฟนหากต้องการเลิกคบกัน เป็นต้น

ผู้บริหารองค์การสามารถจะประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเสริมแรงให้เกิดประโยชน์ได้ด้วยการปฏิบัติตามแนวทาง ดังนี้คือ ๑) เน้นการเสริมแรงทางบวกมากที่สุด ๒) อย่าให้ผลตอบแทนเท่าเทียมกันทุกคน ควรให้ตามผลการปฏิบัติงาน ๓) ให้ผลตอบแทนแก่พฤติกรรมทางบวก ๔) ชี้แจงถึงผลการปฏิบัติงานที่ควรได้รับการเสริมแรงทางบวกและปฏิบัติตามที่บอก ๕) ชี้แจงผลปฏิบัติงานที่ไม่ต้องการ ผู้ที่ไม่ได้รางวัลจะได้ทราบ ๖) อย่าลงโทษบุคลากรต่อหน้าผู้อื่น ๗) ชมเชยบุคลากรในที่สาธารณะ^{๒๑}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นวิธีการที่ทำให้มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญขององค์การและของสังคมมีความรู้ ทักษะ ความสามารถ มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรงนอกจากจะมีทฤษฎี หรือหลักการสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดังกล่าวแล้ว ยังได้กำหนดแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายใต้กรอบของกลยุทธ์ระดับหน่วยธุรกิจ หรือในหน่วยงานราชการ และระดับองค์การ หรือกระทรวงในองค์การภาครัฐ ความสัมพันธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับการวางแผนกลยุทธ์ในระดับต่าง ๆ อธิบายได้ ดังนี้คือ

๑. ระดับองค์การ (Corporate Strategy Plan)

เป็นแผนกลยุทธ์ขององค์การโดยรวมที่ประกอบด้วย

- การเจริญเติบโต ทำให้องค์การได้ประโยชน์จากความประหยัดขนาดและเพิ่มสมรรถนะด้านการแข่งขันและการใช้ประโยชน์สูงสุดแก่องค์การ

- การรักษาเสถียรภาพ ด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ความสามารถตามความต้องการขององค์การอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องและเกิดประโยชน์สูงสุด

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๓๕.

- การตัดทอน ด้วยการตัดส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์หรือไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการออกไป เหลือส่วนทำประโยชน์และสอดคล้องกับภารกิจขององค์การเอาไว้

๒. ระดับหน่วยธุรกิจหรือระดับกลุ่มภารกิจในองค์การภาครัฐ (Business Unit Strategy Plan) มุ่งดำเนินการที่มีประสิทธิภาพตามภารกิจขององค์การในภาคธุรกิจเป็นกลยุทธ์เน้นการแข่งขันของแต่ละหน่วยธุรกิจ ตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์

๓. ระดับหน้าที่ (Functional Strategy Plan) มุ่งเน้นเฉพาะขอบเขตตามหน้าที่โดยมุ่งปรับปรุงพัฒนาศักยภาพสู่วัตถุประสงค์ เป้าประสงค์และวิสัยทัศน์ขององค์การโดยรวม อีกทั้งยังต้องยึดหลักสำคัญ ๔ ประการ คือ

- มุ่งใช้ประโยชน์จากความเข้มแข็งขององค์การ
- มุ่งแก้ไขข้อบกพร่องหรือความอ่อนแอขององค์การ
- มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากความได้เปรียบขององค์การ
- คำนึงถึงข้อเสียเปรียบหรือข้อจำกัดขององค์การ^{๒๒}

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ว่า ผู้บริหารต้องการจงใจให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมควรเข้าใจความต้องการ ตอบสนองให้ถูกต้อง ถูกระดับของบุคลากร ทฤษฎีกระบวนการจิตใจของของวิกเตอร์ วูมว่า มนุษย์ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลและส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรม ทฤษฎีการเสริมแรงของบี เอฟ สกินเนอร์ว่า ผลลัพธ์จากการกระทำในอดีตเป็นตัวควบคุมทำให้เกิดพฤติกรรมอีกหรือไม่ในอนาคต การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีปฏิบัติการ การวางแผนกลยุทธ์ในระดับองค์การ ระดับหน่วยธุรกิจหรือระดับกลุ่มภารกิจในองค์การภาครัฐ และระดับหน้าที่

๔) ทฤษฎีมนโธธรรมนิยม

ทฤษฎี หรือหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตะวันตกมาจากแนวคิดในเรื่องจริยธรรมในจริยศาสตร์ (จริย + จริยศาสตร์) แปลว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติ อุปนิสัยและพฤติกรรมของมนุษย์ โดยศึกษาว่า อะไรควรเว้น อะไรควรทำ อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว โดยมีอุดมคติทางศีลธรรมเป็นปทัฏฐาน คือนำเอาการกระทำไปเทียบกับมาตรฐานทางศีลธรรมหรือนำเอามาตรฐานทางศีลธรรมมาเป็นเครื่องวัดการกระทำ^{๒๓}

ทฤษฎีมนโธธรรมนิยม (สามัญสำนึก) (Intuition) แบ่งได้ ๒ อย่าง คือ

^{๒๒} เซอร์ โรจนแสง, การวางแผนกลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๓๑-๓๓.

^{๒๓} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๓, ๑๖.

(๑) แบบความรู้สึกทางศีลธรรม

ทฤษฎีความรู้สึกทางศีลธรรม (Moral Sense Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คุณภาพทางศีลธรรมนี้เราสามารถรับรู้ได้โดยตรงผ่านทางมโนธรรมหรือความรู้สึกทางศีลธรรม คุณภาพทางศีลธรรม หมายถึง ความดีหรือความชั่ว ถูกหรือผิด การกระทำที่ถูกต้องที่เราทำได้ด้วยความรู้สึกชื่นชมยินดี ความรู้สึกพึงพอใจ ส่วนการกระทำผิดรู้ได้เพราะทำให้รู้สึกไม่พอใจ เป็นทุกข์ต่อการกระทำนั้น ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นในมโนธรรม เป็นสิ่งรับรู้ที่อยู่ภายใน เช่นเดียวกับการรับรู้ทางผัสสะ^{๒๔} ของสิ่งที่อยู่ภายนอกคือรู้ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ด้วยกายผัสสะ รู้ว่ารูปสวยไม่สวยด้วยจักขุผัสสะ เป็นต้น เป็นอายตนะเครื่องรับรู้สิ่งภายนอก ความรู้สึกทางศีลธรรมก่อให้เกิดการตัดสินใจทางศีลธรรม ดังนั้น การตัดสินใจทางศีลธรรมจึงขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางศีลธรรม ความรู้สึกพอใจเป็นกรณีไปสู่การกระทำที่ถูกต้อง ความรู้สึกไม่พอใจชี้ไปสู่การกระทำที่ผิด

(๒) แบบความรู้สึกทางสุนทรียะ

ทฤษฎีสุนทรียนิยม (Aestheticism) ทฤษฎีนี้ถือว่า ความงามเป็นมาตรฐานสูงสุดของศีลธรรม สงเคราะห์ความถูกต้องในความงาม ความผิดลงในความบกพร่องของความงาม คุณภาพทางศีลธรรมขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางสุนทรียะ

ความรู้สึกทางสุนทรียะและทางศีลธรรม ไม่เกี่ยวข้องกัน แม้ว่าการตัดสินใจทางสุนทรียะและการตัดสินใจทางศีลธรรมต่างก็พิจารณาตัดสินคุณค่าเหมือนกัน แต่การตัดสินใจทางศีลธรรมสูงกว่าทางสุนทรียะ เพราะสุนทรียะให้ความพอใจเพียงบางส่วนแต่ศีลธรรมให้ความพอใจทั้งหมดแห่งธรรมชาติมนุษย์ สรุปความว่า ไม่ควรรวมความรู้สึกทางศิลปะเข้ากับศิลปะ ไม่ควรถือว่าความงามเป็นความดี สุนทรียนิยมนั้น ทำให้ปรนัยภาพและสากลภาพของศีลธรรมเสียไป^{๒๕}

สรุป ทรัพยากรมนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกให้ความหมายว่า มนุษย์เป็นทรัพยากรสำคัญที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ ดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกันเป็นกลุ่มช่วยเหลืออาศัยพึ่งพากัน มีความสัมพันธ์ต่อกันในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์กร การที่องค์กรจะประสบความสำเร็จ มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานขององค์กร

^{๒๔} สัมผัส หรือ ผัสสะ ๖ คือความกระทบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ ได้แก่ ๑) จักขุสัมผัส ทางตา ๒) โสตสัมผัส ทางหู ๓) ฉานสัมผัส ทางจมูก ๔) ชิวหาสัมผัส ทางลิ้น ๕) กายสัมผัส ทางกาย ๖) มโนสัมผัส ทางใจ , พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๓.

^{๒๕} วศิน อินทสระ, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๘), หน้า ๒๗๖-๒๘๙.

๒.๓ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านตะวันออก

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการพัฒนาขั้นพื้นฐานต่อเนื่องเป็นการพัฒนาระยะยาว มองเห็นคนในฐานะเป็นมนุษย์ที่มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายโดยจุดหมายของชีวิต คือความสุข อิศราภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล และต้องให้ความสำคัญว่าการจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างไร เพื่อให้พร้อมที่จะเป็นทรัพยากร เป็นทุนเป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาประเทศโดยรวม ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในความหมาย เป็นการพัฒนาระยะสั้น เป็นการพัฒนาในยุคสมัย มีความหมายขึ้นกับกาลเทศะ และสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้น ๆ แต่ทั้งนี้แม้เป็นคำที่แยกออกจากกันชัดเจนแต่ทั้งสองคำก็มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก กล่าวคือ คุณภาพของการพัฒนาการใด ๆ จะบังเกิดได้ประโยชน์สูงสุด ต่อเมื่อมีการพัฒนาการอย่างมีคุณภาพของการพัฒนาการทั้งสองอย่างด้วยกัน^{๒๖}

จิระ หงส์ลดารมภ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นลงทุนด้านการศึกษ สุขภาพอนามัย สร้างความรู้ สร้างประสบการณ์ สร้างทักษะ ให้ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ^{๒๗}

ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนามนุษย์ ควรจะเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิ และเมื่อสตรีมีครรภ์ทางการแพทย์ก็แนะนำให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ไม่ให้อารมณ์ขุ่นมัวและระวังสุขภาพให้แข็งแรงเพื่อที่เด็กในครรภ์จะได้เกิดมามีอวัยวะครบถ้วนมีสุขภาพจิตใจที่สมบูรณ์เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องเลี้ยงดูให้เด็กเจริญเติบโต ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางบ้านและทางโรงเรียนถือว่าเป็นการพัฒนา การพัฒนานี้จะไม่ยุติ ถึงแม้ว่าเขาจะได้รับการศึกษาจนได้ปริญญาสูงสุดแล้วก็ตาม เมื่อเขามาทำงานเป็นสมาชิกคนหนึ่งขององค์กร เขาก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานเพิ่มเติมอีก เพื่อให้มีสุขภาพและจิตใจที่แข็งแรงและเป็นกำลังสำคัญขององค์กรที่เขาทำอยู่ ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาของแต่ละคนมีอยู่ตลอดชีวิต^{๒๘}

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎกหมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๒๗} จิระ หงส์ลดารมภ์, แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร หน่วยที่ ๑, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^{๒๘} ป๋วย อึ๊งภากรณ์, คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

อรรถธรรม ตีระดอม ได้กล่าวว่า ความหมายของการพัฒนา เดิมวัดจากความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยดูจากรายได้ประชาชาติ (GNP) เป็นตัววัดการยกระดับเศรษฐกิจให้ดีขึ้นว่าเป็น การพัฒนา จึงเน้นหนักด้านการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเชื่อว่า ประเทศที่พัฒนาแล้วหมายถึงประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนประเทศที่ด้อยพัฒนาหมายถึงประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ต่อมาความหมายของการพัฒนาที่แท้จริงหมายถึง เป็นการพัฒนาสังคมด้วย ไม่ใช่มุ่งด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว จึงมีนโยบายและการวางแผนพัฒนาสังคมขึ้น ซึ่งแตกต่างจากการพัฒนาเศรษฐกิจตรงที่ว่า การพัฒนาสังคมมุ่งถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพ รายได้ และจริยธรรม โดยสหประชาชาติก็มีนโยบายเช่นนี้ คือ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อม ๆ กัน โดยในความหมายที่ว่า มนุษย์หรือประชาชนเป็นทรัพย์สินสมบัติที่แท้จริงของชาติ วัตถุประสงค์พื้นฐานของการพัฒนาก็คือการเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมที่จะส่งเสริมให้คนพอใจในชีวิตที่ยืนยาว มีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรง มีความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการที่จะขยายทางเลือกของคนหรือประชาชน (Human development is a process of enlarging people's choices)^{๒๙}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แบ่งความหมายได้เป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ ๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การดำเนินการให้บุคคลได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อที่จะนำเอามาปรับปรุงตามความสามารถในการทำงาน ๓ ด้าน คือ ๑) การฝึกอบรม เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความรู้ เน้นงานที่ปฏิบัติในปัจจุบัน เป้าหมายคือการยกระดับความรู้ ความสามารถ ทักษะของบุคคลากร ๒) การศึกษา เป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรง เพราะการให้การศึกษาก็คือการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ทศนคติ ตลอดจนเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวในทุก ๆ ด้านของบุคคลากร เน้นเตรียมบุคคลากรให้มีความพร้อมทำงานตามความต้องการขององค์กรในอนาคต ๓) การพัฒนาเป็นการปรับปรุงองค์กรให้มีประสิทธิภาพ เน้นการเปลี่ยนแปลงตามที่องค์กรต้องการให้พร้อมปฏิบัติการในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว^{๓๐}

กลุ่มที่ ๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การนำกิจกรรมที่มีการกำหนดและวางรูปแบบอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถและปรับปรุงพฤติกรรม

^{๒๙} อรรถธรรม ตีระดอม, “บทบาทของพระสงฆ์มหานิกายในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีของพระสงฆ์จันนิกายและอนัมนิกายในภาคกลางของประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑.

^{๓๐} นิสิตาร์ก เวชยานนท์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, เอกสารประกอบการสอนวิชาการศ. ๖๒๐ การบริหารทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๑๒-๓๑๕.

ของบุคลากรให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนา ๓ ส่วน คือ การพัฒนาบุคคล การพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาองค์กร

กลุ่มที่ ๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกัน ซึ่งสามารถรวมกันได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบใน ๓ ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่มหรือทีมผู้ปฏิบัติงาน และระดับระบบโดยรวม กระบวนการเรียนรู้แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ การเรียนรู้จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต^{๓๑} จากความหมาย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง ๓ กลุ่ม มีความสัมพันธ์โดยตรงกับพฤติกรรมมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องเข้าใจในบริบทของพฤติกรรมมนุษย์ด้วย ได้แก่

๑) พฤติกรรมมนุษย์ตามแนวจิตวิทยา นักจิตวิทยาเชื่อว่าส่วนใหญ่จะประพฤติปฏิบัติตามแบบแผน กฎระเบียบ วัฒนธรรม หรือวิธีการในสังคม ในรูปแบบ การติดต่อสื่อสาร การขัดแย้ง การแข่งขัน การประนีประนอม การร่วมมือสนับสนุน

๒) พฤติกรรมมนุษย์ตามแนวสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาเชื่อว่าอยู่กับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม สภาวะภายนอกทั้งปวงรอบตัวมนุษย์ทั้งตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ ทางธรรมชาติ ทางสังคมและทางครอบครัว

๓) พฤติกรรมมนุษย์ตามแนววิทยาศาสตร์ ใช้หลักวิทยาศาสตร์วิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ จำแนกพฤติกรรมมนุษย์ (๑) ความสมบูรณ์ ความปกติของสมองกับพฤติกรรมด้านความนึกคิด จิตใจ ๒) ความพิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง (๓) โรคจิต ประสาท^{๓๒}

เชาวิ โรจนแสง ได้กล่าวว่า ประเภทของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำแนกได้เป็น ๗ ประเภท ได้แก่

๑. การปฐมนิเทศ (Orientation)
๒. การศึกษา (Education)
๓. การฝึกอบรม (Training)
๔. การพัฒนาปัจเจกบุคคล (Individual Development)
๕. การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development)
๖. การพัฒนาองค์การ (Organization Development)
๗. การพัฒนาตนเอง (Self Development)^{๓๓}

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔.

^{๓๒}รุ่งฤดี กิจควร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คืออะไร : พัฒนาทำไม ทำไมไม่ต้องพัฒนา”, วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘) : ๑๗๘-๑๘๐.

^{๓๓}เชาวิ โรจนแสง, แนวคิด การวางแผนและระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, หน้า ๔.

การปฐมนิเทศ เป็นกิจกรรมการแนะนำบุคลากรขององค์การที่เข้ามาปฏิบัติงานใหม่ให้รู้จักโครงการ ลักษณะงาน ผู้บังคับบัญชา เพื่อช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับงานและกลุ่มบุคลากรที่ปฏิบัติงานในองค์การได้ ให้รู้ข้อมูลที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน มีทัศนคติมาตรฐาน ค่านิยมและรูปแบบพฤติกรรมตามความคาดหวังขององค์การ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ๑) เพื่อช่วยให้ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์เร็วขึ้น อยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมงานได้อย่างเหมาะสม ๒) เพื่อช่วยให้เข้าใจเป้าหมายและนโยบายในการดำเนินงานขององค์การ ๓) เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีกับบุคลากรใหม่ ความภาคภูมิใจ ความมั่นคงในหน้าที่การงานและตระหนักถึงภาระหน้าที่อย่างเข้มแข็ง ๔) เพื่อช่วยให้เข้าใจบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง รวมทั้งรับรู้สิทธิประโยชน์ที่ตนเองพึงมี ๕) เพื่อช่วยกระตุ้นให้เห็นคุณค่าและความสำคัญในตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตระหนักถึงการศึกษอบรมความรู้ใหม่ ๆ ๖) เพื่อช่วยให้ลดความผิดพลาดบกพร่องในการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจากการลองผิดลองถูก ๗) เพื่อช่วยปลูกฝังทัศนคติให้มีความรู้สึกที่ดีต่องานและเพื่อนร่วมงาน ๘) เพื่อช่วยกระตุ้นให้ตื่นตัวต่อภาระหน้าที่ กล้าแสดงวิสัยทัศน์การปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น

การศึกษา เป็นการพัฒนาศักยภาพคนสำหรับงานในอนาคต เพื่อเตรียมบุคลากร เพื่อเลื่อนตำแหน่งบุคลากร อาจจะไม่ได้รับผลตอบแทนให้กับองค์การและอาจเป็นการลงทุนที่สูญเปล่าก็ได้ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อ การวางแผนกำลังคน (Work for planning) ที่จัดเตรียมไว้ในอนาคต การวางแผนอาชีพ (Career planning) เพื่อสับเปลี่ยนหน้าที่ในอนาคต การเตรียมการทดแทน (Preparing replacement) บุคลากรที่โยกย้าย กล่าวโดยสรุป เป็นการทำให้บุคลากรได้มีการเรียนรู้เพื่อมุ่งงานในอนาคต ช่วยให้มีคุณสมบัติพร้อมที่จะเติบโตหรือประสบความสำเร็จด้วยการส่งเสริมให้ศึกษาเพิ่มเติมจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยและต้องสอดคล้องกับกลยุทธ์ นโยบาย วัตถุประสงค์ พันธกิจและวิสัยทัศน์ขององค์การ

การฝึกอบรม เป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างการปฏิบัติงานของทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และความชำนาญ ๒) ด้านขวัญกำลังใจ มีทัศนคติที่ดีต่อองค์การ ๓) ด้านการปฏิบัติงานมี ๒ ประเภทคือ จากการเรียนรู้จากการทำงาน และกาสรฝึกอบรมนอกสถานที่ทำงาน

การพัฒนาปัจเจกบุคคล เป็นการพัฒนาศักยภาพคนขององค์การเป็นรายบุคคล ให้ทรัพยากรมนุษย์แต่ละรายมีความสามารถไปในทิศทางตามการเปลี่ยนแปลงขององค์การได้ เป็นการเตรียมพร้อมให้กับองค์การ เป็นการลงทุนระยะยาวที่มีความเสี่ยงสูงเพราะเป็นการยากที่จะเห็นได้ว่าบุคคลที่ได้รับการพัฒนาจะเรียนรู้ได้ ถ้าไม่สามารถเรียนรู้ได้จะทำให้องค์การเสียเวลา เสียทรัพยากรและเสียโอกาส การพัฒนาปัจเจกบุคคลเป็นการเสริมเติมเต็มในสิ่งที่ขาดเฉพาะบุคคล เช่น การพัฒนาการทำงานเป็นทีม การพัฒนาจิตสำนึกของการอยู่ร่วมกัน

การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล การพัฒนาความเป็นผู้นำ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น องค์การขนาดใหญ่จำนวนมากมักให้ความสำคัญในการพัฒนาปัจเจกบุคคลเป็นอันดับแรก เพราะหากพัฒนาระบบงานและเทคโนโลยี แต่ไม่ได้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความรู้ความสามารถรองรับไว้เป็นการล่วงหน้าแล้ว องค์การก็จะไม่สามารถพัฒนาสิ่งใดต่อไปได้

การพัฒนาสายอาชีพ เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เน้นการเตรียมความพร้อมและสร้างโอกาสให้กับทรัพยากรมนุษย์อาชีพ คือตำแหน่งที่บุคคลครองไปตลอดชีวิตการทำงาน บุคคลยึดอาชีพเพราะต้องการสร้างความพึงพอใจให้กับตนเอง การได้งานทำเป็นการตอบสนองความต้องการหลายด้าน การเลือกอาชีพทรัพยากรมนุษย์มีปัจจัยที่ประกอบด้วย

๑. ความสนใจ (Interests) บุคคลเลือกอาชีพเพราะตรงต่อความต้องการของตน
๒. ภาพลักษณ์ของตนเอง (Self-image) เพราะอาชีพช่วยให้ภาพลักษณ์ของตนเป็นที่ยอมรับ ชื่นชมจากผู้อื่น และสร้างความภาคภูมิใจ
๓. บุคลิกภาพ (Personality) เป็นลักษณะ ความต้องการส่วนบุคคล เช่นการดำรงชีวิต ความชอบทำธุรกิจ ความเป็นศิลปิน ชอบอำนาจ ความมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ เป็นต้น
๔. ภูมิหลังทางสังคม (Social background) บุคคลเลือกอาชีพตามความเหมาะสมกับระดับสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษาและอาชีพของครอบครัวจำแนกเป็น ๓ ช่วง คือ

- (๑) ช่วงต้นการประกอบอาชีพ อายุ ๒๐-๓๐ ปี (Early career concerns)
- (๒) ช่วงกลางการประกอบอาชีพ อายุ ๒๐-๓๐ ปี (Mid-career concerns)
- (๓) ช่วงสิ้นสุดอาชีพ อายุ ๕๑-๖๐ ปี (Final-career concerns)

การพัฒนาสายอาชีพเป็นกิจกรรม ๒ ด้านคือด้านองค์กรและด้านตัวบุคคล ด้านองค์กรเน้นที่งาน การสร้างสายอาชีพเพื่อให้เห็นเส้นทางความก้าวหน้าในการทำงานที่กำหนดไว้ชัดเจน และด้านตัวบุคคลจะเน้นที่ความต้องการของบุคคลมากกว่าองค์กรซึ่งแต่ละบุคคลต้องวางแผนอาชีพของตนเอง

การพัฒนาองค์การ คือการช่วยให้ทรัพยากรมนุษย์มีความสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนาองค์การเป็นสิ่งที่มิผลต่อเนื่องมาจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการศึกษา การฝึกอบรม การพัฒนาปัจเจกบุคคล และการพัฒนาสายอาชีพ จึงมุ่งที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การทั้งหมดอย่างเป็นระบบ มีหลักการสำคัญ ๕ ประการ คือ

- ๑) คิดอย่างเป็นระบบ (System thinking) คือการมองสิ่งต่าง ๆ สัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน
- ๒) การควบคุมตนเอง (Personal mastery) คือความสามารถในการควบคุมตนเอง เพื่อสร้างความสำเร็จในชีวิตอย่างต่อเนื่อง
- ๓) มีตัวแบบทางความคิด (Mental model) คือการคิดอย่างเป็นรูปแบบตามขั้นตอน

๔) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared vision) คือความเข้าใจและผูกพันกับสิ่งที่ต้องการสร้างร่วมกัน

๕) เรียนรู้เป็นทีม (Team learning) คือการปฏิบัติงานให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และนำสิ่งที่เรียนรู้ไปสร้างนวัตกรรมใหม่

การพัฒนาตนเอง ในปัจจุบันทรัพยากรมนุษย์ต้องพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรและทรัพยากรของชาติต้องมีความรู้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดการพัฒนาตนเองจะไม่สามารถครองตำแหน่งงานที่ตนรับผิดชอบในองค์กรได้ในระยะยาว เพราะขาดความรู้ความสามารถที่จะนำพาองค์กรไปสู่การเจริญเติบโตในภาวะการแข่งขันที่รุนแรงได้ การพัฒนาตนเองประกอบด้วยการพัฒนาเพื่อเพิ่มความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานให้กับตนเองและการพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง องค์กร และผู้อื่น เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติงานโดยยึดหลักจรรยาบรรณของวิชาชีพ ดำเนินชีวิตด้วยความ เป็นสุขทั้งกายและใจ^{๓๔}

เมื่อพิจารณาเจาะจงมาที่ประเทศไทย รุ่งฤดี กิจควรได้กล่าวว่า สังคมไทยมีแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อันเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) ได้มีการปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเน้นให้คนเป็นศูนย์กลาง หรือเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ “ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม และมีการพัฒนาที่สมดุล บนพื้นฐานของความเป็นไทย” ซึ่งจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีความสุขที่แท้จริงในระยะยาว ดังนั้น จึงมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ “การพัฒนาเพื่อคนและโดยคน” ด้วยการปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการและกระบวนการวางแผน จากเดิมพัฒนาแบบแยกส่วน หรือแยกเป็นเรื่องๆ มาเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือแบบบูรณาการ ที่มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบที่เอื้อต่อการพัฒนาคน กล่าวคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมุ่งพัฒนาคนไทยทุกคนอย่างเต็มที่ตามศักยภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้ทั้งเป็นคนดีและเป็นคนเก่ง มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ และให้คนไทยทุกคนมีสิทธิและมีโอกาสได้รับการพัฒนาความรู้ ความสามารถ รวมทั้งมีส่วนร่วมเข้าร่วมการพัฒนาประเทศทุกชั้นตอนอย่างแท้จริง ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมปรับปรุงแนวคิดและวิธีการดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศมีประสิทธิภาพ มีความยั่งยืน มีการกระจายความเจริญอย่างทั่วถึงเป็นธรรม โดยมีแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่

^{๓๔} เซาว์ โรจนแสง, แนวคิด การวางแผนและระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑-๒๙.

๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ทุนมนุษย์และการจัดการความรู้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศและสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้องค์การอยู่รอด และได้เปรียบในการแข่งขัน

๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เริ่มได้รับความสำคัญในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๕) โดยเน้นที่กระบวนการเพิ่มทักษะเพิ่มความรู้เกี่ยวกับคุณภาพและปริมาณการปฏิบัติงานโดยตรง ซึ่งปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๕) เน้นที่การสร้างทุนมนุษย์และการจัดการความรู้

๓) ขอบเขตในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของแต่ละองค์การ มีความแตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละองค์การ โดยทั่วไปอาจครอบคลุมขอบเขตอย่างกว้างๆ ใน ๒ ระดับคือระดับมหภาค และระดับจุลภาค

ระดับมหภาค ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดี เรียกว่า ‘สังคมเข้มแข็งและมีคุณภาพ’ มี ๓ ด้านคือ ๑) สังคมคุณภาพ ยึดหลักสมดุล สามารถสร้างคนให้เป็นคนดี คนเก่งพร้อมคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบและสังคมมีความเป็นธรรม ๒) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้บุคคล คิดเป็นทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เรียนรู้ตลอดชีวิต ๓) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน รู้รักสามัคคี รักภูมิใจในชาติ ท้องถิ่น สถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง มีเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ระดับจุลภาค ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อองค์กรมี ๓ ด้านคือ ผลกำไร ความสำเร็จขององค์กร และความอยู่รอดขององค์กร ซึ่งบุคลากรต้องมีศักยภาพสูง ทำงานหนักและมีประสิทธิภาพ^{๓๕}

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ทุนมนุษย์และการจัดการความรู้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ เน้นที่กระบวนการเพิ่มทักษะเพิ่มความรู้เกี่ยวกับคุณภาพและปริมาณการปฏิบัติงานโดยตรง ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ เน้นที่การสร้างทุนมนุษย์และการจัดการความรู้ มีขอบเขตในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของแต่ละองค์การในระดับมหภาค และระดับจุลภาค

ต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอตัวอย่างแนวคิดทรัพยากรมนุษย์ในทัศนของชาวตะวันออก ๓ ตัวอย่าง ดังนี้

^{๓๕} รุ่งฤดี กิจควร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คืออะไร : พัฒนาทำไม ทำไมต้องพัฒนา”, วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๐.

๑. ทศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ของมหาตมคานธี

แนวคิดของมหาตมคานธี มหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ต่อสู้เพื่อเอกราชของอินเดียด้วยวิธี อหิงสา ท่านได้แสดงทศนะถึงความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนทั้งในแบบ แสวงหาความสุขที่แท้จริงเฉพาะตนและต่อสังคมเป็นส่วนรวม ด้วยแนวคิดของท่านที่ทันสมัย กว้างไกล รอบด้าน สามารถปรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของคนและเพื่อความดำรงอยู่ ของสังคมโดยรวมอย่างมีความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนได้

ท่านมหาตมคานธี กล่าวว่า “การมองเห็นสุขเป็นสุขนั้นแหละทุกข์ ความสุขที่แท้จริง เกิดจากความทุกข์ ตัวเราเองเป็นต้นเหตุแห่งความสุขและความทุกข์ของเราเอง トラบไตที่แม่แต่ มนุษย์คนเดียว ต้องหิวโหย เพราะไม่มีงานทำ トラบไตนั้นเราจะรับประทานอาหารอย่างมีความสุขได้ อย่างไร จะไปเหยียดหยามคนที่ไม่มีเสื้อผ้าใส่ด้วยการให้เสื้อผ้าแก่เขาทำไม จงให้งานเขาทำ เพื่อที่เขาจะได้หาเงินมาซื้อเสื้อผ้าด้วยหยาดเหงื่อของเขาเอง เป็นการบาปที่จะหาอาหารให้คนที่ มีแรงทำงานได้กินฟรีหางานให้เขาทำสิ ได้ชื่อว่าเป็นบุญ”^{๓๖}

จากแนวคิดของท่านแสดงให้เห็นว่าท่านมหาตม คานธีเป็นคนมีจิตใจกว้าง ไม่ลุ่มหลง อยู่แต่ศาสนาของตนเองศาสนาเดียวแล้วปฏิเสธคำสอนดี ๆ ในศาสนาอื่น นอกจากนี้ท่านยังได้ กล่าวว่า “ความจริงนั้นก็มีความเท่าๆ กับมีคนเหมือนกัน แต่เมื่อเข้าถึงแก่นของศาสนาแล้วเราจะ พบว่าศาสนามีหนึ่งเท่านั้นเอง ท่านมหาตมจึงชอบหยิบยกคำสอนดี ๆ ในศาสนาอื่นมาอ้างด้วยความคารวะเสมอ อย่างเช่น เราไม่ควรจะสร้างความพอใจให้แก่กิเลสตัณหา เมื่อใดที่ได้ลงมือสร้าง ความพอใจให้แก่กิเลสตัณหาแล้วเมื่อนั้นก็เป็นการยากที่จะเห็นยวรั้งกิเลสตัณหาไว้ได้โดยทั่วไป แล้วเรามักจะเห็นยวรั้ง (กิเลสตัณหา) ไว้ไม่ได้เลย” หรือที่ว่า “ศาสนามีใช้สิ่งซึ่งแยกอยู่ต่างหาก จากชีวิตชีวิตนั้นแหละคือศาสนา ชีวิตที่ไม่มีศาสนาหาใช้ชีวิตของคนไม่หากเป็นชีวิตของเดรัจฉาน”^{๓๗} หรือว่า “นายจัมเชศ เมหตา ได้ส่งบทสวดมนต์ของนักบุญแห่งฟรานซิสแห่งอัสสิสิ มาให้ ข้าพเจ้า บทสวดนั้นมีความตอนหนึ่งว่า... ข้าแต่พระอาจารย์ ด้วยการให้เท่านั้นที่เราจะได้รับการ และ ด้วยการตายเท่านั้นที่เราจะได้ไปเกิดในชีวิตอันนิรันดร์”

หรือที่ว่า “ในยามที่เกิดความผันผวนขึ้นในอารมณ์ เช่นนี้ก็ขอให้เราระลึกไว้เสมอว่า การกระทบกันระหว่างอินทรีย์กับวัตถุซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์นั้น เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่จริงยั่งยืน เพราะฉะนั้นจงตั้งตนอยู่ในอุเบกขาธรรมเถิด” นอกจากนี้แนวคิดของท่านมหาตม คานธี ยังได้ให้ ความสำคัญต่อความจริง หรือความสัตย์ โดยท่านได้กล่าวว่า “トラบไตที่เรายังไม่เป็นอิสระจาก ความเคยชินที่ไม่ดี トラบไตนั้นเราจะก้าวไปบนมรรคาแห่งความจริงไม่ได้ อันที่จริงแล้วเราต้อง เสียสละทุกอย่างไว้บนแท่นบูชาแห่งความจริงเราไม่ต้องการแสดงตัวเราออกมาให้ปรากฏตาม

^{๓๖} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, วาทะมหาตมคานธี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๘๕-๒๘๐.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑-๖๕.

ความเป็นจริง แต่เราต้องการจะแสดงว่าตัวเรามากกว่านั้นมาก จะเป็นการดีสักเพียงใดถ้าหากเราต่ำ
 ต้อยแต่ถ้าเราต้องการจะขึ้นสูงเราก็ควรจะคิดและกระทำในระดับที่สูง หากทำเช่นนี้ไม่ได้เราก็ควร
 แสดงตัวของเรามาตามความเป็นจริง แล้วสักวันหนึ่งเราอาจจะบรรลุเป้าหมายอันสูงส่งได้สมความ
 ปรารถนา”

อีกวาทีหนึ่งท่านกล่าวว่า “พระเป็นเจ้านั้นมีพระนามอยู่มากมายแต่จะให้เลือกสัก
 พระนามหนึ่งก็เห็นจะได้แก่ สัตย์คือความจริง ดังนั้นความจริงก็คือพระเป็นเจ้านั่นเอง”^{๓๔}

ในด้านปรัชญาหรือแนวทางการครองตนหรือการดำรงตนในสังคมหรือการปฏิบัติงาน
 อย่างมีสติท่านได้มีวาทีว่า “การเกิดและการตายมิใช่เป็นทั้งสองด้านของเหรียญอันเดียวกันดอก
 หรือ ด้านหนึ่งคือการเกิดและอีกด้านหนึ่งคือการตายเพราะฉะนั้นจะไปทุกข์หรือสุขทำไมกับการจะ
 ตายหรือจะเกิด ผู้ที่สามารถควบคุมตนเองหรือที่ทำงานได้มากที่สุด มักจะเป็นผู้ที่พุดน้อยที่สุด
 การพุดกับการกระทำมักจะไม่ได้ไปด้วยกัน จงดูธรรมชาติเกิด ธรรมชาติทำงานอยู่ตลอดเวลา ไม่
 หยุดเลยแม้สักชั่วขณะหนึ่ง แต่ธรรมชาติก็ไม่พุดเลย อหังการย่อมทำลายมนุษย์โดยสิ้นเชิง ความ
 จริงข้อนี้ทุกคนตระหนักได้ทุกขณะ ตรงกันข้ามความอ่อนน้อมถ่อมตนช่วยให้มนุษย์เจริญเติบโต
 และบรรลุความสมบูรณ์เสมอ คิดดีเป็นเรื่องหนึ่งแต่กระทำดีเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องสำคัญแต่ถ้าอยู่
 นอกประเด็น ก็หมดความสำคัญไป เรื่องที่อยู่ในประเด็นแม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่ก็มีความสำคัญ
 มากคนอื่นเท่านั้นดอกที่จะมองเห็นหลังของเราได้ ตัวเราเองย่อมมองไม่เห็นฉันใดความผิดของเรา
 เองเราก็มองไม่เห็นฉันนั้น ถ้าเรามัวแต่คิดถึงความมากมายใหญ่โตของการทำงาน เราจะเกิด
 ความสับสนและทำอะไรไม่ได้เลย ตรงกันข้ามหากเราจับงานขึ้นมาทำทันทีแม้ใหญ่เท่าภูเขางานก็
 จะค่อยลดน้อยลงทุกวันๆแล้วในที่สุดก็สำเร็จลงได้” ที่สำคัญมหาตมคานธี ได้กล่าวถึงบาป ๗
 ประการในทรศนะของท่านคือ

เล่นการเมืองโดยไม่มีหลักการ
 หาความสำราญโดยไม่ยั้งคิด
 ร่ำรวยเป็นอกนิษฐ์โดยไม่ต้องทำงาน
 มีความรู้มหาศาลแต่ความประพฤติไม่ดี
 คำขายโดยไม่มีหลักศีลหลักธรรม
 วิทยาศาสตร์เลิศล้ำแต่ไม่มีธรรมแห่งมนุษย์
 บูชาสูงสุดแต่ไม่มีความเสียสละ

ท่านได้ให้แนวคิดการดำเนินชีวิตที่ควรเห็นว่าจะใช้เวลาและโอกาสที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่
 ควรปล่อยให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ เห็นได้จากวาทีที่ท่านกล่าวว่า
 “ใช้ชีวิตให้เสมือนว่าพรุ่งนี้ท่านจะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เรียนรู้ให้เสมือนว่าท่านจะอยู่ในโลกนี้ตลอดไป
 ไม่มีวันสิ้นสุด” ซึ่งมีค่าสำหรับการดำรงชีวิตและใช้เวลาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยสอดคล้อง

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘-๓๖๐.

กับแนวทางปัจจุบันในเรื่ององค์กรแห่งการเรียนรู้ สามารถนำมาเป็นแบบอย่างการใช้ชีวิตอย่างมีสาระได้เป็นอย่างดี

๒) ทักษะต่อทรัพยากรมนุษย์ของทะเลลามะ

แนวคิดของทะเลลามะ^{๓๙} ในเรื่องของการพัฒนามนุษย์เห็นได้จากที่ท่านได้แสดงทัศนคติเรื่องการพัฒนาคน โดยได้ตอบคำถามจากครั้งหนึ่งเมื่อมีคนถามองค์ดาเลลามะว่าอะไรเป็นเรื่องที่ท่านรู้สึกแปลกใจมากที่สุดเกี่ยวกับมนุษยชาติท่านตอบว่า “มนุษย์เรานี้ยอมสูญเสียสุขภาพเพื่อทำให้ได้เงินมาแล้วต้องยอมสูญเสียเงินตราเพื่อฟื้นฟูรักษาสุขภาพแล้วก็เฝ้าเป็นกังวลกับอนาคตจนไม่มีความรื่นรมย์กับปัจจุบันผลที่เกิดขึ้นจริงๆ ก็คือเขาไม่ได้อยู่กับปัจจุบันหรือแม้กระทั่งอยู่กับอนาคตเขาดำเนินชีวิตเสมือนหนึ่งว่าเขาจะไม่มีวันตายและแล้วเขาก็ตายอย่างไม่เคยมีชีวิตอยู่จริง”

จากภาวะปัจจุบันที่มนุษย์ทุกคนในโลกต้องแสวงดำรงชีวิตด้วยการทำงาน และทำงานกันมากขึ้นทุกวัน^{๔๐} ท่านทะเลลามะได้ให้ทัศนคติของมนุษย์กับการทำงานไว้ว่า พนักงานในระดับหัวหน้างานที่ต้องรับผิดชอบหลายแผนก บางครั้งวันหนึ่ง ๆ ต้องเข้าประชุมหลายรอบรอบละหลายชั่วโมง นั้นหมายความว่าต้องใช้ความอดทนกับการประชุมระดับมาราธอนซึ่งบั่นทอนร่างกายแรงใจไม่น้อย วิธีทำงานแบบซื่ออือสารพุดองค์กรนั้นมีให้เรียนรู้ทั่วไปแต่วิธีฟันฝ่าปัญหาต่างๆ ของบุคคลระดับโลกที่ต้องแก้ปัญหา ระดับประเทศ แต่ยังคงรักษาจิตใจอันผ่องใสไว้ได้เราจะทำได้อย่างไร

แนวคิดของทะเลลามะที่มีต่อมนุษย์ท่านเห็นว่ามนุษย์ทุกคนควรที่จะมีวิธีการคิดในเชิงบวก เพื่อเป็นการปรับมุมมองของความคิดให้เกิดพลังที่จะพัฒนาตน โดยได้เสนอแนวคิดไว้หลายประการ^{๔๑}

ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอไว้ดังนี้

- ๑) คิดไว้เสมอว่า ‘หวังในความสำเร็จมาก ก็เสี่ยงที่จะสูญเสียมาก’
- ๒) ยามใดที่แพ้ ให้นำสิ่งที่แพ้มาเป็นบทเรียน
- ๓) กฎ ๓ อารมณ์คิด Respect for self คือเคารพตัวเอง, Respect for others คือเคารพผู้อื่น และResponsibility คือรับผิดชอบในทุกๆ การกระทำของตน

^{๓๙}ทะเล ลามะ เป็นราชทินนามของมองโกเลีย มีความหมายว่า “มหาสมุทรแห่งปัญญา” ซึ่งเจ้าชายอัลตัน ข่านแห่งมองโกเลียถวายแด่ทะเลลามะองค์ที่สามในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก.

^{๔๐}ทะเลลามะองค์ที่สิบสี่เห็นชิน กยัตโซ, ๓๖๕ เทศนาประจำวันจากพระหทัยองค์ทะเลลามะ, แปลโดย ทาคินี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๔๑}พระมหาจุฬารัตน์ ติกขวิโร, ทะเล ลามะ ผู้นำที่ไม่เคยสิ้นหวัง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๙-๘๗.

- ๔) บางครั้งการที่นำมาเอาตัวไปข้องเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองอยากได้ใคร่มีมากเกินไป ก็อาจทำให้คุณได้ในสิ่งนั้นอย่างไม่น่าเชื่อ
- ๕) เรียนรู้กฎให้ละเอียดต้องแท้ เพื่อว่าคุณอาจหาทางแหกกฎได้อย่างถูกต้อง
- ๖) อย่าให้ความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ มาทำลายมิตรภาพที่ยิ่งใหญ่
- ๗) เมื่อใดที่รู้สึกจะทำผิด ให้รีบแก้ไขให้ถูกต้อง
- ๘) ใช้เวลาอยู่กับตัวเองในทุกๆ วัน
- ๙) อ้าแขนให้กว้างเพื่อรับสิ่งท้าทายในชีวิต และเมื่อใดที่มีสิ่งล้ำค่าเข้ามา ก็อย่าปล่อยมันไป
- ๑๐) จงจำไว้ว่าบางครั้ง ความเงิบก็เป็นคำตอบที่ดีที่สุดสำหรับบางเรื่อง
- ๑๑) ใช้ชีวิตให้ได้อย่างคนมีเกียรติ เพราะเมื่อตอนเราแก่ตัวลง จะได้มองย้อนกลับไปไปในอดีตอย่างมีความสุข
- ๑๒) บรรยากาศในบ้านแสนสุขเป็นพื้นฐานที่ดีของการดำรงชีวิต
- ๑๓) มือไม่เห็นด้วยกับคนที่เราแคร์ในบางเรื่อง ให้ทะเลาะกันได้เฉพาะในปัญหาปัจจุบัน อย่าขุดคุ้ยเรื่องอดีต
- ๑๔) มีความรู้อะไรก็ให้รู้จักแบ่งปัน เพราะความรู้เป็นสิ่งที่ไม่มีวันตาย)ตัวตายแต่ชื่อยัง ถ้าสร้างชื่อเสียงในทางที่ดี(รู้จักรักและเคารพโลก
- ๑๕) ในแต่ละปี ให้เดินทางไปในที่ที่คุณยังไม่เคยไปมาก่อน
- ๑๖) ประเมินความสำเร็จในสิ่งที่คุณไม่เคยทำสำเร็จ เพื่อจะได้มุ่งมั่นทำมันให้สำเร็จ

๓) ทักษะต่อทรัพยากรมนุษย์ของ ดิซ นัท ฮันท์

นอกจากองค์ทะเลลามาแล้ว ท่านดิซ นัท ฮันท์ เป็นภิกษุอีกรูปหนึ่งที่มีนิตยสารไทม์เมื่อเร็ว ๆ นี้ ยกย่องให้เป็น “hero” หรือผู้มีผลงานอันโดดเด่นและเป็นแรงบันดาลใจให้แก่คนทั้งโลก หนังสือหลายเล่มของท่านติดอันดับหนังสือขายดีทั้งในยุโรปและอเมริกา ทุกหนแห่งที่ท่านไปบรรยายจะมีผู้ฟังแน่นขนัดแม้ต้องเสียค่าผ่านประตูก็ตาม ยิ่งที่หมู่บ้านพลัมอันเป็นสำนักของท่านในประเทศฝรั่งเศส ทุกปีจะมีผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมประจำฤดูร้อนนับพันคนในคราวเดียวกัน คนเหล่านี้มาจากแทบทุกทวีปทั่วโลก ไม่เว้นแม้แต่แอฟริกาและอเมริกาใต้

คำสอนของท่าน ดิซ นัท ฮันท์ เป็นที่หน้าสนใจ ซึ่งได้ให้ข้อคิดในการพัฒนามนุษย์ นำความสงบเย็นและหว่านความรักลงไป ในจิตใจของผู้คนนับล้าน แต่น้อยคนจะตระหนักว่าความสงบเย็นและความรักที่ออกมาจากหัวใจของท่านนั้น มิได้ก่อเกิดจากการนั่งภาวนาในป่าอันสงบสงัดเท่านั้น หากยังกลั่นออกมาจากความทุกข์ยากแสนสาหัสท่ามกลางเพลิงสงครามอันยาวนาน สงครามเวียดนามได้สังหารญาติมิตรศิษย์หาและเพื่อนร่วมชาติของท่านเป็นจำนวน

มาก แต่กลับทำให้ท่านมั่นคงยิ่งขึ้นในเมตตากรุณาแม้กระทั่งกับผู้ปลิดชีวิตบุคคลที่ท่านรัก ท่ามกลางการตอบโต้ด้วยความอาฆาตพยาบาท ท่านเรียกร้องการให้อภัย ขณะเดียวกันก็อุทิศตนเพื่อนำสันติภาพกลับคืนมา ท่านเคยกล่าวถึงประเทศเวียดนามของท่านว่าเปรียบเสมือน “ดอกบัวกลางทะเลเพลิง” ชีวิตของท่านจะว่าไปแล้วไม่ได้ผิดไปจากอุปมาดังกล่าวเลย

หากจีนไม่รุกรานธิเบต โลกก็คงไม่รู้จักองค์ทะไลลามะ ในทำนองเดียวกันหากรัฐบาลเวียดนามใต้ไม่ปิดประตูหลักใส่ให้ท่านกลายเป็นผู้ลี้ภัย โลกก็คงไม่มีโอกาสตีพิมพ์สัมภาษณ์ธรรมของท่านนัท ฮันท์อย่างแพร่หลายเช่นทุกวันนี้ เมื่อท่านไม่อาจเข้าประเทศเวียดนามได้ หลังจากการไปรณรงค์เรียกร้องสันติภาพที่สหรัฐอเมริกา อเมริกาและยุโรปจึงเปรียบเสมือนบ้านของท่านตลอด ๓๙ ปีที่ผ่านมา หนังสือและคำสอนที่สำคัญของท่านส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ยิ่งท่านมาตั้งสำนักที่หมู่บ้านพลัมประเทศฝรั่งเศส สังฆะของท่านก็หยั่งรากลึกและเติบโตใหญ่จนกลายเป็นพลังที่สำคัญในทางศาสนธรรมและสันติภาพ ขณะเดียวกันก็สร้างมิติใหม่ให้แก่พระพุทธศาสนาทั้งในระดับโลกและสำหรับเวียดนามเอง

ท่านนัท ฮันท์ เป็นหนึ่งในบุคคลผู้ริเริ่มนำพุทธศาสนาออกมาสัมพันธ์กับโลกสมัยใหม่อย่างมีพลัง ในยามที่บ้านเมืองเกิดศึกสงคราม ท่านเห็นว่าจุดยืนของพุทธศาสนามีได้ อยู่กับการสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่จับอาวุธห้าห้ากัน หากอยู่กับการเสนอทางออกอย่างสันติ โดยมีความเมตตาต่อทั้งสองฝ่าย แม้นั้นจะหมายถึงการถูกเข้าใจผิดจากทุกฝ่ายก็ตาม และในขณะที่ผู้คนกำลังเดือดร้อนจากภัยสงครามและความยากจน ชาวพุทธไม่ควรเอาแต่นั่งภาวนาหรือแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง หากควรออกไปช่วยเหลือคนเหล่านั้น โดยพร้อมร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขา แต่สิ่งที่จะต้องทำควบคู่กับปฏิบัติการทางสังคม ก็คือการเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้จิตบังเกิดความสงบ มีสติ เปี่ยมด้วยกรุณาและมีปัญญากระจ่างแจ้ง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดทั้งประโยชน์ท่านและประโยชน์ตนอย่างแท้จริง

นอกจากการนำพุทธศาสนามาสัมพันธ์กับสังคมแล้ว ท่านนัท ฮันท์ ยังเห็นว่าพุทธศาสนามีอาจแยกจากชีวิตได้ การปฏิบัติธรรมมิได้หมายถึงการปลีกตัวออกจากกิจวัตรประจำวัน หากควรผสมผสานให้กลมกลืนกับทุกอิริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่ม การทำงาน ล้วนเป็นโอกาสแห่งการเจริญสมาธิภาวนาทั้งสิ้น^{๕๒} พุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับชีวิตและสังคมอย่างแนบแน่นดังกล่าว ท่านนัท ฮันท์ เรียกว่า Engaged Buddhism ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

เสน่ห์แห่งคำสอนของท่านนัท ฮันท์ อยู่กับการประยุกต์ธรรมให้สมสมัย โดยอิงอาศัยหลักไตรสิกขา กล่าวคือศีล สมาธิ ปัญญา แทนที่ศีลจะจำกัดอยู่แค่ศีล ๕ ในขอบเขตแคบ ๆ อย่างที่เราคุ้นเคย ท่านได้ขยายศีล ๕ ให้มีความหมายกว้างขึ้นเพื่อให้เหมาะกับสังคมสมัยใหม่ที่มีความ

^{๕๒} ดิซ นัท ฮันท์, ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ, แปลโดย พระประชา ปสนุธรรมโม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓-๒๕.

ซับซ้อนแบบยลสูงจนผู้คนสามารถเบียดเบียนกันได้แม้จะไม่เห็นตัวกัน เช่น ศีลข้อที่ ๑ อันได้แก่ ปาณาติบาต ท่านได้ขยายความว่าหมายถึง “การตั้งจิตมั่นที่จะไม่ทำลายชีวิต ไม่ปล่อยให้ผู้อื่นทำลายชีวิต รวมทั้งจะไม่ส่งเสริมการทำลายชีวิตใด ๆ ในโลกนี้ โดยทั้งความคิดและในทางการปฏิบัติ” ในแง่นี้การสนับสนุนนโยบายฆ่าตัดตอนผู้ค้ายาเสพติด หรือการบริโภคที่ส่งเสริมอุตสาหกรรมอาวุธนิวเคลียร์ ก็เท่ากับผิดศีลข้อที่ ๑ ด้วย

ในด้านสมาธิ ท่านเห็นว่าหัวใจสำคัญของสมาธิภาวนา คือการเจริญสติ เพราะสตินำไปสู่ความตื่นรู้ และความตื่นรู้นั้นมีได้จำกัดอยู่แค่การรับรู้กายและใจของตนเท่านั้น หากยังรู้ความเป็นไปของสิ่งรอบตัว รวมทั้งรู้ถึงความทุกข์ยากของผู้คนด้วย แต่ขณะเดียวกันจะต้องไม่ปล่อยให้ความทุกข์ของผู้อื่นท่วมท้นจิต จนตนเองกลายเป็นผู้ทุกข์ไปด้วยอีกคน เราจะต้องรักษาจิตให้ผ่องใสอยู่เสมอ โดยมีสติเข้าไปรับรู้ความเศร้าโศก ความโกรธ ความเกลียด และแปรให้เป็นความสงบและความรัก การตื่นอยู่เสมอด้วยสตินี้เป็นปาฏิหาริย์ในตัวเอง^{๓๓} ดังหนังสือเรื่อง ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ ของท่านเป็นคู่มือแนวทางให้แก่เราได้เป็นอย่างดี โดยที่ต้องไม่ลืมว่าหนังสือเล่มนี้ท่านเขียนในขณะที่สงครามเวียดนามกำลังมาถึงจุดแตกหัก แม้ท่านจะห่วงใยกับสถานการณ์ดังกล่าวเพียงใด แต่ท่านก็สงบนิ่งพอที่จะเขียนหนังสืออันมีคุณค่าลุ่มลึกทางจิตใจได้

ท่านนัท ฮันท์ ยังเป็นผู้ฉลาดในการพัฒนาจิตของมนุษย์ และนำพาให้หมู่ชนได้มองเห็นโลกด้วยปัญญา กล่าวคือไปพ้นจากความหลงแห่งทวิภาวะที่มองสิ่งต่าง ๆ แยกออกเป็นขั้ว ๆ ท่านชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่มองเห็นเป็นขั้วนั้นแท้จริงเป็นอีกด้านของเหรียญเดียวกัน ไม่ว่า ได้-เสีย มา-ไป เกิด-ตาย เรา-ผู้อื่น ขยะ-ดอกไม้ เหี่ยว-อาชญากร ทั้งหมดนี้ไม่ได้แยกจากกัน คนที่เป็นอาชญากรนั้นก็เคยเป็นเหยื่อมาก่อน เช่นเดียวกับขยะซึ่งในอดีตเคยเป็นดอกไม้ และในอนาคตก็จะเป็นดอกไม้อีก ในโลกแห่งความเป็นจริง ทุกอย่างล้วนสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัยให้แก่กันและกัน^{๓๔} (ดังท่านเรียกว่า “เป็นดังกันและกัน” หรือ interbeing) เมฆกับกระดาศเกี่ยวข้องกับกันอย่างแยกไม่ออก ไม่มีเมฆ ไม่มีฝน ก็ไม่มีต้นไม้อ้อ และไม่มีกระดาศ และมนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ด้วยเหตุนี้ท่านจึงย้ำให้เรามองกระดาศจนเห็นก้อนเมฆ ดวงอาทิตย์ และคนตัดไม้ กล่าวอีกนัยหนึ่งกระดาศนั้นไม่มีตัวตนของมันเอง หากเกิดขึ้นมาจากสิ่งที่ไม่ใช่กระดาศ เช่นเดียวกับร่างกายของเราล้วนเกิดขึ้นจากธาตุหรือสารต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ตัวเรา เช่น คาร์บอน แคลเซียม เหล็ก ฯลฯ ด้วยคำสอนง่าย ๆ ที่ฝึกให้เรามีการพัฒนา

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓--๓๗.

^{๓๔}ดิช นัท ฮันท์, กุญแจเซน, แปลโดย พจนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑-๒๓.

แนวคิดและมองสิ่งต่าง ๆ อย่างเพ่งพินิจ ท่านได้พาให้เราเข้าใจความจริงอันลึกซึ้งอันได้แก่อนัตตา คือความไม่มีตัวตน^{๔๕}

คุณูปการสำคัญอีกประการหนึ่งของท่านนัท ฮันท์ ที่ควรกล่าวย้ำในที่นี้ก็คือ การตั้งสังฆะที่สมสมัย ท่านตระหนักดีว่าพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้ จำต้องมีสังฆะที่เข้มแข็ง แต่แทนที่สังฆะจะหมายถึงผู้บวชที่ถือเพศพรหมจรรย์เท่านั้น ท่านได้ขยายสังฆะให้คลุมไปถึงอุบาสกและอุบาสิกา ขณะเดียวกันในฝ่ายผู้บวช ก็มีได้มีแต่ภิกษุเท่านั้น หากยังมีภิกษุณีอีกด้วย โดยมีสิกขาบทที่ปรับปรุงให้เหมาะกับสังคมสมัยใหม่อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะการทวนกระแสบริโภคนิยม ซึ่งกำลังเป็นตัวกัศกร้อนบั้นทอนชีวิตจิตใจของนักบวชและผู้เฝ้ารอมทั่วโลก ขณะเดียวกันท่านยังได้คิดค้นพิธีกรรมใหม่ๆ ที่สื่อธรรมอย่างน่าประทับใจ ควบคู่ไปกับการสร้างสามัคคีธรรมในหมู่สังฆะเพื่อเป็นชุมชนกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านตะวันออก หมายถึงกระบวนการเพิ่มพูน ความรู้ ทักษะ ความสามารถของบุคคลากร เป็นการสร้างและจัดการทรัพยากรมนุษย์ และเป็นการ บูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกัน ทรัพยากรมนุษย์มีความสำคัญต่อองค์การในฐานะเป็นทุน เป็นทรัพยากรที่รวมเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ สมรรถนะ และเป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มความได้เปรียบในการแข่งขันเพื่อช่วยให้องค์กรอยู่รอดเติบโตได้ในเศรษฐกิจที่เน้นองค์ความรู้ และสนองตอบความต้องการขององค์การ ประเทศไทยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการจัดการความรู้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมอย่างต่อเนื่องโดยให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ว่าเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาประเทศ

๒.๔ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

ในขณะที่แนวคิดตะวันตกให้ความสำคัญกับมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น มนุษย์คิดอะไร มนุษย์มาจากไหน มนุษย์เกิดมาบนโลกตั้งแต่เมื่อไร ทำให้มีทฤษฎะเกี่ยวกับมนุษย์แตกต่างกันมากมาย ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีกระบวนการที่คนมุ่งศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ จำแนกมนุษย์และแก้ปัญหาของมนุษย์ พระพุทธศาสนามีทฤษฎะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีชีวิต เกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ในโลกเช่นเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ทฤษฎะต่อทรัพยากรมนุษย์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และทฤษฎะต่อทรัพยากรมนุษย์ของนักคิดคนสำคัญ ดังนี้

^{๔๕}ติช นัท ฮันท์, ดวงตะวัน ดวงใจฉัน, แปลโดย วิศิษฐ์ วัจนวิญญู, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๓-๑๐๖.

๒.๔.๑ ทศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พัฒนานั้นมาจากคำว่า วฑฺฒ (วิเศษ) แปลว่า เจริญ เพิ่มขึ้น เป็นนาม แปลว่า ความเจริญ ความเติบโต การขยายตัว^{๔๖} คำว่า เจริญ เป็นคำบาลีซึ่งใช้ร่วมกับคำบาลีอื่น เป็น ศัพท์ธรรมะต่าง ๆ เช่น คำว่า เจริญวิปัสสนา ทางพระท่านเรียกว่า เจริญวิปัสสนากาวนา กาวนาที่แปลว่า เจริญนั้น ถ้าแปลออกศัพท์หรือโดยพยัญชนะ ก็แปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น หรือ ทำให้มีให้เพิ่มขึ้น อะไรที่ยังไม่มีก็ให้มีขึ้นอะไรที่ยังไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้นมา โดยเฉพาะหมายถึง กุศลธรรม กุศลธรรมอันใดยังไม่เกิดขึ้น ทำให้เกิดขึ้น^{๔๗}

พระพุทธกิจ ๕ ประการ^{๔๘} ของพระพุทธเจ้า ทรงพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเสด็จ บิณฑบาตโปรดประชาชนทั้งหลาย เมื่อทำภารกิจเสร็จแล้ว ทรงตรวจดูจิตสันดานของสัตว์ เหล่านั้นแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด ทำให้บางพวกตั้งอยู่ในสรวงคมน์ บางพวก ตั้งอยู่ในศีล ๕ บางพวกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล บางพวกบวชแล้วบรรลุ พระอรหัตตผล ทรงอนุเคราะห์มหาชน^{๔๙} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การเป็นผู้ฝึกตน พระพุทธองค์ทรงฝึกพระองค์เอง และทรงฝึกผู้อื่น ได้แก่

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ประการแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ ตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงฝึกพระองค์แล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อฝึกตน^{๕๐} เทวดาและ มนุษย์ทั้งหลายนมัสการพระพุทธเจ้า สรรเสริญว่าเป็นผู้ฝึกตนที่ประเสริฐสุดในหมู่ผู้ฝึกตน ทั้งหลาย.เป็นผู้หลุดพ้นที่ยอดเยี่ยมกว่าผู้หลุดพ้นทั้งหลาย เป็นผู้ข้ามพ้นที่ประเสริฐกว่าผู้ข้าม พ้นทั้งหลายในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีบุคคลที่เปรียบเทียบกับพระองค์ได้^{๕๑}

พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

เราเป็นผู้ชนะสงคราม เป็นผู้หลุดพ้น เปลื้องมหาชนจากเครื่องผูก เราเป็นผู้ ประเสริฐเป็นผู้ฝึกตนได้อย่างยอดเยี่ยมเป็นอเสขบุคคล..^{๕๒} เจตนางดเว้นจากการฆ่า สัตว์ เป็นทางเพื่อความเจริญ สำหรับบุคคลผู้ฆ่าสัตว์...

^{๔๖} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๐-๒๓๑..

^{๔๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมล คีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๕-๗.

^{๔๘} กิจที่มีประโยชน์ของพระพุทธเจ้ามี ๕ อย่าง คือ ๑ .กิจในปุเรภัต ๒ .กิจในปัจจุบันภัต ๓ . กิจในปริมยาม ๔ .กิจในมัชฌิมยาม ๕ .กิจในปัจจุบันยามกิจในปุเรภัต, ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๗.

^{๔๙} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๗.

^{๕๐} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๖//๓๙๙.

^{๕๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๙.

^{๕๒} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๘๕/๔๑๑.

เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองจมอยู่ในเปลือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปลือก ตมลึกขึ้นได้ เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปลือกตมลึกขึ้นได้ เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท จักฝึกสอนผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้ เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองฝึกตน แนะนำตน ดับสนิท จักฝึกผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้^{๕๓}

เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตรเคร่งครัด มีศีลบริสุทธิ์ ไม่มีตัณหาฟูใจขึ้นอีก ฝึกตนได้แล้ว มีสรีระเป็นชาติสุดท้ายว่า เป็นพราหมณ์^{๕๔}

บุคคลในโลกนี้ผู้มีมานะ (ความถือตัว) ย่อมไม่มีการฝึกตนเอง บุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง ย่อมไม่มีความรู้ บุคคลผู้ไม่ประมาทอยู่ในปากคนเดียว ก็ไม่ถึงจุดจบแห่งความตาย^{๕๕}

ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล..จะเกิดในหมู่ มนุษย์ชาติใด ๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล คนเทษยะก็ตาม ก็ละความเกิดและความตายได้ มีพรหมจรรย์บริบูรณ์ ปลงภาระได้แล้ว ไม่ประกอบด้วยกิเลส... รู้จบธรรมทุกอย่าง^{๕๖}

การชะตนของบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว ประพฤติสำรวมเป็นนิตย์นั้นแล ประเสริฐกว่าการชะนุผู้อื่น^{๕๗}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การที่บุคคลได้รับการศึกษาจนสามารถพัฒนา ทำให้เกิดมี จริยธรรม และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิตแล้วถือว่าได้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๕๘}

^{๕๓} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๘.

^{๕๔} ม.มู. (ไทย) ๑๓/๔๕๘/๕๗๘, พราหมณ์ หมายถึงบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนบรรลุธรรมเป็นโสดาบันจนถึงบรรลุอรหัตตผล มิใช่พราหมณ์ครองเรือน เจ้าลัทธิตุ, สมบัติ มณฑา, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพราหมณ์กับพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์ที่ขนิทาย สิลขันธวรรค”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑.

^{๕๕} ความรู้ หมายถึงมรรคญาณ ๔, จุดจบแห่งความตาย หมายถึงนิพพาน, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗/๘

^{๕๖} ธรรมทุกอย่าง ในที่นี้หมายถึงขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘, อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒๔.

^{๕๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๖๒.

^{๕๘} พระบุญจันทร์ บุญยงค์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้าบทคัดย่อ.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการพัฒนาตนโดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพในปัจจุบัน เช่นหลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักไตรสิกขา ซึ่งมีเป้าหมายหลักคือพัฒนากาย จิต และปัญญา^{๕๙}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึงการดำเนินการเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะความสามารถ เป็นการศึกษาระบบการวิเคราะห์บุคคลเพื่อเตรียมการพัฒนา ด้วยการจัดสรรหลักการ หรือหลักธรรมให้เหมาะสมกับความประพฤติของบุคคลนั้น ๆ^{๖๐}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการพัฒนาตน หมายถึงการพัฒนาปัญญา มีปัญญารู้เกี่ยวกับชีวิต เกี่ยวกับตัวตนแล้ว ความยึดมั่นถือมั่นก็น้อยลง พัฒนาตนแล้วก็ไม่ยึดมั่นในตัวตน พัฒนาให้ปัญญาช่วยขัดเกลาความยึดมั่นถือมั่นให้ชีวิตเหนือทุกข์นั่นเอง^{๖๑}

ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงประเภทของมนุษย์โดยพระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลไว้ในปุคคลสูตรว่ามนุษย์มี ๔ ประเภท ประกอบด้วย

- ๑) บุคคลผู้มีมืดมาและมีมืดไป
- ๒) บุคคลผู้มีมืดมาแต่สว่างไป
- ๓) บุคคลผู้สว่างมาแต่มืดไป
- ๔) บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป^{๖๒}

บุคคลผู้มีมืดมาและมีมืดไป คือผู้เกิดในตระกูลต่ำ ตายแล้วไปเกิดในอบาย
 บุคคลผู้มีมืดมาแต่สว่างไป คือผู้เกิดในตระกูลต่ำ ตายแล้วไปเกิดในสุคติ
 บุคคลผู้สว่างมาแต่มืดไป คือผู้เกิดในตระกูลสูง ตายแล้วไปเกิดในอบาย
 บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป คือผู้เกิดในตระกูลสูงตายแล้วไปเกิดในสุคติ^{๖๓}

ส่วนในอสุรสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบมนุษย์กับเทวดาและอสุรไว้ ๔ ประเภท ประกอบด้วย

^{๕๙} พระพุทธินันท์ บุญเรือง, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๖๐} พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาโณ, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๖๑} พระจิรวรรณ อุตตมเมธี)วุฒิพงศ์, (“ศึกษาวิเคราะห์การศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๖.

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๑๖๑.

^{๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๑๖๑-๑๖๓.

- ๑) บุคคลเหมือนนอสูร   มีบริวารเหมือนนอสูร
 ๒) บุคคลเหมือนนอสูร   มีบริวารเหมือนเทวดา
 ๓) บุคคลเหมือนเทวดา   มีบริวารเหมือนนอสูร
 ๔) บุคคลเหมือนเทวดา   มีบริวารเหมือนเทวดา^{๖๔}

บุคคลเหมือนนอสูร มีบริวารเหมือนนอสูร คือผู้ทุศีล พวกพ้องก็เป็นผู้ทุศีล
 บุคคลเหมือนนอสูร มีบริวารเหมือนเทวดา คือผู้ทุศีล แต่พวกพ้องเป็นผู้มีศีล
 บุคคลเหมือนเทวดา มีบริวารเหมือนนอสูร คือผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม^{๖๕} แต่พวกพ้อง
 เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม^{๖๖}

แม้ในเรื่องของการศึกษาเรียนรู้พระพุทธองค์ยังทรงจัดลำดับมนุษย์ไว้ใน
 อุกขมฤตัญญสูตรถึง ๔ จำพวก ประกอบด้วย

- ๑) อุกขมฤตัญญ^{๖๗} (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน)
 ๒) วิปจิตัญญ^{๖๘} (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ)
 ๓) เนยยะ^{๖๙} (ผู้ที่พอจะแนะนำได้)
 ๔) ปทปรมะ^{๗๐} (ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ)^{๗๑}

พระพุทธองค์ทรงตรวจดูหมีนโลกธาตุอันเป็นเหมือนกอบอุบล ได้ทรงเห็นว่าหมู่
 ประชาผู้มีริฐลีในดวงตาเบาบางมีประมาณเท่านี้ หมู่ประชาผู้มีริฐลีในดวงตามากมีประมาณเท่านี้
 และในหมู่ประชาทั้ง ๒ นั้น อุกขมฤตัญญบุคคลมีประมาณเท่านี้

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบมนุษย์กับบัวจมอยู่ใต้น้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓
 เหล่านี้ อรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า บัวเหล่าที่ ๔ คือบัวที่มีโรคน้ำไม่พ้นน้ำเป็นอาหารของ
 ปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาฬี แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า คือ ๑) อุกขมฤตัญญ ๒) วิปจิตัญญ

^{๖๔} อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๙.

^{๖๕} กัลยาณธรรมหมายถึงธรรมดี ธรรมที่สะอาด หมายถึงเบญจธรรม ๕ ประการคือ ๑) เมตตา
 กรุณา ๒) สัมมาอาชีวะ ๓) กามสังวร (สำรวมในกาม) ๔) สัจจะ ๕) สติสัมปชัญญะ อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/
 ๑๓๙

^{๖๖} อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๙-๑๔๐.

^{๖๗} ผู้บรรลุธรรมคืออริยสัจ ๔ ได้เร็วคือยกหัวขึ้นแสดงเท่านั้น (อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/
 ๒๐๒).

^{๖๘} ผู้บรรลุธรรมเมื่อยกหัวขึ้นกล่าวแล้วอธิบายจึงบรรลุพระอรหัตผลได้ (อกฺ.จตุกก. (ไทย)
 ๒๑/๑๓๓/๒๐๒).

^{๖๙} ผู้ที่มนสิการโดยแยกกาย โดยการแสดง การถาม การเสพ การคบหา การเข้าไปนั่งใกล้
 กัลยาณมิตร จึงบรรลุธรรมโดยลำดับ (อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒).

^{๗๐} หมายถึงบุคคลที่ฟัง แสดง ทรงจำและพูดไว้มาก แต่ไม่บรรลุธรรมในชาตินี้ คือไม่สามารถที่
 จะบำเพ็ญฌาน วิปัสสนา มรรค หรือผลให้บังเกิดได้ (อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒).

^{๗๑} อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

๓) เนยยะ ๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบอุกษฏิตัญญุ เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำ ที่พุดต้องแสงอาทิตย์ แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญุ เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบ

เนยยะ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรค ยังไม่พ้นน้ำไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นอาหารของปลาและเต่า^{๗๒}

บุคคล ๔ ประเภทนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายโดยอรรถกถา เชื่อมโยงให้ลงกับการพิจารณาบุคคลผู้ควรรับฟังพระธรรมเทศนาในคราวตรัสรู้ใหม่ ๆ ซึ่งทรงจำแนกมนุษย์ในโลกว่า ดูกบัว ๔ เหล่า (ในพระบาลีมีเพียง ๓ เหล่า ไม่มีดอกบัวในโคลนตม อรรถกถาเพิ่มดอกบัวเหล่าที่ ๔ เพื่อให้เข้ากับบุคคลประเภทที่ ๔)^{๗๓}

กล่าวสรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการเป็นผู้ฝึกตน พระพุทธองค์ทรงฝึกพระองค์เองได้อย่างประเสริฐ แล้วทรงฝึกผู้อื่น บุคคลผู้ไม่ฝึกตน ย่อมไม่อาจฝึกสอนผู้อื่นได้ บุคคลผู้มีความถือตัวไม่มีการฝึกตนเอง ย่อมไม่มีความรู้ กษัตริย์พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล ก็สามารถเป็นผู้ที่ฝึกตน และถึงพระนิพพานได้ และการชะนัตนของบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว ประเสริฐกว่าการชะนัตนผู้อื่น ส่วนในงานวิจัยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ หมายถึง บุคคลได้รับการศึกษาจนสามารถพัฒนาทำให้เกิดมี จริยธรรม และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิต การพัฒนาตนโดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้ อย่างเหมาะสมกับความประพฤติของแต่ละบุคคลทำให้เกิดประสิทธิภาพในปัจจุบัน เช่นหลักเบญจศีล เบญจธรรม

เราจะเห็นได้ว่าในพระไตรปิฎกจะกล่าวถึงมนุษย์โดยเชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าสิ่งที่มีอยู่ มีเพียง ๒ สิ่ง คือ สังขตธรรม และ อสังขตธรรม^{๗๔} สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ในสากลจักรวาลล้วนจัดอยู่ในสังขตธรรม คือ สิ่งที่เกิดขึ้น เป็นไปด้วยอำนาจการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย มิใช่ด้วยพระเป็นเจ้าองค์ใด หากเป็นเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมชาติล้วน ๆ กฎธรรมชาติ คือกำหนดเหตุ และผล ที่ครอบคลุมทุกสิ่งที่เกิดที่เป็นไปในธรรมชาติ มนุษย์เป็นสิ่งที่จัดอยู่ในประเภทของสังขตธรรม มนุษย์จึงเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้น และเป็นไปตามกฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยเฉพาะเวลาพูดถึงสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติคนส่วนมากมักมองออกไปข้างนอก โดยมองเห็นทะเล ป่าไม้ ภูเขา ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ว่าเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ โดยลืมไปว่าตนเองก็เป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ ซึ่งถ้าพิจารณาความเป็นมาเกี่ยวกับตัวมนุษย์ก็จะเห็นได้ชัดเจนว่า มนุษย์ก็เกิดขึ้นมาจากวัตถุธาตุในโลกเช่นเดียวกับสิ่งอื่น

^{๗๒}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๗๐/๔๐.

^{๗๓}ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ ,ธรรมอธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก, หน้า ๓๕๙.

^{๗๔}สังขตธรรม หมายถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ชั้นที่ ๕ (อภิ.สง.แปล) ๓๔/๑๐๘๗/๒๗๗), อสังขตธรรม หมายถึงธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน (ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒).

ๆ ทั่วไป กล่าวคือ เกิดจากครั้งแรกที่มาจากส่วนหนึ่งของร่างกายมารดาบิดา นับตั้งแต่ออกจากครรภ์ของมารดา ร่างกายที่เจริญเติบโตได้ก็ด้วยอาหารที่บริโภคเป็นประจำทุกวัน ส่วนประกอบร่างกายของคนก็คือวัตถุธาตุต่างๆ ที่มีอยู่ในดิน พืช น้ำ อากาศ เชื้อเพลิง ที่เป็นส่วนประกอบของโลกนั่นเอง

ดังกล่าวมานั้น เป็นการกล่าวถึงมนุษย์ในทางกายภาพ ซึ่งเกิดจากวัตถุธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกตามธรรมชาติ พระพุทธศาสนากล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้มีเพียงแต่ร่างกาย ซึ่งเป็น รูปขันธ์^{๗๕} เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง คือจิต ซึ่งเป็นนามขันธ์^{๗๖} ร่างกายกับจิตต่างก็มีธรรมชาติหรือลักษณะเฉพาะตน จิตมิได้เป็นคุณสมบัติของสสารที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของวัตถุธาตุต่าง ๆ อย่างที่ปรัชญานิยมเชื่อถือ จิตมีธรรมชาติของตนที่ไม่อาจทอนลงเป็นสสารได้ และสสารที่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นพลังงานได้ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นจิตได้เช่นกัน มนุษย์ตามทัศนะทางพุทธศาสนาจึงประกอบด้วยกระแส ๒ กระแส คือ

กระแสทางรูปธรรมและกระแสทางนามธรรม ที่เรียกว่าเป็นกระแสนั้น เป็นการกล่าวเชิงเปรียบเทียบกับกระแสแม่น้ำหรือลำธารที่เคลื่อนที่ไหลล่งไปสู่ที่ต่ำอยู่ตลอดเวลา แต่เป็นน้ำหยุดนิ่งไม่ไหลไป เช่น บึง หนอง สระ เราก็ไม่เรียกว่า กระแสน้ำ

พระพุทธศาสนาถือว่าร่างกายมนุษย์ เป็นสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^{๗๗} รูปขันธ์ คือร่างกายของมนุษย์จึงมีสภาพเหมือนกระแสน้ำที่ไม่หยุดนิ่ง ส่วนจิตของมนุษย์นั้นมี การเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งกว่ารูปขันธ์ถึง ๑๗ เท่า นั่นก็คือ เมื่อรูปเกิดดับเปลี่ยนไปครั้งหนึ่ง นามขันธ์หรือจิต เกิดดับเปลี่ยนแปรไปถึง ๑๗ ครั้ง เมื่อร่างกายกับจิตมารวมกัน ความเป็นมนุษย์ก็ปรากฏสมบูรณ์^{๗๘}

^{๗๕}รูป หมายถึงมหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ (คือ อุปาทายรูป ๒๔) (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๒).

^{๗๖}นาม หมายถึง อรูขันธ์ ๔ คือ (๑) เวทนาขันธ์ (๒) สัญญาขันธ์ (๓) สังขารขันธ์ (๔) วิญญาณขันธ์ และนิพพาน (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๒).

^{๗๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๓๓๔.

^{๗๘}สุนทร ฌ รังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒-๙๔.

๒.๔.๒ ทศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ของนักคิดคนสำคัญ

๑) ทศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

การพัฒนาคนโดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์^{๗๙} มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิศรภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการรู้แจ้งทั้งทางหลักธรรมและการปฏิบัติธรรมซึ่งประกอบด้วย การเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน หลักสิกขาหรือการศึกษาของศาสนาพุทธ เป็นหลักที่บอกว่ามนุษย์จะต้องแก้ไขพัฒนาตนเองอยู่เสมอและจะต้องพัฒนาตลอดเวลาโดยไม่ประมาท ดังนั้นมนุษย์เราจะต้องถือหลักการไว้ก่อนว่าสิกขา ต้องฝึกฝนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่เสมอต้องไม่ประมาท คือหยุดไม่ได้ ต้องเดินหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมาย^{๘๐}

หลักพุทธศาสนา สิกขาทำให้คนศึกษา ฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาตนอยู่เสมอมุ่งไปข้างหน้าเท่านั้น ส่วนอุปมาทะคือความไม่ประมาท ก็คอยปลุกเร้าไม่ให้หยุดคือ หยุดไม่ได้เลย หยุดเมื่อไรเป็นการประมาททันที การพัฒนาคนตามหลักพุทธศาสนาจึงเป็นทั้งการพัฒนาคนมนุษย์ โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัย และเป็นการพัฒนาคนที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนาคนเพื่อมาสนองความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณีเมื่อพัฒนาด้วยไตรสิกขาชีวิตก็เป็นอริยมรรคเพราะชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการรู้แจ้งทั้งทางหลักธรรมและการปฏิบัติธรรมซึ่งประกอบด้วย การเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน หลักสิกขาหรือการศึกษาของศาสนาพุทธ เป็นหลักที่บอกว่ามนุษย์จะต้องแก้ไขพัฒนาตนเองอยู่เสมอ และจะต้องพัฒนาตลอดเวลา โดยไม่ประมาท ดังนั้นมนุษย์เราจะต้องถือหลักการไว้ก่อนว่า หนึ่งสิกขา ต้องฝึกฝนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ สองต้องไม่ประมาท คือหยุดไม่ได้ ต้องเดินหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมาย หลักพุทธศาสนา สิกขาทำให้คนศึกษา ฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาตนอยู่เสมอ มุ่งไปข้างหน้าเท่านั้น ส่วนอุปมาทะคือความไม่ประมาท ก็คอยปลุกเร้าไม่ให้หยุดคือ หยุดไม่ได้เลย หยุดเมื่อไรเป็นการประมาททันที การพัฒนาคนตามหลักพุทธศาสนาจึงเป็นทั้งการพัฒนาคนมนุษย์ โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัย และเป็นการพัฒนา

^{๗๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศนะพระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒๐-๖๗๖.

คนที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนามนุษย์เพื่อมาสนองความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณี^{๕๑}

ชีวิตต้องเป็นอยู่ดำเนินไปตลอดเวลา การที่ต้องเคลื่อนไหวพบประสบการณ์ใหม่ๆ ซึ่งต้องรู้จัก ต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติ หรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหาทางแก้ไขให้ผ่านรอด หรือลุล่วงไปทั้งหมดนี้คือสิกขาหรือการศึกษา เพราะฉะนั้นการที่ชีวิตเป็นอยู่ได้ ต้องศึกษาหรือสิกขาลงตลอดเวลา ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีการเรียนรู้หรือมีการฝึกฝนพัฒนาไปด้วย การดำเนินชีวิตที่ดีจะเป็นชีวิตแห่งการสิกขาไปในตัว

ศีล สมาธิ ปัญญา คือการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา หรือ การศึกษา ๓ ด้านที่พูดไปแล้ว เมื่อขยายออกเป็น ข้อปฏิบัติ ก็มาเป็น มรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง เมื่อสรุปก็เป็น ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่าง ของไตรสิกขา กับมรรคมีองค์ ๘ ประการ จึงตรงกัน กล่าวคือ

(๑) ด้านศีล กระจายออกเป็น สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ คือ การใช้กายวาจาให้ถูกต้องดีงาม ทั้งในการกระทำทั่วไป ในการสื่อสัมพันธ์ และในการเลี้ยงชีพให้ถูกต้อง

(๒) ด้านจิตใจ มีมากมาย แต่ตัวนำสำคัญมี ๓ คือ

- มีความเพียรพยายาม เรียกว่า สัมมาวายามะ
- มีสติเป็นตัวคอยจับกำหนดให้ทำงานได้ เป็นตัวเตือนไม่ให้เผลอพลาด และ

ให้เดินหน้า ตลอดเวลา เรียกว่า สัมมาสติ

- มีสมาธิ ให้จิตแน่วแน่ มีความสงบ ดำเนินไปอย่างมั่นคง เรียกว่า

สัมมาสมาธิ

(๓) ด้านปัญญา แยกเป็น ๒ คือ

- มีความเห็น ความเข้าใจถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฐิ
- มีความดำริถูกต้อง วางแนวทางการคิดที่จะนำชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง

เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

พอเริ่มกระบวนการโดยมีความรู้ความเข้าใจ ทำให้วางแนวความคิดถูกต้อง ทั้งเจตจำนง ความเพียรพยายาม และสติที่กำกับมาสนองแนวความคิดนี้ พฤติกรรมก็มาสนองเจตจำนงและความเพียรพยายามนั้น การดำเนินชีวิตจึงไปด้วยการเรียนรู้ ปฏิบัติต่อประสบการณ์ และสถานการณ์ต่าง อย่างถูกต้องได้ผลดีไตรสิกขาก็มาประสานกับมรรค

^{๕๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๕๓.

ไตรสิกขา คือ การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรคเป็นทางดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือสิกขา มรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจสี่ ก็เป็น อริยมรรค คือวิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรค ก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย โดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึงพาวิชา ตัณหา อุปาทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เรามีปัญญาเพิ่มขึ้น และดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นทุกข์ก็น้อยลงไปสุขจะมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอ สมุทัยหมดทุกข์ก็หมด ก็บรรลุหมายเป็น นิโรธ โดยสมบูรณ์

๒) ทศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส)

ในทศนะของท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงเรื่องการพัฒนาคนไว้ว่าการที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นมนุษย์ที่พัฒนาแล้วนั้นต้องมีคุณสมบัติคือ มีเมตตา มีกรุณา มีมุกตา มีศีลห้า ประการประจำใจของเจ้าของจึงจะถือได้ว่าเป็นมนุษย์มีคุณสมบัติพร้อม โดยท่านได้แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องการพัฒนาคนซึ่งผู้วิจัยขอนำมาเสนอไว้ดังนี้ “มนุษย์ไม่ใช่ที่เกิดมามีหู มีตา มีแขน มีขา แล้วก็เป็นคนมนุษย์เลย เป็นเหมือนกันแต่เป็นมนุษย์ที่ปลอม ไม่ใช่มนุษย์ที่แท้ ถ้าเป็นมนุษย์ที่แท้ จะต้องมามีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลมีธรรม เป็นผู้ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีคุณธรรมประจำตัว เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ได้เป็นมนุษย์ปฏิรูป มันก็เป็นในลักษณะอันนี้ ธรรมทั้งหลายก็เหมือนกัน ที่ครูบาอาจารย์เทศน์ให้ฟังบุญนั้นไม่มีตัวไม่มีตน บาปก็ไม่มีตัวไม่มีตน แต่เป็นของมีอยู่ ถ้าเรามาภาวนาพิจารณาเข้าไปถึงใจของเจ้าของแล้ว เราจะรู้จักว่า บาปก็คือสิ่งไม่ได้อยู่ในใจ บุญก็คือสิ่งดีงามนะแหละ บาปคือความเดือดร้อน ถ้าเรามาดูตัวเราอย่างนี้ เราจะเห็นตัวบาปตัวบุญ มีความเดือดร้อน มีความสุข ไม่มีความเดือดร้อน อย่างนี้มันก็จะเกิดกับจิตใจ ถ้าเราพิจารณาถึงใจของเจ้าของแล้ว เราจะเห็นตัวบาปกับตัวบุญ เห็นภายในด้วยตาใน ไม่ใช่เห็นด้วยตานอก คนเรามีตาสองอย่างประกอบกันเข้าถึงเป็นผู้สมบูรณ์ ตาข้างนอกนี้เห็นอยู่แต่ไม่ค่อยชัดเจน เห็นต้นไม้เห็นภูเขาเลากาทั้งนั้นแหละ ไม่เห็นผิดเห็นถูกตามผู้ใดหรือกตานั้น เหมือนกับไฟรถยนต์ เราคิดว่ามันเห็นถนนหนทางหรือ อันนี้ก็เหมือนกัน ความรู้สึกที่รับผิดชอบอยู่ที่ใจทั้งนั้น ฉะนั้นเราจึงอุปนโยโก ให้นำนมเข้ามาให้เห็น ให้มีตาข้างใน ถ้าจะพูดอย่างหนึ่งก็ว่าตาทิพย์”

ท่านพุทธทาสได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องพัฒนามนุษย์ โดยได้ลำดับขั้นตอนการพัฒนาคนโดยกล่าวว่า “พุทธศาสนา คือวิชาและระเบียบปฏิบัติเพื่อให้รู้ถึงสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไรสิ่งทั้งปวงนี้มีสภาพตามที่เป็นจริงคือไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา แต่สัตว์ทั้งหลายหลงรักหลงยึดถือสิ่งทั้งปวงเพราะอำนาจของอุปาทาน ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อจะตัดอุปาทานนั้นเสีย อุปาทานนั้นมีที่ลงเกาะหรือ จับยึด ที่ชั้นทั้งห้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อรู้จักชั้นห้าตามที่เป็นจริง ก็สามารถจะเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่ายคลายกำหนด ไม่ยึดถือด้วยอุปาทาน และเราควรมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่า “เป็นอยู่ชอบ” คือให้วันคืนเต็มไปด้วยปีติและปราโมทย์อันเกิดมาจาก

การกระทำที่ดี ที่งามที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วเกิดความระงับแห่งจิตเกิดสมาธิเกิดความเห็น
แจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดนิพพิทา วิราคะ วิมุตติ และนิพพาน ได้ตามความเหมาะสมของ
สิ่งแวดล้อม หรือถ้าเราจะรีบเร่งทำให้เร็วกว่านั้นก็ยังมีแนวปฏิบัติที่เรียกว่าวิปัสสนาธุระ นับตั้งแต่มี
ศีลบริสุทธ์ มีจิตบริสุทธ์ มีทิวฐิบริสุทธ์ เรื่อยขึ้นไปจนถึงมีญาณทัสสนะบริสุทธ์ ในที่สุดก็จะตัด
สังโยชน์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่าการบรรลุมรรคผล

การพัฒนาคนุษย์ในเบื้องต้นคือการให้มนุษย์ปฏิบัติตามหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา
กระทั่งผลที่เกิดขึ้นคือ วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเมื่อบุคคลปฏิบัติแล้วจะหลุดพ้นไปจากทุกข์
ได้ เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนาในฐานะเป็นเครื่องพัฒนาความเป็นคน หรือการดำรง
ชีพอยู่เป็นคน ซึ่งมีความงดงามอยู่ที่กาย วาจา ใจ ซึ่งใครดูแล้วจะเกิดความรักความพอใจยินดีทำ
ตาม มนุษย์จะมีความงดงามในเบื้องต้นด้วยศีลบริสุทธ์สะอาดดี มีความงดงามในท่ามกลางด้วย
การมีสมาธิ คือมีจิตใจสงบเย็นเหมาะสมที่จะทำงานทางจิต มีความงดงามในเบื้องปลายคือ
สมบุรณ์ด้วยปัญญารู้แจ้งสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จนไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสิ่งทั้งหลาย
เมื่อมนุษย์มีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการในลักษณะเช่นนี้แล้ว ถือว่าเป็นผู้ได้รับการพัฒนา
ชีวิตอย่างสูงสุด^{๕๒}

๓) ทัศนะต่อทรัพยากรมนุษย์ของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)

ทัศนะในการพัฒนามนุษย์ของพระโพธิญาณเถร เน้นการพัฒนามนุษย์ด้วยการฝึก
ใจโดยท่านได้กล่าวไว้ว่า “ใจของเรามีมันอยู่ในกรง ยิ่งกว่านั้นมันยังมีเสือที่กำลังอาละวาดอยู่ใน
กรงนั้นด้วย ใจที่มันเอาแต่ใจของเรา แต่ถ้าหากมันไม่ได้อะไรตามที่มันต้องการแล้วมันก็จะอาละวาด
เราจะต้องอบรมใจด้วยการปฏิบัติภาวนาด้วยสมาธิ ที่เราเรียกว่า การฝึกใจ” ในเบื้องต้นของการ
พัฒนามนุษย์นั้นต้องให้มนุษย์ได้รับการฝึกปฏิบัติธรรม โดยมนุษย์จะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานหรือ
รากฐาน ศีลนี้เป็นสิ่งอบรมกาย วาจา บังคับใจไม่ให้ทำตามความอยาก โดยพระโพธิญาณเถรจะ
ให้วิธีปฏิบัติโดยกินน้อยนอนน้อยพูดน้อยนิสัยความเคยชินอย่างโลก ๆ ลดลง ไม่ยอมตามความ
อยาก ไม่ยอมตามความติดของตนพยายามต่อสู้เอาชนะอวิชชาให้ได้ด้วยการบังคับตัวเองเสมอ
ซึ่งก็คือการรักษาศีล มีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะปรับเปลี่ยนจิตที่ไม่เป็นสัมมาทิฐิให้เป็น
สัมมาทิฐิ โดยการพยายามบังคับจิตไปในแนวทางที่ถูกต้อง

เมื่อพยายามบังคับจิตนั้นจิตจะดีขึ้นจนต่อสู้อุจจะรู้สึกถูกจำกัดถูกข่มขี่ เมื่อไม่ได้ทำ
ตามที่มันอยาก มันก็จะกระวนกระวายดิ้นรน ที่นี้จะเห็นทุกข์ทำให้เกิดปัญญา ทุกข์เป็นข้อแรก
ของอริยสัจจ์ คนทั้งหลายพากันเกลียดกลัวทุกข์ อยากหนีทุกข์ ไม่อยากให้มีทุกข์เลย ความจริง
ทุกข์จะทำให้เรารู้จักพิจารณาทุกข์ ให้พยายามปฏิบัติไปทุกเวลาและทุกหนทุก
แห่งเรียกว่าการพัฒนาจิต

^{๕๒}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) , **คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์** , (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๑๐-๒๓๓.

ธรรมชาติของจิตสามารถฝึกได้เอามาใช้ประโยชน์ได้ เปรียบได้กับต้นไม้ในป่าถ้าเราปล่อยให้ทิ้งไว้ตามธรรมชาติเราก็จะเอามาสร้างบ้านไม่ได้ จะเอามาทำแผ่นกระดานก็ไม่ได้หรือทำอะไรอย่างอื่นที่ใช้สร้างบ้านก็ไม่ได้ แต่ถ้าช่างไม้ผ่านมามีต้องการไม้ไปสร้างบ้านเขาก็จะมองหาต้นไม้ในป่านี้และตัดต้นไม้ในป่านี้เอาไปใช้ประโยชน์ ไม้ที่เขาสร้างบ้านเสร็จเรียบร้อย การปฏิบัติภาวนาและการพัฒนาจิตก็คล้ายกันอย่างนี้ต้องเอาใจที่ยังไม่ได้ฝึกเหมือนไม้ในป่ามาฝึกจนมันละเอียดประณีตขึ้น รู้ขึ้น และว่องไวขึ้น ทุกอย่างเป็นไปตามภาวะธรรมชาติ เมื่อเรารู้จักธรรมชาติเข้าใจธรรมชาติ เราก็เปลี่ยนมันได้ ทิ้งมันก็ได้ ปล่อยมันไปก็ได้ แล้วเราก็ไม่ทุกข์อีกต่อไป

ธรรมชาติของจิตเป็นอย่างนั้น เมื่อใดที่เกาะเกี่ยวผูกพันยึดมั่นถือมั่นจะเกิดความวุ่นวายสับสนพวุ่นวายสับสนมากๆ เข้า คิดว่าคงจะฝึกอบรมมันไม่ได้แล้วก็เป็นทุกข์ นี่ก็เพราะไม่เข้าใจว่ามันต้องเป็นของมันอย่างนั้นเองความคิด ความรู้สึก มันจะวิ่งไปวิ่งมาอยู่อย่างนี้ แม้เราจะพยายามฝึกปฏิบัติ พยายามให้สงบ เมื่อเราติดตามพิจารณาธรรมชาติของใจอยู่บ่อยๆ ก็จะค่อยๆ เข้าใจว่าธรรมชาติของใจมันเป็นของมันอยู่อย่างนั้น มันจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ถ้าเราเห็นอันนี้ชัด เราก็จะทิ้งความคิดความรู้สึกอย่างนั้นได้ ทีนี้ก็ไม่ต้องคิดนั้นคิดนี้อีก คอยแต่บอกตัวเองไว้อย่างเดียวว่า "มันเป็นของมันอย่างนั้นเอง" พอเข้าใจได้ชัด เห็นแจ่มอย่างนี้แล้ว ทีนี้ก็จะปล่อยอะไรๆ ได้ทั้งหมด ก็ไม่ใช่ว่าความคิดความรู้สึกมันจะหายไป มันก็ยังอยู่นั้นแหละ แต่มันหมดอำนาจเสียแล้ว

เปรียบก็เหมือนกับเด็กที่ชอบชน เล่นสนุก ทำให้รำคาญ จนเราต้องดุเอา ตีเอา แต่เราก็ต้องเข้าใจว่าธรรมชาติของเด็กก็เป็นอย่างนั้นเอง พอรู้อย่างนี้ เราก็ปล่อยให้เด็กเล่นไปตามเรื่องของเขาความเดือดร้อนรำคาญของเราทั้งหมดไป มันหมดไปได้อย่างไร ก็เพราะเรายอมรับธรรมชาติของเด็ก ความรู้สึกของเราเปลี่ยน และเรายอมรับธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย เราปล่อยวาง จิตของเราก็มีความสงบเยือกเย็น นี่เรามีความเข้าใจอันถูกต้องแล้ว เป็นสัมมาทิฐิ

ถ้ายังไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ยังเป็นมิจฉาทิฐิอยู่ แม้จะไปอยู่ในถ้ำลึกมืดลึกเท่าใด ใจมันก็ยังยุ่งเหยิงอยู่ ใจจะสงบได้ก็ด้วยความเห็นที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิเท่านั้น ทีนี้ทั้งหมดปัญหาจะต้องแก้เพราะไม่มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น เราไม่ชอบมัน เราปล่อยวางมัน เมื่อใดที่มีความรู้สึกเกาะเกี่ยวยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้น เราปล่อยวางทันที เพราะรู้แล้วว่าความรู้สึกอย่างนั้นมันไม่ได้เกิดขึ้นมาเพื่อจะกวนเรา แม้บางทีเราอาจจะคิดอย่างนั้น แต่ความเป็นจริงความรู้สึกนั้นเป็นของมันอย่างนั้นเอง

ผู้ที่เข้าใจธรรมะก็เข้าใจตัวเอง ใครเข้าใจตัวเองก็เข้าใจธรรมะทุกวันนี้ก็เหลือแต่เปลือกของธรรมะเท่านั้น ความเป็นจริงแล้วธรรมะมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไม่จำเป็นที่จะต้องหนีไปไหน ถ้าจะหนีก็ให้หนีด้วยความฉลาด ด้วยปัญญา หนีด้วยความซำหิซำหานาญ อย่าหนีด้วยความโง่ ถ้าเราต้องการความสงบก็ให้สงบด้วยความฉลาด ด้วยปัญญาเท่านั้นก็พอ เมื่อใดที่เราเห็นธรรมะ นั่นก็เป็นสัมมาปฏิบัติแล้ว ก็เลสก็สักแต่ว่ากิเลส ใจก็สักแต่ว่าใจ เมื่อใดที่เราทิ้งได้

ปล่อยวางได้แยกได้เมื่อนั้นมันก็เป็นเพียงสิ่งสักว่า เป็นเพียงอย่างนี้อย่างนั้นสำหรับเราเท่านั้นเอง เมื่อเราเห็นถูกแล้ว ก็จะมีแต่ความปลอดโปร่ง ความเป็นอิสระตลอดเวลา^{๕๓}

กล่าวโดยสรุปนักคิดทั้ง ๓ ท่าน ล้วนให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักไตรสิกขาที่ถูกต้องสมบูรณ์ เป็นการศึกษา ผีกฝน เรียนรู้ พัฒนาตนอยู่เสมอมุ่งไปข้างหน้าเท่านั้น การพัฒนาคนตามหลักพุทธศาสนาจึงเป็นทั้งการพัฒนามนุษย์ โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัยและเป็นการพัฒนาคนที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนา มนุษย์เพื่อมาสนองความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณีเมื่อพัฒนาด้วยไตรสิกขาชีวิตก็เป็นอริยมรรคเพราะชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา

ชีวิตต้องเป็นอยู่ดำเนินไปตลอดเวลา การที่ต้องเคลื่อนไหวพบประสบการณ์ใหม่ๆ ซึ่งต้องรู้จัก ต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติ หรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหาทางแก้ไขให้ผ่านรอดหรือ ลุล่วงไปทั้งหมดนี้คือสิกขาหรือการศึกษา เพราะฉะนั้นการที่ชีวิตเป็นอยู่ได้ ต้องศึกษาหรือศึกษาตลอดเวลา ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีการเรียนรู้หรือมีการฝึกฝนพัฒนาไปด้วย การดำเนินชีวิตที่ดีจะเป็นชีวิตแห่งการศึกษาไปในตัว

๒.๕ องค์ความรู้ที่ว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

พระพุทธศาสนามีทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือ จริยธรรมตามหลัก จริยศาสตร์ จริยธรรมในศีลธรรมสอนให้พุทธศาสนิกเว้นจากความชั่ว มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ จริยธรรม มีความหมายว่า ‘ธรรมคือความประพฤติ’ ‘ธรรมคือการดำเนินชีวิต’ หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต คำว่า “จริยธรรม” นี้ นักปราชญ์ในประเทศไทยได้บัญญัติให้ใช้สำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม หรือ กฏ ศีลธรรม จริยะ หรือ จริยธรรมอันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ พรหมจริยธรรม หรือพรหมจรรย์ แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หรือทางดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐซึ่งหมายถึง มรรคมีองค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๔} โดยมีทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือ หลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ๓ ระดับ ดังนี้

๑) จริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน คือ เบญจศีล และเบญจธรรม

^{๕๓} พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), อุปลมณี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๓-๒๗๕.

^{๕๔} การฝึกอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา ๓ อย่าง คือ อริสัสสิกขา อริจิตสิกขาและอริปัญญาสิกขา, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์ คำวัด , หน้า ๒๗๔.

เบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ๕ ข้อ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต การฆ่าการประทุษร้ายกัน
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ การลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
๓. กาเมสุมิฉนจาจา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
๕. สุราเมรยมชชพมาทภูฏานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ศีล ๕ ข้อนี้ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ ข้อปฏิบัติในการฝึกตนบ้าง ธรรม ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล คือ เป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่าเบญจศีล ที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล ศีลที่ควรหัดควรรักษาเป็นประจำบ้าง เรียกว่าเป็นมนุษยธรรม ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ^{๔๕}

เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ ๕ ข้อ ได้แก่

- (๑) เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑
- (๒) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒
- (๓) กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓
- (๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง คู่กับศีลข้อที่ ๔
- (๕) สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้จักตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕

เบญจธรรมนี้ ท่านผูกเป็นหมวดธรรมขึ้นภายหลัง ส่วนใหญ่ประมวลได้จากความท่อนท้ายของกุศลกรรมบถข้อต้นๆ ^{๔๖} ที่เรียกว่าจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

๒) จริยศาสตร์ชั้นกลาง คือหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ แยกเป็น กาย วาจาและใจ ได้แก่ กุศลกรรมบถ ทางแห่งกุศล ทางแห่งความดี กุศลกรรมบถ ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศลกรรมดี อันเป็นทางนำไปสู่สุคติมี ๑๐ อย่าง คือ

(๑) กายกรรม ๓ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำลายชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้
๓. กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตน ในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓

(๒) วจีกรรม ๔ ได้แก่

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ
๕. กามเมสุมิจจาจาร เวรมณี เว้นจากประพฤติดีในกาม
๖. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
๗. สัมผัสปลลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

(๓) มโนกรรม ๓ ได้แก่

๘. อนภิชชา ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา
๑๐. สัมมาทิฎฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม^{๔๗} ที่เรียกว่าจริยศาสตร์ชั้นกลาง

๓) จริยศาสตร์ชั้นสูง คือข้อปฏิบัติสำหรับบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง ข้อปฏิบัติในขั้นนี้เรียกว่า อริยมรรค เป็นข้อหนึ่งในอริยสัจ ๔^{๔๘} ที่เป็นทางแห่งอมตะคือนิพพาน ๘ ประการได้แก่

๑. สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ) ความเห็นที่ถูกต้อง
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ความดำริที่ถูกต้อง
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) วาจาที่ถูกต้อง
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) การงานที่ถูกต้อง
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) การเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ความพยายามที่ถูกต้อง
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สติที่ถูกต้อง

^{๔๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๔๘}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์ คำวัด,

๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) สมาธิที่ถูกต้อง^{๘๙}

ที่เรียกว่าจริยศาสตร์ชั้นสูง เพราะเป็นทางอันประเสริฐ ทางของพระอริยะ ทางที่ทำให้เป็นพระอริยะ หมายถึงหนทางหรือแนววิถีที่ประเสริฐสำหรับดับทุกข์ ที่ทำให้เป็นพระอริยบุคคลได้

หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าในทางพระพุทธศาสนา มีปรัชญาหรืออุดมการณ์ตรงข้ามกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางตะวันตกที่เป็นระบบทุนนิยม เน้นการพัฒนาบุคลากรด้วยเพิ่มความรู้ความสามารถ ทักษะ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นความสำเร็จเกิดผลกำไร และสอดคล้องกับภารกิจขององค์กร แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธเน้นที่การลดกิเลส ตัณหา โดยการป้องกันไม่ให้เป็นคนโหดเหี้ยม ไม่ให้เป็นโจร ไม่ให้เป็นขู้ ไม่ให้เป็นคนหลอกลวง ไม่ให้ประมาท เป็นต้น พระพุทธศาสนาสอนให้ลดกิเลสตัณหา มุ่งให้ทำประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น^{๙๐} ไม่ให้เห็นแก่ตัว เพื่อให้กิเลสตัณหาถอยลง ทำความดีมากขึ้น โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่พระนิพพาน ให้ยึดทางสายกลางด้วยการดำเนินตามมรรคมีองค์แปด มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จได้จริง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีขั้นตอนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนี้

๑. ขั้นตอนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การเจริญเติบโตและพัฒนาการของบุคคล แบ่งเป็น ๘ ชั้น หรือ ปุริสภูมิ ๘ คือ

๑) มันทภูมิ (ระยะไร้เดียงสา) คือ ตั้งแต่วันที่เด็กคลอดตลอดมาใน ๗ วัน สัตว์ทั้งหลายยังมีนงอยู่ เพราะออกมาจากที่คับแคบ

๒) ขิททาภูมิ (ระยะรู้เดียงสา) คือ ผู้ที่มาจากทุกคติย่อมร้องไห้ส่งเสียงอยู่เนือง ๆ ผู้ที่มาจากสุคติเมื่อระลึกถึงสุคตินั้นเสมอ ย่อมหัวเราะ

๓) ปทวิมังสภูมิ (ระยะตั้งไข่) คือ เด็กที่จับมือหรือเท้าของมารดาบิดา หรือจับเตียงหรือตั้ง แก้วงเท้าบนพื้น

๔) อุชุกตภูมิ (ระยะเดินตรง) คือ เด็กในเวลาที่สามารถเดินได้

๕) เสขภูมิ (ระยะศึกษา) คือ ในเวลาศึกษาศิลปะทั้งหลาย

๖) สมณภูมิ (ระยะสงบ) คือ ในเวลาออกจากเรือนบวช

๗) ชินภูมิ (ระยะมีความรอบรู้) คือ ในเวลาที่คบหาอาจารย์แล้วรู้วิชา

๘) ปันนภูมิ (ระยะแก่หง่อม) คือ สมณะผู้ไม่มีรายได้^{๙๑}

^{๘๙}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๓/๑๖๔.

^{๙๐}ช.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๔๓/๔๑๕.

^{๙๑}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๘/๕๕, ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๙๓.

๒. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จากการฝึกสรรพสัตว์ของพระพุทธเจ้า และตรัสสอนในเรื่องการฝึกตนในเชิงพุทธ โดยสรุป ดังนี้

๑) พระผู้มีพระภาคนี้ ทรงข้ามเองแล้ว จักช่วยสรรพสัตว์ให้ข้าม (วิภูสงสาร) ทรงฝึกตนเองแล้ว จักทรงฝึกสรรพสัตว์^{๙๒}

๒) เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่..เป็นผู้ฝึกตนที่ประเสริฐสุดในหมู่ผู้ฝึกตนทั้งหลาย^{๙๓} พระพุทธเจ้าทรงเป็นฤๅษีผู้สงบกว่าผู้สงบทั้งหลาย เป็นผู้หลุดพ้นที่ยอดเยี่ยมกว่าผู้หลุดพ้นทั้งหลาย เป็นผู้ข้ามพ้นที่ประเสริฐกว่าผู้ข้ามพ้นทั้งหลาย ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีบุคคลที่เปรียบเทียบกับพระพุทธองค์ได้

๓) การฝึกตน (ทมะ) ได้แก่ การเข้าไประงับกิเลส คำนี้เป็นชื่อของปัญญา^{๙๔}

๔) เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองไม่ฝึกตน..จักฝึกสอนผู้อื่น แนะนำช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้ เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองฝึกตน.. จักฝึกผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้^{๙๕} พระพุทธเจ้าตรัสกับพระมหาจุนทะถึงอุบายเพื่อความดับสนิท^{๙๖}ว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ที่จมอยู่ในเปือกตมลึก จักช่วยบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกเช่นเดียวกันได้^{๙๗}

๕) เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตรเคร่งครัด มีศีลบริสุทธ์ ไม่มีตณหาฟูใจขึ้นอีกฝึกตนได้แล้ว มีสรีระเป็นชาติสุดท้ายว่า เป็นพราหมณ์^{๙๘} ทรงเรียกผู้ที่ฝึกตนเองได้ว่าเป็น ‘พราหมณ์’

๖) บุคคลผู้ไม่โกรธ ฝึกตนแล้ว มีความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ^{๙๙} พระพุทธเจ้าทรงเรียกผู้ที่ฝึกตนเองได้แล้ว ไม่โกรธว่า เป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ สงบ คงที่

๗) คนทอดน้ำย่อมชักน้ำไปได้ช่างคร่อมตัดศรให้ตรงได้ ช่างถากย่อมถากไม้ได้ฉันทัด บันชิตทั้งหลายย่อมฝึกตนได้ ฉะนั้น คนบางพวกย่อมฝึกสัตว์ ด้วยอาชญาบ้าง ด้วยขอบ้าง ด้วยสับบ้าง เราเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคผู้คงที่^{๑๐๐} ผู้ไม่มีอาชญา ไม่มีศัสตรา ฝึกแล้ว^{๑๐๑}

^{๙๒} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒/๒๒๘.

^{๙๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓/๓๙.

^{๙๔} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒๓/๓๙.

^{๙๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐/๑๘.

^{๙๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๘.

^{๙๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐/๑๘.

^{๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๘/๕๗๘.

^{๙๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๗.

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๑.

^{๑๐๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๑.

๘) ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พุฒแต่คำสัตย์ มีใจประกอบด้วยหิริ จะเกิดในหมู่มนุษย์ชาติใด ๆ..ก็ตาม ก็ละความเกิดและความตายได้..ดับสนิทเพราะไม่ถือมั่น^{๑๐๒} พระพุทธเจ้าตรัสกับบัวจณโคตรปริพาชกเรื่องทานที่ให้ในท่านผู้มีศีลที่ละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อมมีผลมาก

๙) บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง^{๑๐๓}

๑๐) ตนแลเป็นที่พึ่งของตน^{๑๐๔} บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก^{๑๐๕}

๑๑) เทวดาองค์หนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า อะไรเป็นทางแห่งความเสื่อม ตรัสตอบว่า ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ผู้เสื่อมชังธรรม ผู้เจริญก็รู้ได้ง่ายในที่นี้หมายถึง ผู้พัฒนาแล้ว ใคร ๆ ก็รู้ได้ง่าย เพราะได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของเขา ผู้เจริญใคร่ธรรม หมายถึงผู้ปรารถนาที่จะฟังและปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๐๖}

๑๒) การชนะตนของบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว ประพฤติสำรวมเป็นนิตย์.. ประเสริฐกว่าการชนะผู้อื่น เทวดา คนธรรพ์ มาร หรือพรหม ไม่อาจทำชัยชนะของบุคคลเช่นนั้น ให้กลับแพ้ได้เลย^{๑๐๗}

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นกระบวนการวิเคราะห์บุคคลเพื่อเตรียมการพัฒนา เพื่อจัดสรรหลักการหรือหลักธรรมให้เหมาะกับจริต (นิสัย) ของบุคคลนั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงมีข่ายพระญาณในการตรวจสอบว่าบุคคลใดเหมาะแก่การใช้หลักธรรมข้อใดเพื่อขัดเกลากิเลส^{๑๐๘} อีกทั้งระบบบริหารจัดการองค์กรของพระองค์ที่เป็นแบบอย่างสืบต่อกันมากกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วนั้น เป็นพระพุทธวิธีที่มีหลักการกระจายอำนาจและให้สิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน โดยไม่มีชนชั้นวรรณะ ไม่แบ่งฐานะ อายุ หรือเพศของบุคคลคนนั้น^{๑๐๙}

^{๑๐๒} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒๔.

^{๑๐๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๙/๘๒.

^{๑๐๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒).

^{๑๐๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๐๖} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๙๒/๕๒๓.

^{๑๐๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔-๑๐๕/๖๒.

^{๑๐๘} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๗-๑๔๙.

^{๑๐๙} พระศกดิ์ดีดา วิสุทฺธิญาโณ (มรดา), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาด้วยเบญจศีล-เบญจธรรมเพื่อเป็นการขัดเกลากิเลส ให้มีมนุษยธรรม อธิบายได้ว่า

๑. การขัดเกลากิเลส

(๑) การขัดเกลาจิตใจด้วยหลักเบญจศีล ๕ ประการ

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนานั้น เบญจศีล หรือ ปัจจศีล แปลว่า ศีล ๕ เป็นศีลหรือข้อห้ามในลำดับเบื้องต้นตามพระพุทธโฆษาจารย์ของพระพุทธองค์ เบญจศีลเป็นหลักการทำให้เบญจศีลเป็นหลักธรรมประจำสังคมมนุษย์ เบญจศีล คือ ศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กาเมสุ มิจฉาราวา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดีกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย^{๑๑๑}

ศีล ๕ ข้อนี้ ในพระบาลีชั้นเดิม ส่วนมากเรียกว่า ‘สิกขาบท ๕’ (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีศีล ถือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีลบางที่เรียกว่า มนุษยธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์^{๑๑๒}

(๒) การขัดเกลาจิตใจด้วยหลักเบญจธรรม ๕ ประการ

เบญจศีลเป็นข้อเว้น ไม่พึงปฏิบัติ คู่กับ ‘เบญจธรรม’ อันเป็นข้อพึงปฏิบัติ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับการรักษาเบญจธรรมด้วย การรักษาเบญจธรรมพึงปฏิบัติห้าประการตามคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ตั้งงาม เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า ปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้ทำ เบญจธรรม คือ ธรรม ๕ ได้แก่

๑. เมตตา กรุณา คู่กับ ศีลข้อที่ ๑ เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต
๒. สัมมาอาชีวะ คู่กับ ศีลข้อที่ ๒ เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. ความสำรวมในกาม คู่กับ ศีลข้อที่ ๓ เว้นจากการประพฤติดีกาม
๔. ความซื่อสัตย์ คู่กับ ศีลข้อที่ ๔ เว้นจากการกล่าวเท็จ

^{๑๑๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๑๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า

๕. ความมีสติรอบคอบ คู่กับ ศีลข้อที่ ๕ เว้นจากการตีมน้ำเมา สุราเมรัย^{๑๒}
เบญจธรรมนี้ ท่านผูกเป็นหมวดธรรมขึ้นมาในภายหลัง เพื่อเป็นข้อพึงปฏิบัติ ห้า
ประการตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติ
เจริญก้าวหน้า ปลอดภัย ปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติหนึ่ง พระพุทธศาสนานั้น
มุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมดจดปราศจากมลทินคือเครื่องเศร้าหมอง ฉะนั้น พุทธศาสนิกชน
ควรประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับชั้น จากชั้นพื้นฐานเบื้องต้นจนกระทั่งถึงชั้นสูงสุด

๒. มนุษยธรรมกับเบญจศีลและเบญจธรรม

(๑) มีมนุษยธรรมด้วยเบญจศีล

สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ จะตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงแข็งแรงย่อมต้องมีพื้นฐานรองรับ
มนุษย์ก็เช่นเดียวกันจะต้องพื้นฐานของชีวิต ได้แก่มีมนุษยธรรม นั่นคือศีล ๕

ศีลจัดเป็นพื้นฐานระดับต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น

ภิกษุภาวะ ความเป็นพระตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล ๒๒๗ ข้อ ศีล ๒๒๗ ข้อจึงชื่อว่า
เป็นพื้นฐานของพระ

สามเณรภาวะ ความเป็นสามเณรตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล ๑๐ ศีล ๑๐ ข้อจึงชื่อว่า
เป็นพื้นฐานของสามเณร

มनुสสภาวะ การเป็นมนุษย์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล คือศีล ๕ ศีล ๕ ข้อจึงชื่อว่า
เป็นพื้นฐานของมนุษย์

เพราะฉะนั้น ศีล ๕ จึงถือว่าเป็นมนุษยธรรม คือธรรมที่จะทำให้คนเป็นมนุษย์ ที่ได้
ชื่อว่ามีมนุษย์เพราะมีจิตใจสูง คือรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักสิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษ รู้จักสิ่งที่เป็น
ประโยชน์และหาประโยชน์มิได้ ต่างจากสัตว์ดิรัจฉาน เพราะสัตว์ดิรัจฉานนั้น แปลว่าผู้เจริญทาง
ขวาง ส่วนมนุษย์แยกเป็น๒ ศัพท์ คือ มนะ กับอุสสยะ เมื่อสนธิกันเข้าก็สำเร็จเป็นมนุษย์แปลว่า
ผู้มีใจสูง คือมีพื้นเพแห่งความเป็นผู้รู้ มีมันสมอง มีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่าระดับสัตว์ดิรัจฉาน
ทั่ว ๆ ไป ดังนั้นการจะวัดคนกับสัตว์จึงต้องวัดกันที่พื้นฐานคือศีล ๕

ศีล ๕ มีประจำโลกมานานแล้ว มิใช่จะมีแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น ถึงในศาสนา
อื่น ลัทธิอื่นก็มีเช่นเดียวกัน เป็นเพียงแต่อาจจะเรียกแตกต่างกันไปบ้างเท่านั้น และศีล ๕ นั้นยังมี
มีมาก่อนพระพุทธศาสนาเสียอีก ถือกันว่าเป็นกฎระเบียบที่ชาวโลกทุกยุคสมัยประพฤติปฏิบัติ
กัน เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นอุปการะในการปกครอง

^{๑๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

จึงทรงรองรับ และบัญญัติขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา สำหรับเป็นศีลที่พุทธศาสนิกชนจะต้องประพฤติปฏิบัติกันเป็นประจำวัน ซึ่งเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ‘นิจศีล’^{๑๑๓} ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทัง สมာทียามิ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยกเว้นจากการทำสัตว์มีปราณให้ตกลงไป

๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทัง สมာทียามิ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยกเว้นจากการลักปล้นฉ้อโกง

๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี สิกขาปทัง สมာทียามิ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยกเว้นจากการประพฤติดูในประเวณี

๔. มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปทัง สมာทียามิ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยกเว้นจากการพูดเท็จ

๕. สุราเมรย มัชชปามาทัฏฐานา เวรมณีสิกขาปทัง สมာทียามิ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยกเว้นจากการดื่มกินซึ่งนำคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

(๒) มีมนุษยธรรมด้วยเบญจธรรม

มนุษย์มีพื้นฐานต่างไปจากสัตว์ดิรัจฉานประการแรก คือความเมตตากรุณา สัตว์ทั่วไปมีความโหดร้ายเป็นพื้นฐาน ส่วนมนุษย์ มีความเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานของใจ เช่น พ่อแม่มีความเมตตากรุณาต่อบุตรธิดา สามีภรรยามีความรักใคร่สมัครสามานกัน ศิษย์มีความเคารพนับถือครูอาจารย์ ครูอาจารย์มีความปรารถนาดีต่อศิษย์ เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้รักษาข้อที่หนึ่ง ด้วยมีความประสงค์ก็เพื่อให้รักษาพื้นเพดั้งเดิมของมนุษย์ไว้ ได้แก่

ประการที่หนึ่ง ความเมตตากรุณา อันเป็นปกติมนุษย์ให้ดีที่สุดเท่าที่จะรักษาได้

ประการที่สอง ผู้มีสติปัญญา ย่อมต้องรู้จักประกอบสัมมาอาชีพ

ประการที่สาม การรักษาวาจให้เป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น

ประการที่สี่ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดคุ้มครองของผู้อื่น

ประการที่ห้า พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาอย่างถ่องแท้แน่นอนว่า การเสพของมีนเมาทุกชนิด ล้วนเป็นทางก่อให้เกิดทุกข์โทษภัยพิบัติทั้งนั้น เพราะเป็นการทำลายทรัพย์ ทำลายไมตรี ทำลายสุขภาพพลานามัย ทำลายเกียรติศักดิ์ศรี และทำลายสติปัญญา การเสพของมีนเมาเป็นที่มาแห่งการขาดสติ คนที่เสพติดจนเมามายแล้วย่อมประมาท ลืมตัวไร้ความสำนึกผิดชอบชั่วดี เป็นเหตุให้กิเลสกำเริบ สามารถที่จะกระทำความชั่วได้ทุกอย่าง เช่นฆ่าเขาบ้าง ฉกชิง

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า

วิ่งราว ฉ้อโกง ประพฤติผิดในลูกเมียเขาบ้าง พุดเทีจหลอกหลวง ใส่ร้ายป้ายสี ดังนั้นการเสพของมีนเมาจึงมีโทษทำให้ขาดสติ มีโทษเพียงส่วนเดียวไม่มีประโยชน์แม้เพียงน้อย^{๑๑๔}

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ มีความหมายเดียวกับการฝึกตนในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้าทรงฝึกพระองค์เองแล้วทรงฝึกสรรพสัตว์ ทรงเป็นผู้ที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนมัสการ ทรงเป็นผู้ฝึกตนที่ประเสริฐสุดในหมู่ผู้ฝึกตนทั้งหลาย การฝึกตนได้แก่ การเข้าไปประวัติกิเลส ผู้ไม่ฝึกตนย่อมไม่สามารถฝึกสอนผู้อื่น ช่วยผู้อื่นได้ พระพุทธเจ้าทรงเรียกผู้ที่ฝึกตนเองได้แล้วว่าเป็น ‘พราหมณ์’ ทรงเรียกผู้ที่ฝึกตนเองได้แล้ว ไม่โกรธ ว่าเป็นผู้ที่หลุดพ้นแล้ว บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตนได้ ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงามจะเกิดในหมู่มนุษย์ชาติใด ๆ ก็ละความเกิดและความตาย ดับสนิทได้เพราะไม่ถือมั่น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึกผู้อื่น เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง บุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันดีโดยยาก ผู้พัฒนาตนเองแล้วใครๆ ก็รู้ได้ง่าย เพราะได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของเขา

๒.๖ เปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธกับทางตะวันตก

การพัฒนาในปัจจุบันทำให้เกิดความสามารถในการซื้อขึ้นในประเทศ เพราะมุ่งพัฒนาวัตถุในเชิงปริมาณและเงินตรามากกว่าความจำเป็น แสดงถึงลักษณะที่ตัดทอนสาระคุณค่าของชีวิตออกไป จนเหลือเพียงปริมาณตัวเลข ชีวิตมนุษย์ถูกตัดทอนจนเหลือเพียงเรื่องทางเศรษฐกิจ ส่วนความต้องการของมนุษย์ซึ่งมีอยู่หลายมิติถูกตัดทอนเหลือเพียงวัตถุสิ่งของและเงินตรา แม้การพัฒนาซึ่งควรที่จะครอบคลุมทั้งชีวิตและสังคม กลายเป็นเรื่องปริมาณที่มีเศรษฐศาสตร์เป็นตัวกำหนด ด้วยการตัดเรื่อง คุณธรรม จริยธรรม ถือวัตถุ ผลประโยชน์ขององค์กร การกำไร และเงินตราเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่ถ้าเศรษฐศาสตร์ที่มากำหนดการพัฒนานั้น เชื่อมโยงวัตถุ เงินตราให้สัมพันธ์สอดคล้องกับคุณค่าอื่น ๆ เช่น คุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรมในสังคม และความสมดุลในธรรมชาติ จึงจะถือว่าการพัฒนาอย่างแท้จริง^{๑๑๕} ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอโดยการเปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างเชิงพุทธกับทางตะวันตกดังต่อไปนี้

^{๑๑๔} พระกิตติสารเมธี (สมคิด เขมจารี), *ข้อธรรมเตือนจิตเพื่อชีวิตที่ดีงาม*, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๕๑-๖๙.

^{๑๑๕} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, *ศาสนากับสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

๒.๖.๑ ความคล้ายกันในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๑) ด้านจริยธรรม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก ในระดับมหภาคด้วยการเปลี่ยนแปลง และสร้างคุณค่าเรียกว่า ‘สังคมเข้มแข็งและมีคุณภาพ’ ยึดหลักสมดุลงานคนให้เป็นคนดี คนเก่งพร้อม จริยธรรม คุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ สังคมมีความเป็นธรรม สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกันและการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ มุ่ง จริยธรรม อันเป็นรากฐานแห่งความเจริญมั่นคง ความสงบสุขของปัจเจกชน สังคมและ ประเทศชาติ เน้นให้ประชาชนมีจริยธรรมอันดีงามเป็นอันดับแรก ส่วนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และด้านอื่น ๆ เป็นอันดับรองลงมา ทั้งนี้เพราะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางเศรษฐกิจ การศึกษาทางวิชาการ ถ้าไม่มีจริยธรรมเป็นหลักยึด เป็นพื้นฐานย่อมเกิดเป็นโทษ

๒) ด้านกายและใจ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก การพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ปัจจุบันได้อย่างมีความสุขโดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรและทรัพยากรของชาติต้องมีความรู้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดการพัฒนาตนเองจะไม่สามารถครองตำแหน่งงานที่ตนรับผิดชอบในองค์กรได้ในระยะยาว เพราะขาดความรู้ ความสามารถที่จะนำพาองค์กรไปสู่การเจริญเติบโตในภาวะการแข่งขันที่รุนแรงได้ การพัฒนาตนเองประกอบด้วยการพัฒนาเพื่อเพิ่มความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานให้กับตนเอง และการพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง องค์กร และผู้อื่น เป็นทรัพยากร มนุษย์ที่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติงานโดยยึดหลักจรรยาบรรณของวิชาชีพ ดำเนินชีวิตด้วยความสุขทั้งกายและใจ และการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ คือ บุคคลที่ได้รับการศึกษาจนสามารถพัฒนา ทำให้เกิดมี จริยธรรม และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิต โดยนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพในปัจจุบัน เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักไตรสิกขา ซึ่งมีเป้าหมายหลักคือพัฒนากาย จิต และปัญญา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถ เป็นการศึกษากระบวนการวิเคราะห์บุคคลเพื่อเตรียมการพัฒนา ด้วยการจัดสรรหลักการ หรือหลักธรรมให้เหมาะสมกับความประพฤติดของบุคคล นั้น ๆ

๓) ด้านประพฤติปฏิบัติตามลำดับชั้น

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก จัดลำดับความต้องการของมนุษย์ ๕ ประเภท ได้แก่ ความต้องการทางกาย ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการสังคม ความต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง ความต้องการความสำเร็จในชีวิตและการพัฒนาทรัพยากรเชิง พุทธนั้นมุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมดจดปราศจากมลทินคือเครื่องเศร้าหมอง ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนควรประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับชั้น จากชั้นพื้นฐานเบื้องต้น ชั้นกลาง จนกระทั่ง ถึงชั้นสูงสุด

๔) ด้านพัฒนาตนเอง

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก แบ่งประเภทของการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ จำแนกเป็น ๗ ประเภท ได้แก่ การปฐมนิเทศ การศึกษา การฝึกอบรม การพัฒนาปัจเจก บุคคล การพัฒนาสายอาชีพ การพัฒนาองค์กร การพัฒนาตนเองและการพัฒนาทรัพยากรเชิง พุทธ เป็นการพัฒนาเพื่อความเป็นมนุษย์ เน้นใส่ใจฝึกฝนตนเอง แล้วจึงฝึกฝนผู้อื่น โดยมี จุดมุ่งหมายสูงสุดของการนิพพาน และเป็นการช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์

๒.๖.๒ ความแตกต่างในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๑) วัตถุประสงค์กับจิตวิญญาณ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกมุ่งแสวงหาความสุข จากวัตถุประสงค์ภายนอก สอนให้คนรอบรู้ เน้นให้คนเก่งแข่งได้เปรียบผู้อื่น สร้างความเป็นเลิศเพื่อเอาชนะผู้อื่น ซึ่งต้องแข่งขันแย่งชิง เพื่อความอยู่รอด เพื่อประสบความสำเร็จ เป็นผลกำไรขององค์กร

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธเป็นการมุ่งแสวงหาความสุขภายในจิตใจสอน ให้แก่ มีศรัทธาภาพ เป็นคนดี เพื่อเป็นที่พึ่งแก่ตนและผู้อื่นได้ โดยมุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมด จดปราศจากมลทิน คือเครื่องเศร้าหมอง ประพฤติปฏิบัติตนไปตามลำดับชั้น จากชั้นพื้นฐาน เบื้องต้น คือศีล ๕ จนกระทั่งถึงชั้นสูงสุดคือพระนิพพาน

๒) คุณค่ามนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก เป็นการสร้างคุณค่าแก่มนุษย์และการ จัดการความรู้มนุษย์ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศและสภาวการณ์ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้องค์กรอยู่รอด และได้เปรียบใน การแข่งขัน

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ เป็นการสร้างคุณค่าแก่มนุษย์ให้เป็นผู้ที่ฝึกตนดี แล้ว มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พุทธแต่คำสัตย์ มีใจประกอบด้วยหิริ โอตตัปปะ ถึงแม้จะเกิดมาในหมู่มนุษย์ชาติใดก็ตาม ก็ละความเกิดและความตายได้ ดับสนิท (นิพพาน) ได้ เพราะไม่ถือมั่น

๓) ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก ใช้ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีแนวคิดการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ โดยเสนอแนะวิธีการทำงานที่ดีที่สุด ทำให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ การจูงใจบุคลากรด้วยเงิน หรือรางวัลตอบแทนสามารถจูงใจบุคลากรให้ปฏิบัติงานตามความต้องการหรือเป้าหมายขององค์กรเพื่อให้เกิดผลดีต่อการทำงาน ผลผลิตเพิ่มขึ้น รายได้ของบุคลากรเพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ ใช้หลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ๓ ระดับ ได้แก่ จริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน คือ เบญจศีล และเบญจธรรม จริยศาสตร์ชั้นกลาง คือหลักกกุศลกรรมบถ ๑๐ จริยศาสตร์ขั้นสูง คือ ข้อปฏิบัติสำหรับบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘

๔) ความสามารถกับมนุษยธรรม

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก เป็นการพัฒนาการเจริญเติบโตของมนุษย์ ซึ่งหมายถึง การขยายขอบเขต ความสามารถของบุคคลอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้ในการแก้ปัญหา หรือเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานในสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างกันออกไป

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธด้วยเบญจศีล-เบญจธรรม เพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจ ทำให้มีมนุษยธรรม มีเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียน ทำร้าย ฆ่ากัน

๕) การคัดสรรบุคลากร

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้ทำงานกับองค์กร โดยวิธีการคัดสรรตามวิธีการ ลักษณะงาน และตำแหน่งงานที่เหมาะสม พิจารณาจากความสามารถมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเลือกบุคลากรเพื่อองค์กรเจริญเติบโต

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ เรียกว่า เป็นการฝึกตน คือ การเข้าไประงับกิเลส^{๑๖} ทำให้เกิดปัญญา โดยให้ออกาสกับทุก ๆ คนไม่เลือกชนชั้นวรรณะ หรืออาชีพใด ก็สามารถที่จะเข้ามาศึกษาอบรมพัฒนาตนเองในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาได้

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘.

๖) มุมมองการดำเนินชีวิต

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการศึกษา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทศนคติกับพฤติกรรม เพื่อให้องค์การเจริญเติบโต

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ มองการดำเนินชีวิตในสังคมเป็น ๒ ด้าน คือ ทางโลกและทางธรรม โดยพัฒนาควบคู่กันไป จะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ทางโลกต้องมีธรรมกำกับไว้ด้วยเสมอ เช่น มีเบญจศีล ก็ย่อมต้องมีเบญจธรรม เช่น เว้นจากการฆ่า เบียดเบียนกัน ต้องมีความเมตตา กรุณากำกับควบคู่อยู่ด้วย

๗) ระยะเวลา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกสามารถกำหนดระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ เช่น ระยะเวลา การทดลองปฏิบัติงาน หรือเมื่อจบหลักสูตรการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ถือว่าบุคคลนั้นสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์แล้ว

ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธไม่สามารถกำหนดระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดได้ชัดเจน เพราะการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนาต้องพัฒนาตลอดไปจนกระทั่งหลุดพ้นจากกิเลส หรือนิพพาน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานกำหนดไม่ได้ บางคนอาจต้องใช้ระยะเวลายาวนานข้ามภพข้ามชาติ

การพัฒนาทรัพยากรในปัจจุบันทำให้เกิดความสามารถในการซื้อขึ้นในประเทศ เพราะมุ่งพัฒนาวัตถุในเชิงปริมาณและเงินตรามากกว่าความจำเป็น แสดงถึงลักษณะที่ตัดทอนสาระคุณค่าของชีวิตออกไป จนเหลือเพียงปริมาณตัวเลข ชีวิตมนุษย์ถูกตัดทอนจนเหลือเพียงเรื่องทางเศรษฐกิจ ส่วนความต้องการของมนุษย์ซึ่งมีอยู่หลายมิติถูกตัดทอนเหลือเพียงวัตถุ สิ่งของและเงินตรา^{๑๑๗} แม้การพัฒนาซึ่งควรที่จะครอบคลุมทั้งชีวิตและสังคม กลายเป็นเรื่องปริมาณที่มีเศรษฐศาสตร์เป็นตัวกำหนด ตัดเรื่องคุณธรรม ถือวัตถุและเงินตราเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่ถ้าเศรษฐศาสตร์ที่มากำหนดการพัฒนานั้น เชื่อมโยงวัตถุ เงินตราให้สัมพันธ์สอดคล้องกับคุณค่าอื่น ๆ เช่น คุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรมในสังคม และความสมดุลในธรรมชาติ จึงจะถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างแท้จริง

จากข้อมูลที่น่าเสนาห์มาแล้วข้างต้นสามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

^{๑๑๗} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

ตารางเปรียบเทียบการพัฒนามนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนาในส่วนที่คล้ายกัน

มิติด้านจริยธรรม	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
<p>การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกในระดับมหภาคด้วยการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าเรียกว่า 'สังคมเข้มแข็งและมีคุณภาพ' ยึดหลักสมมูลสร้างคนให้เป็นคนดี คนเก่งพร้อม จริยธรรม คุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ สังคมมีความเป็นธรรม สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน</p>	<p>การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ มุ่งจริยธรรม อันเป็นรากฐานแห่งความเจริญมั่นคง ความสงบสุขของปัจเจกชน สังคมและประเทศชาติ เน้นให้ประชาชนมีจริยธรรมอันดีงามเป็นอันดับแรก ส่วนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและด้านอื่น ๆ เป็นอันดับรองลงมา ทั้งนี้เพราะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางเศรษฐกิจ การศึกษาทางวิชาการ ถ้าไม่มีจริยธรรมเป็นหลักยึด เป็นพื้นฐานย่อมเกิดเป็นโทษ</p>
มิติด้านกายและใจ	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
<p>การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก การพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรและทรัพยากรของชาติต้องมีความรู้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ทรัพยากรมนุษย์ที่ขาดการพัฒนาตนเอง จะไม่สามารถรองรับตำแหน่งงานที่ตนรับผิดชอบในองค์กรได้ในระยะยาว เพราะขาดความรู้ความสามารถที่จะนำพาองค์กรไปสู่การเจริญเติบโตในภาวะการแข่งขันที่รุนแรงได้ การพัฒนาตนเองประกอบด้วย การพัฒนาเพื่อเพิ่มความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานให้กับตนเอง และการพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง องค์กร และผู้อื่น เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติงานโดยยึดหลักจรรยาบรรณของวิชาชีพ ดำเนินชีวิตด้วยความสุขทั้งกายและใจ</p>	<p>การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ คือ บุคคลที่ได้รับการศึกษาจนสามารถพัฒนา ทำให้เกิดมี จริยธรรม และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิตโดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม และเกิดประสิทธิภาพในปัจจุบัน เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักไตรสิกขา ซึ่งมีเป้าหมายหลักคือพัฒนากาย จิต และปัญญา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถ เป็นการศึกษาระบบการวิเคราะห์บุคคลเพื่อเตรียมการพัฒนา ด้วยการจัดสรรหลักการ หรือหลักธรรมให้เหมาะสมกับความประพฤติของบุคคลนั้น ๆ</p>

มิติด้านประพฤติปฏิบัติตามลำดับชั้น	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก จัดลำดับความต้องการของมนุษย์ ๕ ประเภท ได้แก่ ความต้องการทางกาย ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการสังคม ความต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง ความต้องการความสำเร็จในชีวิต	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธนั้นมุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมดจดปราศจากมลทินคือเครื่องเศร้าหมอง ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนควรประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับชั้น จากชั้นพื้นฐานเบื้องต้น ชั้นกลาง จนกระทั่งถึงชั้นสูงสุด
มิติด้านพัฒนาตนเอง	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก แบ่งประเภทของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำแนกเป็น ๗ ประเภท ได้แก่ การปฐมนิเทศ การศึกษา การฝึกอบรม การพัฒนาปัจเจกบุคคล การพัฒนาสายอาชีพ การพัฒนาองค์กร การพัฒนาตนเอง	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ เป็นการพัฒนาเพื่อความเป็นมนุษย์ เน้นใส่ใจฝึกฝนตนเอง แล้วจึงฝึกฝนผู้อื่น โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดของการนิพพาน และเป็นการช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์

ตารางเปรียบเทียบการพัฒนามนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนาในส่วนที่แตกต่าง

มิติวัตถุนิยมกับจิตวิญญาณ	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกมุ่งแสวงหาความสุข จากวัตถุนิยมภายนอก สอนให้คนรอบรู้ เน้นให้คนเก่งเชิงได้เปรียบผู้อื่น สร้างความเป็นเลิศเพื่อเอาชนะผู้อื่น ซึ่งต้องแข่งขันแย่งชิง เพื่อความอยู่รอดเพื่อประสบความสำเร็จ เป็นผลกำไรขององค์กร	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธเป็นการมุ่งแสวงหาความสุขภายในจิตใจสอนให้เก่ง มีศักยภาพ เป็นคนดี เพื่อเป็นที่พึ่งแก่ตนและผู้อื่นได้ โดยมุ่งความบริสุทธิ์ คือความหมดจดปราศจากมลทิน คือเครื่องเศร้าหมอง ประพฤติปฏิบัติตนไปตามลำดับชั้น จากชั้นพื้นฐานเบื้องต้น คือศีล ๕ จนกระทั่งถึงชั้นสูงสุดคือพระนิพพาน

มิตिकุณค่ามนุษย์	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก เป็นการสร้างคุณค่าแก่มนุษย์และการจัดการความรู้มนุษย์ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศและสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้องค์การอยู่รอดและได้เปรียบในการแข่งขัน	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ เป็นการสร้างคุณค่าแก่มนุษย์ให้เป็นผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พุทธแต่คำสัตย์ มีใจประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ ถึงแม้จะเกิดมาในหมู่มนุษย์ชาติใดก็ตาม ก็ละความเกิดและความตายได้ ดับสนิท)นิพพาน (ได้ เพราะไม่ถือมัน
มิติตฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
ใช้ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีแนวคิดการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ โดยเสนอแนะวิธีการทำงานที่ดีที่สุด ทำให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ การจูงใจบุคลากรด้วยเงิน หรือรางวัลตอบแทนสามารถจูงใจบุคลากรให้ปฏิบัติงานตามความต้องการหรือเป้าหมายขององค์การเพื่อให้เกิดผลดีต่อการทำงาน ผลผลิตเพิ่มขึ้น รายได้ของบุคลากรเพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ ใช้หลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ๓ ระดับ ได้แก่ จริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน คือ เบญจศีล และเบญจธรรม จริยศาสตร์ชั้นกลาง คือหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ จริยศาสตร์ขั้นสูง คือ ข้อปฏิบัติสำหรับบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘
มิตีความสามารถกับมนุษยธรรม	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก เป็นการพัฒนาการเจริญเติบโตของมนุษย์ ซึ่งหมายถึง การขยายขอบเขตความสามารถของบุคคลอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาใช้ในการแก้ปัญหา หรือเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานในสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่แตกต่างกันออกไป	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธด้วยเบญจศีล-เบญจธรรม เพื่อเป็นการขัดเกลา กิเลส ทำให้มีมนุษยธรรม มีเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียน ทำร้าย ฆ่ากัน

มติการคัดสรรบุคลากร	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกมุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้ทำงานกับองค์กร โดยวิธีการคัดสรรตามวิธีการ ลักษณะงาน และตำแหน่งงานที่เหมาะสม พิจารณาจากความสามารถมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเลือกบุคลากรเพื่อองค์กรเจริญเติบโต	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ เรียกว่า เป็นการฝึกตน คือ การเข้าไปรับกับกิเลส ทำให้เกิดปัญญา โดยให้โอกาสกับทุก ๆ คนไม่เลือกชนชั้นวรรณะ หรืออาชีพใด ก็สามารถที่จะเข้ามาศึกษาอบรมพัฒนาตนเองในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาได้
มิติมุมมองการดำเนินชีวิต	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตก มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทักษะติดกับพฤติกรรม เพื่อให้องค์กรเจริญเติบโต	การพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธ มองการดำเนินชีวิตในสังคมเป็น ๒ ด้าน คือทางโลกและทางธรรม โดยพัฒนาควบคู่กันไป จะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ทางโลกต้องมีธรรมกำกับไว้ด้วยเสมอ เช่น มีเบญจศีล ก็ย่อมต้องมีเบญจธรรม เช่น เว้นจากการฆ่า เบียดเบียนกัน ต้องมีความเมตตา กรุณากำกับควบคู่อยู่ด้วย
มิติระยะเวลา	
ตะวันตก	พระพุทธศาสนา
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบตะวันตกสามารถกำหนดระยะเริ่มต้นและสิ้นสุดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ เช่น ระยะเวลา การทดลองปฏิบัติงาน หรือเมื่อจบหลักสูตรการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ถือว่าบุคคลนั้นสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์แล้ว	ส่วนการพัฒนาทรัพยากรเชิงพุทธไม่สามารถกำหนดระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดได้ชัดเจน เพราะการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนาต้องพัฒนาตลอดไปจนกระทั่งหลุดพ้นจากกิเลส หรือนิพพาน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานกำหนดไม่ได้ บางคนอาจต้องใช้ระยะเวลายาวนานข้ามภพข้ามชาติ

บทที่ ๓

หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนาเรื่อง ความหมาย ความสำคัญ ของเบญจศีลและเบญจธรรม ดังนี้

๓.๑ หลักเบญจศีล

๓.๑.๑ ความหมายของศีล

มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่องของศีลไว้ในเอกสารต่างๆ ดังต่อไปนี้ คำว่า ศีล เป็น คำนาม แปลว่า การรักษากายใจให้เรียบร้อย^๑ และยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและ วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจาก โทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทาง กายวาจาและอาชีพ^๒

เมื่อรับศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติ ในการเว้นจากความชั่ว สมควรประพฤติธรรมอันดีงามอีกส่วนหนึ่ง^๓

เพราะ “ศีล” เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงาม เป็น ที่พึงเบื้องต้น เป็นมารดาแห่งกัลยาณธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คำว่า ศีล แปลว่า ปกติ สิ่งไหนเป็นปกติ สิ่งนั้นย่อมไม่มีโทษ อย่างบ้านเมืองสงบเป็นปกติ หมายความว่า ปราศจากภัยจากภายในและภายนอก คนมีความปกติภายในตน คือไม่มีภัยเบียดเบียน มี อาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปกติ คนที่อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่า กัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อ แแยงชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ขี้ปดหลอกหลวงกัน ไม่ขี้เมาก่อความ รำคาญทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็นปกติไม่มีใครเดือดร้อนลำบากทุกข์ยาก คำว่า ปกตินี้ จึงหมายถึงความเรียบร้อยภายในตัวบุคคลแต่ละคน และทั้งหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ปกติ นี้มาจากภาษาบาลี คือ ศีล^๔

---

^๑สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖๒.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๒.

^๓สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมคดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๕-๒๒๗.

^๔สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), ธรรมคดี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๖.

เบญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ข้อ หมายถึง การงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติก่อให้เกิดทางเพศ งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด เบญจธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ ๕ ประการ คือ เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ^๕

การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไปในทิศทั้งหลายไม่มีขอบแดน เป็นการแผ่ความปรารถนาดีแก่ผู้อื่นให้มีความสุขความสบายทั่วกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง จึงเป็นการสร้างความรู้สึกให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีประมาณ ไม่มีขีดจำกัด^๖

หลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาชั้นสามัญที่เรียกว่า เบญจศีล เบญจธรรม คือ ศีล ๕ และ ธรรม ๕ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนไว้ในแง่เว้นความชั่วและแง่ทำความดี เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการครองชีวิต เบญจศีล เบญจธรรมนั้น ศีล หมายถึงการเว้นความชั่ว ธรรม หมายถึงการเพิ่มพูนความดี^๗

๓.๑.๒ ความหมายของเบญจศีล

คำว่า เบญจ (บาลีว่า ปญจ) แปลว่า ห้า ศีล แปลว่า ปกติ คือความปกติเรียบร้อยแห่งกาย วาจา แปลรวมว่า ปกติห้าอย่าง เป็นหลักปฏิบัติสำหรับขจัดความชั่วทางกายและทางวาจา ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ๕ ประการนี้ คือ

- ๑) เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
- ๒) เว้นจากการลัก ขโมย โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
- ๓) เว้นจากการประพฤตินอกใจ การล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
- ๕) เว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษ อันเป็นที่ตั้งแห่งความมึนเมา^๘

^๕พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๐-๔๘๑.

^๖ทรงวิทย์ แก้วศรี, เบญจศีล เบญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

^๗สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

ศีล ๕ ข้อนี้ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า ลิกขาบท ๕ (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) หรือ ธรรม ๕ เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล (ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ) และ มนุษยธรรม (ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่าง บริบูรณ์มาก่อน

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงความหมายของศีลว่า เจตนาของผู้คิดงดเว้นในการล่วง ลิกขาบทนั้น เจตสิก อันได้แก่ความรู้สึกภายในใจในการงดเว้นนั้น ๆ ความรู้สึกอันไม่ติดต่อกับ วัตถุที่ตนจะล่วง หรือการไม่ก้าวล่วงของบุคคลที่สมาทานลิกขาบทแล้ว นั้นแลคือตัวศีล นอกจากนั้น ศีล ได้แก่ ธรรม ๔ อย่าง ดังนี้

- ๑) เจตนา ชื่อว่า ศีล เพราะมีเจตนาตั้งใจรักษาศีล
- ๒) เจตสิก ชื่อว่า ศีล เพราะเว้นจากชั่วทางกายวาจา รักษาจิตให้เป็นกุศลได้
- ๓) การสำรวม ชื่อว่า ศีล เพราะอาศัยสติกันบาปอกุศลไม่ให้เกิด ทำให้ศีลไม่ขาด
- ๔) การไม่ก้าวล่วง ชื่อว่า ศีล เพราะไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบที่เกิดทางกายวาจา

กาย วาจาเป็นสุจริต ไม่ทำทุจริตก็ชื่อว่า ศีล

อนึ่ง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ยังแสดงความหมาย (อรรถ) แห่งศีลไว้ ๔ อย่างว่า

๑) เป็นปกติ ชื่อว่า กิจที่ทำ คำที่พูดไม่กระจัดกระจาย เป็นปกติ เป็นที่รองรับแห่ง กุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย งดเว้นข้อห้ามนั้น ๆ แล้วกายวาจาใจของ ผู้นั้นจะเป็นปกติ ไม่ต้องเดือดร้อน เพราะเวรภัยที่เกิดจากการผิดศีล

๒) เป็นของเย็น เพราะศีลมีจุดหมายมิให้เบียดเบียนกัน ทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน

๓) เป็นของสูง เพราะศีล เป็นคุณธรรมสูงเหนือกว่าความชั่ว อกุศลธรรมทั้งหลายที่เป็นของต่ำช้าเลวทราม

๔) ผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญแล้ว ชื่อว่า ศีลทุกข้อ เป็นกัลยาณธรรม นำสรรเสริญ เพราะปราศจากโทษ ไม่มีความชั่ว เมื่อผู้ใดนำเอาศีลมาปฏิบัติอย่างถูกต้องในข้อนั้น ๆ แล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นผู้นำยกย่อง สรรเสริญ^๕

นอกจากนี้ ศีล ยังมีความหมายหลายนัย คือความประพฤติดีทั้งกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจาก

^๕พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐-๓๒

ความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกออย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา^{๑๑}

๓.๑.๓ ระดับของศีล

ศีล มี ๒ ระดับ ได้แก่

๑) **ระดับธรรม** ที่ยังเป็นธรรม คือเป็นข้อแนะนำสั่งสอนหรือหลักความประพฤติที่แสดงและบัญญัติไปตามกฎธรรมตาแห่งความดี ความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดี ทำชั่ว รักษาศีล ละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีหรือผลชั่วตามเหตุปัจจัย หรือกฎแห่งกรรมนั้น

๒) **ระดับวินัย** เป็นแบบแผน ข้อบังคับที่บัญญัติ หรือกำหนดขึ้นเป็นกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในสังคม โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของสังคม โดยเฉพาะผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้ ย่อมมีความผิดทางกฎหมายด้วย เป็นการเพิ่มจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับตามกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ

ศีลขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ มีสาระมุ่งไปเพื่อการไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นขั้นเริ่มต้นของการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลศีล ต่อจากนั้นจะเป็นการเน้นการเกื้อกูลสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ส่วนตัว และการฝึกหัดขัดเกลา (กิเลส) ตนเอง การรักษาศีลมีเป้าหมายหลัก ๒ ประการ คือ ขัดเกลากิเลสพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นและต่อสังคม^{๑๒}

๓.๑.๔ อานิสงส์หรือประโยชน์ของศีล ๕

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

- (๑) บุคคลผู้มีศีล ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก
- (๒) กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล ย่อมขจรไป
- (๓) บุคคลผู้มีศีลจะเข้าไปยังบริษัทโดยยอมแกล้งกล้าไม่เก้อเขิน
- (๔) บุคคลผู้มีศีลย่อมไม่หลงลืมสติในเวลาตาย
- (๕) บุคคลผู้มีศีลหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๓}

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแสดงอานิสงส์ไว้ในที่หลายแห่งว่า ผู้หวังความรักใคร่ ความสรรเสริญ จากบัณฑิตทั้งหลาย ควรทำศีลให้สมบูรณ์ ศีลเป็นที่พึงของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา บุคคลแม้จะงมงายด้วยเครื่องประดับอันมีค่า ก็ยังไม่งามเท่า

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๒.

^{๑๒}พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์), เบนจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๓}ที.สี. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔-๙๕.

บุคคลผู้มีศีลระดับกาย ใจ ผู้มีศีลยอมตียตนเองไม่ได้ ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ เมื่อพิจารณาถึงความประพฤติของตนยอมเกิดความปิติยินดีปลื้มใจทุกเมื่อ ศีลจึงเป็นรากฐานแห่งคุณความดีทั้งหลายและกำจัดความชั่วทั้งปวง กล่าวโดยสรุป อานิสงส์ของการประพฤติศีล ๕ ประมวลได้ดังนี้

- (๑) เป็นที่ชอใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- (๒) เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย
- (๓) เป็นสมาชิกที่ดีในสังคมและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
- (๔) เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
- (๕) เป็นผู้มีความแก่กล้าในสังคม
- (๖) เป็นที่เคารพ ยกย่องและนับถือของสังคม
- (๗) เป็นผู้นำที่ดีในสังคม
- (๘) เป็นผู้ไม่หลงลืมสติจนถึงวาระสุดท้าย (ไม่หลงเวลาตาย)
- (๙) เป็นต้นเหตุให้บรรลुकุณธรรมวิเศษ มีพระโสดาบัน เป็นต้น
- (๑๐) เป็นผู้ควรแก่การนับถือบูชา หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว
- (๑๑) เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย^{๑๑}

๓.๑.๕ การงดเว้นจากสิกขาบททั้ง ๕

“วิริติ” แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากองค์และวัตถุนั้น^{๑๒} ผู้ไม่มีวิริติ ไม่เชื่อว่าเป็นผู้มีศีล เพราะวิริติได้ชื่อว่าเป็นตัวศีล ส่วนสิกขาบทเป็นข้อห้ามแผนกหนึ่งซึ่งเป็นอาการของศีลวิริติถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการรักษาศีล ดังนั้น บุคคลผู้งดเว้นจากสิกขาบททั้ง ๕ ประการได้ด้วยวิริติ จึงได้ชื่อว่า ผู้มีศีล ผู้มีกายวาจาเป็นปกติเรียบร้อยสะอาดปราศจากโทษ เบญจศีลนี้ถ้าอยากจะมีต้องงด ต้องเว้น ต้องไม่ทำ คืองดเว้นจากความชั่วทั้ง ๕ ประการนั้นจึงจะเป็นผู้มีศีล ๕ การตั้งงดเว้นเรียกว่า วิริติ มี ๓ ประการ คือ

- (๑) สัมปัตตวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากวัตถุอันมาถึงเข้า

เป็นเจตนาที่เกิดขึ้นในทันที ขณะประสบเหตุที่จะทำให้ละเมิดศีล เดิมที่ไม่ได้ตั้งใจจะรักษาศีล ไม่ได้สมาทานไว้เมื่อพบกับเหตุจะทำให้ละเมิดศีล จึงคิดจะงดเว้นขึ้นในขณะนั้นด้วยอำนาจแห่งหิริและโอตตปปะ เห็นประโยชน์แห่งการรักษาศีล จึงงดเว้น เช่นเมื่อเกิดการต่อสู้กันมีโอกาสมะฆ่าหรือทำร้ายได้ ก็ไม่ฆ่า ไม่ทำร้าย มีช่องทางทุจริตคิดได้แต่ไม่ทำ มีโอกาสโกหกพูดเท็จก็ไม่พูด เป็นต้น โดยระลึกถึงศีลเป็นสำคัญทำให้ไม่กระทำการกรรมต่อวัตถุนั้น วิริตชนิดนี้จัดว่าเป็นโลกิยะ

^{๑๑} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๔๕.

^{๑๒} บ.ข. (ไทย) ๒๕/๑/๒.

(๒) สมาทานวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นด้วยการสมาทาน

สมาทาน แปลว่า กิริยาที่รับข้อปฏิบัติมาถือด้วยการถือเพศ หรือลั่นวาจาปฏิญญาต่อหน้าผู้อื่น หรือตั้งสัตยาธิษฐาน การสมาทานนี้ไม่มีสิ้นสุด หรือสิ้นสุดชั่วคราว สมาทานวิริติ หมายถึง เจตนางดเว้นด้วยการรับมาปฏิบัติ เป็นการตั้งใจไว้ว่าจะรักษาศีล เมื่อพบเหตุจะทำให้ละเมิดศีล ก็ไม่ละเมิดเพราะถือได้ว่าได้สมาทานศีลเอาไว้แล้ว เป็นวิริติของผู้ทรงศีล เช่น ภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ผู้ถือบวช ผู้ถือวิริติประเภทนี้ย่อมเว้นจากการทำให้ศีลขาดเห็นว่าเป็นสมควรกระทำ และเว้นด้วยการสมาทาน วิริติชนิดนี้จัดว่าเป็นโลกิยะ

(๓) สมุทเทวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นอย่างตัดขาด

เป็นการละเว้นของพระอริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป ผู้มีปกติไม่ประพฤติดื้อห้ามเหล่านั้นตั้งแต่ท่านได้บรรลุเป็นพระอริยะ จัดว่าเป็นโลกุตตระ

สัมปัตตวิริติ กับ สมาทานวิริติ มีผลต่างกันอยู่บ้างคือ สัมปัตตวิริติ ทำให้ศีลเกิดชั่วระยะเวลาหนึ่งขณะที่จิตคิดงดเว้นเท่านั้น ก่อนหน้านั้นก็ไม่มีศีลหลังจากนั้นก็ไม่มีศีล จะมีเฉพาะในเวลาตั้งใจงดเว้นเท่านั้น ส่วนสมาทานวิริติ คือ ตั้งใจรักษาศีลเรื่อย ๆ ศีลย่อมมีอยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะล่วงละเมิดศีล ศีลจึงจะขาด เป็นอันสิ้นสุดการสมาทาน ต่อเมื่อได้สมาทานศีลอีก สมาทานวิริติจึงจะเกิดขึ้นอีกและเป็นผู้มีศีลอีก สัมปัตตวิริติ และสมาทานวิริติเหมาะสำหรับบุคคลผู้งดเว้นตามภูมิของตน ส่วนสมุทเทวิริติเป็นของพระอริยเจ้าอย่างเด็ดขาด ดังนั้นจึงขอให้ท่านทั้งหลายรักษาศีลกันเถิด พระพุทธองค์ตรัสว่า

“จามรีย่อมรักษาขนหาง (ของตน) ที่ติดข้องอยู่ในที่ใดๆ ก็ยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางเสียไป ฉันใด ท่านจงบำเพ็ญศีลในภูมิทั้ง ๔^{๑๕} รักษาศีลให้บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อ จุจจามรียรักษาขนหาง ฉะนั้น”^{๑๖}

เบญจศีล เป็นวินัยในพระพุทธศาสนา เป็นสาธารณะแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงแท้ย่อมรักษาเคร่งครัดบ้าง หย่อนลงบ้างตามภูมิของเขา

๓.๑.๖ ศีลทั้ง ๕ ข้อ

๑) ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศีลข้อที่ ๑ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากปาณาติปาตดังต่อไปนี้

๑.๑ ความหมายของปาณาติปาตา เวรมณี

ปาณาติปาต เป็นคำบาลีมีวิเคราะห์ศัพท์ ปาณ + อติปาต คำว่า ปาณ แปลตามพยัญชนะว่า สัตว์ผู้มีลมปราณ หมายถึง มนุษย์หรือสัตว์ที่ยังมีชีวิตอยู่ นับตั้งแต่มียังมี

^{๑๕} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๔/๕๕๔.

^{๑๖} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๓-๑๒๔/๕๕๓-๕๕๔.

ลมหายใจตราบจนกระทั่งหมดลมหายใจ ส่วน อติปาต หมายถึง การทำให้ตกลง คือการฆ่าให้ตายนั่นเอง นำมาประกอบกันเข้ามีความหมายว่า การทำให้ชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปหรือการฆ่าสัตว์ให้ตาย เวมณี แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องงัดเว้น ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาทว่า ปาณาติปาต คือเจตนาหรือความมุ่งหมายของจิตที่เป็นต้นคิดในการฆ่า ในคัมภีร์สารัตถทีปนีวว่า ปาณาติปาต ได้แก่ การฆ่า คือ การสังหารสัตว์ โดยอรรถว่า วรกเจตนา (เจตนาผู้ฆ่า) ซึ่งเป็นไปทางกายทวาร (ทำทางกาย) และวจีทวาร (สั่งทางวาจา) ทางใดทางหนึ่งอันยังประโยชน์ที่จะเข้าไปตัดรอนชีวิตินทรีย์ของผู้อื่นให้ตั้งขึ้น

๑.๒ จุดประสงค์ของปาณาติปาตา เวมณี

สิกขาบทนี้ ตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามปลูกเมตตาจิตในสัตว์ทุกจำพวก เพราะเมตตาจิตเป็นความดีมีทั่วไปทั้งในหมู่มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน แตกต่างกันว่าเมตตาของสัตว์ดิรัจฉานเกิดขึ้นด้วยสัญชาตญาณ ส่วนเมตตาของมนุษย์เกิดขึ้นด้วยสามัญสำนึก และสามารถพัฒนาได้เจริญจนถึงสูงสุด เมตตาของสัตว์ดิรัจฉานย่อมแคบกว่าของมนุษย์ สัตว์จำพวกหนึ่งแสดงความรักใคร่ในพวกของมันโดยส่วนมาก ไม่ทั่วไปแก่สัตว์จำพวกอื่น มักจะเป็นเฉพาะความรักในลูกของมัน เป็นการเลี้ยงรักษาลูกสืบเผ่าพันธุ์ ที่จะมีเมตตาไปถึงตัวอื่นด้วยก็มีน้อย ส่วนเมตตาจิตของมนุษย์กว้างกว่าเมตตาของสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งในพวกมนุษย์ด้วยกันและสัตว์ดิรัจฉาน ผู้ใดเห็นแก่สุขตนฝ่ายเดียวไม่แลเหลือวผู้อื่นบ้าง ปราศจากเมตตาจิต ชื่อว่าประพฤติผิดจากธรรมจัดเป็นบาปแห่งสิกขาบทนี้ เมื่อเพ่งเมตตาจิตย่อมมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ

- (๑) เพื่อให้มีเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียน
- (๒) เพื่อให้ชีวิตมีความปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงกันและกัน
- (๓) เพื่อให้ประกอบกิจการงานและประพฤตินิยามได้โดยสะดวก
- (๔) เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ต่อไป
- (๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
- (๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งชาติปัจจุบัน และสัมปรายภพ

๑.๓ เกณฑ์การตัดสินของปาณาติปาตา เวมณี

ศีลข้อที่ ๑ มีองค์ศีล ๕ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

- ๑) สัตว์ที่จะฆ่านั้นเป็นสัตว์มีชีวิต (ปาโณ)
- ๒) ผู้ที่จะฆ่าสัตว์นั้นรู้ยู่ยว่สัตว์มีชีวิต (ปาณสมญญิตา)
- ๓) มีจิตที่คิดจะฆ่าสัตว์นั้น (วรกจิตต)
- ๔) ทำความพยายามเพื่อฆ่าสัตว์นั้น (อุปกุโม)
- ๕) สัตว์นั้นตายเพราะความพยายามนั้น (เตน มรณ)

๑.๔ ข้อห้ามของปาณาติปาตา เวรมณี

ข้อห้ามของศีลข้อนี้มี ๓ ประการคือ ๑) การฆ่า ๒) การทำร้ายร่างกาย ๓) การทรมาน

๑) การฆ่า หมายถึงการทำให้ตาย จำแนกได้ ๒ ชนิดคือ ฆ่ามนุษย์ ๑ ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน ๑

๑.๑ การฆ่ามนุษย์มีโทษหนักโดยวัตถุ พระภิกษุผู้ฆ่ามนุษย์ให้ตายถึงขั้นปาราชิกขาดจากความเป็นพระ ซึ่งจัดเป็นโทษสูงสุดในฝ่ายกฏหมายบ้านเมืองปรับโทษผู้กระทำผิดฐานฆ่าคนตายถึงขั้นประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต การฆ่ามนุษย์จำแนกโดยเจตนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือการฆ่าโดยจงใจ (สจิตตกะ) หมายถึง การฆ่าที่ผู้กระทำการมีเจตนาที่จะฆ่าเขา เพราะตกอยู่ในฐานแห่งความโลภ

๑.๒ การฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน มีโทษเบาลงตามวัตถุ ในพระพุทธศาสนาปรับโทษพระภิกษุผู้กระทำฆ่าสัตว์เพียงอาบัติปาจิตตีย์ (เป็นอาบัติที่ประกาศโทษแล้วตั้งใจสำรวมต่อไปก็พ้นได้

๒) การทำร้ายร่างกาย เป็นกระทำทำร้ายแก่มนุษย์ให้เขาได้รับบาดเจ็บ ลำบากเจ็บปวด แต่ไม่ถึงตายผู้ถูกกระทำย่อมได้รับความทุกข์นั้น ทำให้พิการ เช่นทำให้ตาบอด แขนขาหัก เป็นต้น ในพระพุทธศาสนาปรับโทษพระภิกษุผู้กระทำ อาบัติอุลลัจจัยบ้าง อาบัติทุกกฏบ้างตามลักษณะการกระทำ เพราะถือเป็นนุรพประโยค (ความพยายามเบื้องต้น) ของการฆ่า ฝ่ายกฏหมายบ้านเมืองปรับโทษตามเจตนาของเครื่องมือที่ใช้กระทำ และผลของการกระทำ

๓) การทรมาน คือการประทุष्टิโหดเหี้ยมต่อสัตว์ โดยไม่มีความเมตตาปราณี มี ๕ ลักษณะ คือ

(๑) ใช้การ ได้แก่ ความเหี้ยมโหดใช้งานสัตว์โดยไม่ปราณี เหยียนตี ปล่อยให้หอดอยากจนซูบผอม

(๒) กักขัง ได้แก่การเลี้ยงสัตว์โดยกักขังผู้กรัดจนไม่อาจเปลี่ยนอิริยาบถได้

(๓) นำไป ได้แก่การผูกมัดสัตว์แล้วโดยผิดอิริยาบถ ทำให้สัตว์ได้รับความทรมาน เช่นผูกมัดเปิด ไก่ หมู กักขังปลาจนเบียดเสียดยัดเยียดกันจนตาย เป็นต้น

(๔) เล่นสนุก ได้แก่การนำสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน

(๕) ผจญสัตว์ ได้แก่การนำสัตว์มาใช้แข่งขัน พนัน เช่น การชนวัว ชนไก่ กัดปลา แข่งม้า เป็นต้น

๑.๕ อานิสงส์ของผู้รักษาศีลปาณาติปาตา เวรมณี

(๑) สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ ไม่พิการพิการ

(๒) มีร่างกายสมส่วน ไม่เตี้ยหรือสูงจนเกินไป

(๓) สมบูรณ์ด้วยพลังกำลัง มีเขี้ยวไว

- (๔) มีเท่างามถูกส่วนเหมาะเจาะ
- (๕) เป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส ท่าทางมีสง่าราศี
- (๖) มีรูปโฉมงาม อกคางพวยสะอาด ไร้ตำหนิแผล ไฝ
- (๗) เป็นผู้อ่อนโยน มีลักษณะอ่อนละมุนละม่อม
- (๘) เป็นผู้มีความสุข
- (๙) เป็นผู้แก้แค้นล้างอาชญาในที่ทั้งปวง ในการเข้าไปสู่สมาคมใด ๆ
- (๑๐) เป็นผู้มีพลังกำลังมาก
- (๑๑) เป็นผู้มีถ้อยคำสละสลวยเพราะพริ้งจับใจ
- (๑๒) พวกพ้องบริวารรักใคร่พร้อมช่วยเหลือ ไม่แยกตัวออกจากตน
- (๑๓) เป็นผู้ไม่สะดุ้งตกใจกลัวต่อภัยเวร
- (๑๔) เป็นผู้ที่ข้าศึกศัตรูทำร้ายไม่ได้
- (๑๕) เป็นผู้ไม่ตายด้วยความเพียรฆ่าของผู้อื่น
- (๑๖) เป็นผู้มีพวกพ้องบริวารอยู่ทุกแห่งหน
- (๑๗) เป็นผู้มีรูปร่างสวยงาม
- (๑๘) เป็นผู้มีทรวดทรงสมส่วน
- (๑๙) เป็นผู้มีหัวใจปวยน้อย มีโรคน้อย
- (๒๐) ไม่มีเรื่องเสียใจเศร้าโศก
- (๒๑) เป็นที่รักของชาวโลก
- (๒๒) ไม่พลัดพรากจากคนและสิ่งที่รักที่ชอบใจ
- (๒๓) มีอายุยืนยาว

การฆ่าสัตว์เป็นบาป มีโทษอยู่ในตัวมันเอง จะต้องได้รับวิบาก (ผลกรรม) แน่นนอน แต่จะได้รับผลหนักเบาต่างกันตามลักษณะของผู้ตาย เจตนาผู้ฆ่า ลักษณะของการฆ่า มีเกณฑ์ดังนี้ ด้านขนาดของสัตว์ ด้านคุณของสัตว์ที่ถูกฆ่า ด้านเจตนาหรือกิเลสที่ปรุงแต่งในการฆ่านั้น และด้านความพยายามในการฆ่าว่ามีมากน้อยเพียงใด เตรียมการไว้หรือพลั้งเผลอ

๒) ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศีลข้อที่ ๒ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอาณิสต์ของการเว้นจากอทินนาทาน ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของอทินนาทานา เวรมณี

อทินนาทาน มาจาก อทินน + อาทาน คำว่า อทินน หมายถึงวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้โดยวิธีต่าง ๆ เช่น การพูด การเขียนหนังสืออนุญาต หรือแสดงกิริยาให้รู้ว่า

อนุญาต ส่วน อาทาน หมายถึง การยึดถือเอาโดยวิธีการลักขโมย จี้ ปล้น วิ่งราว ช่มชู้ ยักยอก ฉ้อโกง หรือสับเปลี่ยน เป็นต้นรวมความว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๒.๒ จุดประสงค์ของอทินนาทานา เวรมณี

ความพยายามในการลักขโมย (ปโยคะ) ๖ ประการ

- ๑) ลักทรัพย์ด้วยตนเอง (สาหัตถิกปโยคะ)
- ๒) ใช้คนอื่นให้ลักทรัพย์ด้วยวาจา (มังคัมหรือสมยอม อาณัตติกปโยคะ)
- ๓) ทิ้งวัตถุสิ่งของ โยนให้พวกเดียวกัน หรือทิ้งของหนีภาษีให้พ้นเขต (นิสัสคคิยปโยคะ)

๔) สั่งพรรคพวก ได้โอกาสให้พยายามลักทรัพย์ (ถาวรปโยคะ)

๕) ใช้เวทมนตร์คาถาให้หลงใหล หยิบยื่นทรัพย์นั้นให้ (วิชชามย-ปโยคะ)

๖) ใช้อิทธิฤทธิ์ต่างๆ ที่นอกจากการใช้เวทมนตร์คาถา (อิทธิมยปโยคะ)

ทรัพย์ที่ได้มาจากการโจรกรรมไม่นำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำ เพราะพอได้มาย่อมเกิดความร้อใจ ต้องซ่อนเร้น คอยหลบหน้าซ่อนตัวเกรงเขาจะจับได้ เป็นเหตุให้ไม่สามารถกลับตัวในทางที่ชอบได้ จะต้องทำโจรกรรมซ้ำไป จนกว่าจะได้รับผลแห่งกรรม

๒.๓ เกณฑ์การตัดสินอทินนาทานา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๒ มีองค์ศีล ๕ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

- ๑) สิ่งของนั้นมีเจ้าหวงแหน (ปรปริคคหิต์)
- ๒) รู้ยู่ว่สิ่งของนั้นมีเจ้าของหวงแหน (ปรปริคคหิตสญญิตา)
- ๓) มีจิตคิดจะลัก (ข้อนี่มุ่งเจตนา) (เถยยจิตตัม)
- ๔) มีความพยายามเพื่อจะลักสิ่งของนั้น (อุปกุกโม)
- ๕) ได้สิ่งของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น (เตน หรณั)

การจะวินิจฉัยว่าศีลข้อ ๒ ขาดหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ลักเป็นสำคัญ มิได้แสดงหลักฐานพยานภายนอกมาเป็นเครื่องตัดสินเหมือนในทางกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งโดยนัยนี้ ผู้ถูกกล่าวหาว่าลักทรัพย์จะต้องจำนนต่อหลักฐานของโจทก์ถึงกับได้รับจำคุก แต่ศีลเขาอาจจะบริสุทธิ์อยู่ก็ได้ ขณะเดียวกันผู้กระทำโจรกรรมแต่ศาลตัดสินปล่อยตัวพ้นข้อหา เพราะหลักฐานทั้งพยานวัตถุและพยานบุคคลอ่อน ไม่พอที่จะลงโทษแต่ศีลของเขา อาจไม่บริสุทธิ์ก็ได้

๒.๔ ข้อห้ามของอทินนาทานา เวรมณี

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการทำลายกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ให้ประกอบกิจการที่ชอบธรรม ศีลข้อนี้มีข้อห้าม ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) โจรกรรม ๒) การเลี้ยงชีพอนุโลมโจรกรรม ๓) กิริยาเป็นฉวยโจรกรรม ดังนี้

๑) **โจรกรรม** หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร จำแนกได้ ๑๔ ประเภท คือ

(๑) ลัก ได้แก่ กิริยาที่ขโมยทรัพย์สมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่ได้ให้ด้วยวิธีการ

- ขโมย ถือเอาสิ่งของในเวลาเงียบ ไม่ให้เจ้าของรู้
- ย่องเบา เข้าไปหยิบสิ่งของในบ้านเรือนผู้อื่นขณะที่ไม่มีคนอยู่ในบ้าน
- ตัดช่อง หยิบฉวยเอาสิ่งของด้วยการจัดแจง ถอดกลอนเข้าไป

(๒) ฉก ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของผู้อื่นที่เขาเปลื้องด้วยวิธีการ

- วิ่งราว เข้าไปแย่งเอาสิ่งของแล้วหนีไป
- ตีชิง ทำร้าย ตี เจ้าของทรัพย์ให้บาดเจ็บแล้วถือเอาสิ่งของไป

(๓) กรรโชก ได้แก่ กิริยาแสดงอำนาจข่มขู่ด้วยวิธีที่ทำให้เจ้าของทรัพย์ตกใจกลัวแล้วยอมให้ทรัพย์คืนแก่ตน หรือใช้อำนาจเร่งรัดเอาเรียกว่า ขู่ หรือจี้ มี ๒ อย่างคือ

- ขู่ว่าจะฆ่า
- ใช้อาวุธมาขู่เข็ญ

(๔) ปล้น ได้แก่ กิริยาที่ยกพวกไปถือเอาสิ่งของผู้อื่นด้วยอำนาจศาสตราวุธ

(๕) ตู๋ ได้แก่ กิริยาอ้างกรรมสิทธิ์ถือเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน

(๖) ฉ้อ ได้แก่ กิริยาถือเอาสิ่งของผู้อื่นที่อยู่กับตน เช่นเอาของผู้อื่นที่มาฝากไว้ แต่โก่งอ้างว่าเป็นของตน

(๗) หลอก ได้แก่ กิริยาพูดเท็จ เพื่อถือเอาสิ่งของผู้อื่น

(๘) ลวง ได้แก่ กิริยาถือเอาสิ่งของผู้อื่นด้วยแสดงให้เข้าใจผิด

(๙) ปลอม ได้แก่ กิริยาทำปลอมให้คนคิดว่าเป็นของจริง

(๑๐) ตระบัด ได้แก่ กิริยาขี้มของผู้อื่นแล้วยึดไว้ไม่ส่งคืน

(๑๑) เบียดบัง ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาเศษ เอาเงินภาษีประชาชนไปใช้ส่วนตัว

(๑๒) สับเปลี่ยน ได้แก่ กิริยาถือเอาสิ่งของตนที่เลวไปเปลี่ยนของผู้อื่นที่ดีมา

(๑๓) ลักลอบ ได้แก่ กิริยาซ่อนของต้องห้ามเข้ามาโดยไม่เสียภาษี

(๑๔) ยักยอก ได้แก่ กิริยาโยกย้ายทรัพย์ของตนที่ต้องถูกยึดเอาไปไว้ที่อื่นหรือสิ่งของผู้อื่นที่ตนรักษาอยู่ มีความคิดยึดเอามาเป็นของตน

๒) **การเลี้ยงซีพอนุโลมโจรกรรม** หมายถึง กิริยาแสวงหาทรัพย์

- สมโจร ได้แก่ กิริยาอุดหนุนโจรกรรม รู้เห็นเป็นใจ รับซื้อของโจร
- ปอกลอก ได้แก่ กิริยาคบผู้อื่นด้วยความไม่ซื่อสัตย์มุ่งเอาทรัพย์เขาฝ่ายเดียว
- รับสินบน ได้แก่ กิริยาถือเอาทรัพย์ที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระแก่เขาในทางผิด

๓) **กิริยาเป็นฉายาโจรกรรม** หมายถึง กิริยาที่ทำทรัพย์ผู้อื่นให้สูญและเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน เป็นการแอบแฝงอาการโจร จำแนกได้ ๒ ประเภท ได้แก่

- ผลาญ ได้แก่กิริยาที่ทำให้ทรัพย์ผู้อื่นทั้งทรัพย์มีวิญญูณครอง (สัตว์เลี้ยง สัตว์พาหนะ) และทรัพย์ที่ไม่มีวิญญูณครอง (บ้านเรือน ที่ดิน) ให้เสียหายไปแม้ไม่มีเจตนาเป็น โจร ก็มีโทษต้องใช้คืน

- หยิบฉวย ได้แก่กิริยาที่ถือเอาทรัพย์ผู้อื่นด้วยมกง่าย มิได้บอกให้เจ้าของรู้ ทำให้เจ้าของไม่พอใจเป็นที่สงสัยว่าเป็นโจร ต้องชดใช้คืนเจ้าของ ถ้าเจ้าของไม่ทำอะไร เข้าลักษณะ ถือวิสาสะ ไม่ต้องคืน

๒.๕ อานิสงส์ของอทินนาทานา เวมณี

ผู้ดเว้นจากการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จะได้ประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

(๑) ได้รับผลดีในปฏิสนธิกาล คือ จะเกิดในกามสุคติภูมิ มีมนุสสุภูมิหรือสวรรค์เป็น ที่เกิด

(๒) ได้รับผลดีในปัตติกาล คือ หลังจากเกิดแล้ว ถ้าได้มาเกิดเป็นมนุษย์จะได้ อานิสงส์จากการเว้นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑) จะเป็นผู้มีทรัพย์มาก	๒) มีข้าวของและอาหารมาก
๓) หากโภคทรัพย์ได้ไม่สิ้นสุด	๔) โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น
๕) หารสิ่งที่ปรารถนาได้รวดเร็ว	๖) ทรัพย์ไม่กระจายด้วยภัยต่างๆ
๗) หารทรัพย์ใดโดยไม่ถูกแบ่งแยก	๘) ได้โลกุตตระทรัพย์ คือนิพพาน
๙) อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข	๑๐) ไม่เคยรู้ ไม่เคยได้ยินคำว่าไม่มี

๓) ศีลข้อที่ ๓ กามเม สุมิจจาจารา เวมณี

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศีลข้อที่ ๓ ในประเด็นของ ความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากกามเมสุมิจจาจารา ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของกามเม สุมิจจาจารา เวมณี

คำว่า กามเม สุมิจจาจารา เวมณี ประกอบด้วยคำว่า กามเมสุ + สุมิจจาจารา คำว่า กามเมสุ หมายถึง กิริยารักใคร่ในทางประเวณี หรือการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (Sexual Intercourse) ส่วนคำว่า มิจจาจารา หมายถึง การประพฤติผิด รวมกันแล้วมีความหมายถึง การ ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย (adultery) โดยความหมายก็คือ การมีเพศสัมพันธ์ในสตรีหรือบุรุษ ที่ไม่ใช่คู่ครองของตน

คำว่า กาม ใน กามเมสุมิจจาจารา นั้นได้แก่ เมถุนสมาจาร ๒ อย่าง คือ

- ๑) สทาร์สันโดษ ความพอใจเฉพาะคู่ครองของตน
- ๒) พรทานคมนะ การละเมิดคู่ครองของผู้อื่น

ส่วนความผิดที่เกิดขึ้น เจาะนอกใจคู่ครองของตนและละเมิดคู่ครองของผู้อื่น หนึ่ง ใน อรรถกถามังคลัตที่ปนีกล่าวว่า คำว่า กามเมสุ ได้แก่ความประพฤติเอื้อเฟื้อด้วยดีในการกระทำของ

คนคู่กันทั้งหลายที่เรียกว่า เมถุน คำว่า มิถจจารา ได้แก่ความประพฤติที่ลามก ที่บัณฑิตทั้งหลาย
ติเตียนโดยส่วยเดียว และประกอบด้วยเจตนาที่จะล่วงละเมิดองค์ประกอบที่เป็นไปในทางกายทวาร
โดยมุ่งการเสพสัทธรรม (มีเพศสัมพันธ์) จึงได้ชื่อว่า กามเมสุมิถจจารา

๓.๒ จุดประสงค์ของกาม เมสุมิถจจารา เวมณี

ศีลข้อนี้ บัญญัติขึ้นเพื่อให้มนุษย์รู้จักเคารพสิทธิ์ในคู่ครองของผู้อื่นและในบุคคลผู้ที่มี
เป็นเจ้าของหวงแหน ป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ ทำให้เกิดความไว้วางใจในกันและกัน
เพราะธรรมชาติของหญิงและชายเมื่อรักใคร่กันแล้วย่อมไม่ยอมให้ใครมาแย่งเอาไปและหวัง
ความซื่อตรงต่อกัน เพราะหวังปลูกความสามัคคี สร้างความเป็นปึกแผ่น และทำให้ไว้วางใจกัน
และกัน หญิงกับชายแม้ไม่ได้เป็นญาติกันแต่ก็ยังมีความรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ด้วย
อำนาจความปฏิบัติธรรมในทางกาม สิกขาบทข้อนี้ แปลว่า เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย
บุคคลผู้ประพฤติผิดทางประเพณีด้วยอำนาจความรักใคร่ติดใจในกาม ผู้นั้นชื่อว่า ทำความ
แตกร้างในหมู่มนุษย์ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจ อันถือเป็นบาปแห่งสิกขาบทนี้

๓.๓ เกณฑ์การตัดสินกาม เมสุมิถจจารา เวมณี

ศีลข้อที่ ๓ มีองค์ศีล ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

- ๑) วัตถุประสงค์ไม่ควรถ่วง (หญิงหรือชายที่เป็นบุคคลต้องห้าม (อคมณียวตถุ)
- ๒) มีจิตคิดจะเสพในหญิงหรือชายที่ต้องห้าม (ตสมิ เสวนจิตต)
- ๓) ทำความพยายามที่จะเสพ (ปโยโค)
- ๔) ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกัน^{๑๗} (ปรสฺส ตทตฺถวิธานน)

๓.๔ ข้อห้ามกาม เมสุมิถจจารา เวมณี

๑) หญิงต้องห้าม สำหรับชายมี ๓ จำพวก

(๑) หญิงที่มีสามี (สสุสามิกา) ได้แก่ หญิง ๔ จำพวกคือ

๑. หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
๒. หญิงไม่ได้แต่งงานแต่อยู่กับชายอย่างเปิดเผย
๓. หญิงรับทรัพย์หรือสิ่งของแล้วยอมอยู่กับชายนั้น
๔. หญิงที่ชายเลี้ยงไว้เป็นภรรยา (ภรรยาน้อย)

หญิงเหล่านี้ ถ้ายังต้องอยู่ในฐานะภรรยาของชายอื่น คนอื่นนอกจากสามีที่มี
เพศสัมพันธ์ด้วย จัดว่าเป็นการประพฤติผิดในกาม

(๒) หญิงผู้อยู่ในความคุ้มครองของญาติ (ญาติภุชิตา) ได้แก่ หญิงที่มี
ผู้ปกครอง ไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง คือหญิงที่มีมารดาบิดาญาติพี่น้อง เป็นต้นรักษาคู่ครอง ชาย
ที่ลักพาหญิงนั้นไปแล้วมีเพศสัมพันธ์ด้วย จัดว่าเป็นการประพฤติผิดในกาม

^{๑๗} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๑๑๗.

(๓) หญิงที่จารีตห้ามหรือหญิงที่ธรรมรักษา (ธมฺมรกฺขิตา) ได้แก่ หญิง ๓ จำพวกคือ

๑. เทือกเถา หญิงในตระกูลชาย เป็นเทือกเถาเหล่ากอของชายนั้น นับย้อนขึ้นไป ๓ ชั่วคน คือ ย่า ทวด ยายทวด ย่า-ยาย และแม่ กับนับย้อนลงมา ๓ ชั่วคน คือ ลูก หลาน เหลน

๒. หญิงที่อยู่ใต้บัญญัติในพระศาสนา (เช่น ภิกษุณี แม่ชี)

๓. หญิงที่บ้านเมืองห้าม (และลงโทษแก่ชายผู้คบหา)

๒) ชายต้องห้าม สำหรับหญิงมี ๓ จำพวก

๑. ชายอื่น นอกจากสามี (บุตรหรือสามีของผู้อื่น)

๒. ชายที่จารีตห้าม หรือข้อบัญญัติทางศาสนา (พระภิกษุ สามเณร)

๓. ชายที่บ้านเมืองห้าม (และลงโทษแก่ผู้คบหา)

เมื่อหญิงยินยอมมีเพศสัมพันธ์กับชายผู้เป็นบุคคลต้องห้ามจัดเป็นกาเมสุมิจณาจาร ในกรณีที่หญิงไม่ยินยอม แต่ชายทำโดยพลการ คือใช้กำลังข่มขืนจนหญิงนั้นไม่อาจขัดขืน ต่อสู้ หรือรอดพ้นไปได้ เป็นกาเมสุมิจณาจารแก่ชายฝ่ายเดียว ถ้าหญิงมีความยินดีในรสสัมผัสของชาย นั้น หญิงผู้นั้นก็เป็นกาเมสุมิจณาจาร

๓.๕ อาหิสงส์ของกาเม สุมิจณาจารา เวมณี

ผู้รักษาศีลข้อ ๓ ไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อย เมื่อจากโลกนี้แล้วไปสู่สุคติ ทำให้ได้ไป ปฏิสนธิเป็นมนุษย์ หรือเทวดา ถ้าได้ไปเกิดเป็นมนุษย์จะได้รับผล ๒๑ ประการ ดังนี้

๑) ไม่มีข้าศึกศัตรู

๒) เป็นที่รักของชนทั่วไป

๓) นอนก็เป็นสุข

๔) ตื่นก็เป็นสุข

๕) พันภัยในอบายภูมิ ๔ (นรก เปรตวิสัย อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน)

๖) ไม่อภัพ

๗) เกิดเป็นชายสมบุรณ์ ไม่เป็นหญิงหรือเป็นกระเทย

๘) ไม่โกรธง่าย

๙) ทำอะไรได้โดยเรียบร้อย

๑๐) ทำอะไรก็เปิดเผยแจ่มแจ้ง มีคนไว้วางใจไม่ระแวงสงสัย

๑๑) ทำทางมีสง่าราศี คอไม่ตก

๑๒) ไม่ก้มหน้า คือหน้ารับแขก มีอำนาจ

๑๓) มีแต่เพื่อนรัก ทั้งบุรุษและสตรี

๑๔) มีอินทรีย์ ๕ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย สมบุรณ์

- ๑๕) มีลักษณะบริบูรณ์สมเป็นชาย หรือสมเป็นหญิง
- ๑๖) ไม่มีใครรังเกียจ
- ๑๗) ขวนขวายน้อย ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก
- ๑๘) อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข
- ๑๙) ไม่ต้องกลัวภัยจากผู้ใด
- ๒๐) ไม่พลัดพรากจากของที่รัก
- ๒๑) หาข้าว น้ำ ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่มได้ง่าย

๔) ศิลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวมณี

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศิลปข้อที่ ๔ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากมุสาวาทา ดังต่อไปนี้

๔.๑ ความหมายของมุสาวาทา เวมณี

มุสาวาทา เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวจีวาร (วาจา) อันนับว่าเป็นอกุศลกรรมข้อที่ ๔ คำว่า มุสาวาทา แยกศัพท์ได้เป็น มุสา+ วาท มุสา หมายถึง สิ่งที่ไม่เป็นความจริง วาท หมายถึง คำพูด รวมแล้วหมายถึง คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง เป็นเจตนาที่เป็นเหตุกล่าวไม่จริง ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด

มุสาวาทา เวมณี แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากกิจที่พูดเท็จ หรือแสดงอาการทางกายที่สื่อความเท็จ บิดเบือนความจริงให้ผู้อื่นหลงเชื่อ เช่น ทำรายงานเท็จ สร้างหลักฐานปลอม หรือแสดงอาการสันนิษฐานปฏิเสธทั้งที่รู้ว่าเป็นจริง เป็นต้น อาการของมุสาวาทาจึงมีทั้งทางกายและทางวาจา

๔.๒ จุดประสงค์ของมุสาวาทา เวมณี

ศิลปข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการพูด ให้คลาดเคลื่อนจากความจริง อันเป็นการตัดประโยชน์ทางวาจา นำมาซึ่งความบาดหมางแตกร้างกันในเรื่องที่พูดไม่จริง เพราะคนทั้งหลายย่อมชอบและนับถือความจริงด้วยกันทั้งนั้น เมื่อพูดจาปราศรัยกันต้องมีความจริงใจต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความเคารพนับถือในกันและกัน และรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ที่ต่างคนจะพึงได้ บุคคลที่พูดเท็จชื่อว่า ประพฤติผิดธรรม จัดว่าเป็นบาปตามสิกขาบทนี้ โดยเฉพาะเป็นบาปทางวจีกรรม ลักษณะต่าง ๆ เช่น พูดใส่ร้ายป้ายสีกัน การนำเสนอข่าวบิดเบือน แม้กระทั่งตำราพระภิกษุสงฆ์ผู้บอกสอนธรรมะ

๔.๓ เกณฑ์การตัดสินมุสาวาทา เวมณี

ศิลปข้อที่ ๔ มีองค์ศิลป ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศิลปขาดหรือไม่ คือ

- ๑) เรื่องที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริง (อตถ์ วตถุ)

- ๒) ผู้กล่าวจงใจพูดให้ผิดจากความจริง (วิสฺวาทนจิตฺตํ)
- ๓) พยายามพูดให้ผิดจากความเป็นจริง (ตชฺโซ วายาโม)
- ๔) ผู้ฟังเข้าใจตามเนื้อหานั้น (ปรสฺส ตทตฺถวิชานนํ)

๔.๔ ข้อห้ามมุสาวาทา เวมณี

มุสา มีความหมายว่า การแสดงความเท็จ มีลักษณะ ๗ ประการ ได้แก่

๑) ปดได้แก่ พูดมุสาจริง ๆ ไม่อาศัยมูลเหตุ เห็นบอกว่าไม่เห็น รู้บอกว่าไม่รู้ มีโวหารต่างกันตามความมุ่งหมายของผู้พูดมี ๔ ลักษณะ คือ

- (๑) ส่อเสียด พูดเพื่อยุยงให้เขาแตกกัน
- (๒) หลอก พูดเพื่อจะโกงเขา
- (๓) ยอ พูดเพื่อยกย่องเขา
- (๔) กลับคำ พูดไว้แล้วแต่ไม่ยอมรับ

๒) ทนสาบาน ได้แก่กิริยาที่เสี่ยงสัตย์ว่าจะพูดตามจริง จะทำตามคำสาบาน แต่ไม่ตั้งใจกล่าวจริงตามสาบาน เป็นพยานทนสาบานแล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีจริง เพื่อให้หลงเชื่อ นิยมตนเป็นอุบายหาผลประโยชน์ใส่ตนเอง เช่นวิชาคงกระพัน เป็นต้น

๔) มารยา ได้แก่กิริยาที่แสดงออกผิดไปจากความจริง ลวงให้เข้าใจผิด

๕) ทำเลส ได้แก่กิริยาที่พูดมุสาแบบเล่นสำนวน เห็นโจรวิ่งไป เมื่อถูกถามก็ย้ายไปยืนอีกที่หนึ่งกล่าวว่า ยืนตรงนี้ยังไม่เห็นใครผ่านไป

๖) เสริมความ ได้แก่กิริยาที่อาศัยข้อมูลเดิม แต่ขยายเสริมให้มีมากกว่าที่มีอยู่จริง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจเป็นอย่างอื่น

๗) อำความ ได้แก่ กิริยาพูดมุสาโดยอาศัยข้อมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ไม่ประสงค์ให้ผู้อื่นรู้ออกเสียเรื่องมีมากตัดเหลือน้อย ปิดความบกพร่องทำให้เข้าใจเป็นอย่างอื่น

๔.๕ โทษของมุสาวาทา เวมณี

ในสัพพหลุสฺสตร อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษของมุสาวาทาไว้ ๒ ลักษณะได้แก่

(๑) ผู้พูดเท็จ เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ คือภพภูมิที่ไม่มีความเจริญได้แก่ ถือกำเนิดเป็นสัตว์นรก ถือกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือถือกำเนิดในเปรตวิสัย

(๒) หากไม่ไปเกิดในอบายภูมิ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกจะถูกกล่าวด้วยคำไม่เป็นจริง รวมทั้งได้รับผลกระทบอื่น ๆ ดังนี้

- ๑) พูดไม่ชัด
- ๒) ฟันไม่เป็นระเบียบ

- ๓) ปากเหม็นมาก
- ๔) ไอตัวร้อนจัด
- ๕) ตาไม่อยู่ในระดับปกติ
- ๖) กล่าววาจาด้วยปลายลิ้นและปลายปาก
- ๗) ทำทางไม่สง่าผ่าเผย ไม่มีราศี
- ๘) จิตไม่เที่ยง คล้ายวิกลจริต

คำพูดที่ไม่เป็นจริงแต่ไม่เป็นโทษต่อผู้พูดก็มี เพราะพูดตามโวหารที่ตนเองจำได้ ไม่ประสงค์ให้ผู้ฟังเชื่อตาม เรียกว่า ยถาสัญญา แปลว่าคำพูดที่พูดตามความสำคัญไม่นับในข้อห้ามแห่งสิกขาบทนี้ ผู้พูดไม่ผิดศีล ฟังกำหนดรู้ด้วยลักษณะคือเรื่องทีกล่าวไม่เป็นจริง แต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์ มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง พูดด้วยสำคัญว่าไม่เป็นมุสา จำแนกได้ ๔ ประเภท คือ

- ๑) โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้ตามธรรมเนียมเพื่อความไพเราะทางภาษา เช่น ถ้อยคำลงท้ายจดหมายที่ว่า 'ด้วยความนับถืออย่างสูง' ทั้งที่ไม่รู้จักกันเลย ไม่ถือว่าเป็นโทษ
- ๒) นิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบเพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาสิต นิทาน นิยายเพื่อให้ผู้อ่าน ผู้ฟังสนุกสนาน ได้ข้อคิด มีประโยชน์ หรืออาจสื่อเป็นละครไม่ถือเป็นโทษ
- ๓) สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดเข้าใจผิด แล้วพูดไปตามความเข้าใจของตน เช่น จำวันเดือน ปีผิด เมื่อถูกถามก็ตอบไปตามที่จำได้ทั้งๆ ที่ไม่ถูก ไม่มีโทษทางมุสาวาท
- ๔) พลัง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่งแต่ไปพูดอีกอย่างหนึ่ง เป็นการพูดพลั้งปากออกไป ไม่มีโทษ

อนึ่ง ศีลข้อนี้ เป็นสาหัตถิกประโยค คือ พูดด้วยตนเองจึงมีโทษ ไม่มีโทษเพราะใช้ให้ผู้อื่นพูด

๕) ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี

ในหัวข้อนี้ผู้วิจยจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศีลข้อที่ ๕ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากสุราเมรยมชฺชปมาทฏฐาน ดังต่อไปนี้

๕.๑ ความหมายของสุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี

สุรา คือ น้ำเมาที่กลั่นออกมาจากเมรัย เพื่อให้เข้มข้นขึ้นเป็นเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์อันเป็นสารเสพติด เมื่อสุราเข้าสู่ร่างกาย เอทิลแอลกอฮอล์จะถูกดูดซึมและกระจายไปตามกระแสเลือดทั่วร่างกาย มีผลทำให้เกิดเป็นพิษต่อร่างกายในระบบต่างๆ ที่สำคัญ คือ สมอง ระบบทางเดินอาหาร ระบบหัวใจ หลอดเลือด ระบบเผาผลาญ ต่อมไร้ท่อ ระบบต้านเชื้อโรคและตับ รวมถึงทารกในครรภ์ แอลกอฮอล์ จะถูกดูดซึมในกระเพาะอาหารอย่างรวดเร็วและเข้าสู่กระแสเลือดในเวลา ๕ นาที นำไปสู่อวัยวะต่าง ๆ ภายใน ๑๐-๓๐ นาที จึงมีการใช้หลักการนี้สำหรับนำมาตรวจวัดระดับแอลกอฮอล์ในกระแสเลือดสำหรับผู้ขับขี่ยานยนต์

เมรัย คือ น้ำเมาที่เกิดจากการดองธัญญาชาติและของอื่น ๆ มีรสหวาน เป็นน้ำเมาที่เกิดจากการหมักหรือแช่ น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น บางครั้งทำมาจากน้ำตาลเมาหรือวัตถุดิบทางเกษตรอื่น ๆ ที่มีแป้งหรือน้ำตาล เช่นเผือก มัน น้ำผึ้ง เป็นต้น เป็นส่วนผสม

สุราเมรยมชฺชุปมาทภูฏานา เวมณเณ แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องงตเว้นจากการดื่ม น้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ศิลข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้รู้จักการศึกษาของตนให้สมบูรณ์ เพราะสุราและเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ทำให้ผู้ดื่มแล้วมีนเมาเสียสติแปรเปลี่ยนคนดีให้กลับกลายเป็นคนชั่วได้ในพริบตา เป็นการตัดทอนคุณความดีที่มีอยู่ หรือที่จะมีให้เกิดขึ้น นอกจากสุราและเมรัยแล้วยาเสพติดให้โทษชนิดอื่น เช่น เฮโรอีน ยาบ้า ยาไอซ์ เป็นต้น ก็นับเข้าในศิลปข้อที่ ๕ นี้ ดังนั้น ศิลข้อที่ ๕ นี้ นับว่าสำคัญที่สุดในบรรดาศิลทั้ง ๕ ข้อ เพราะผู้ที่ขาดสติแล้วย่อมจะสามารถล่วงละเมิดในศิลปข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด เมื่อเพ่งในข้อสำรวจรวมจากของมีนเมาอันเป็นเหตุให้เสียความผาสุกของร่างกาย และเสียความดีเป็นสำคัญ มีบางคนเข้าใจผิดคิดว่า การดื่มเพื่อเข้าสังคมเป็นเรื่องธรรมดา ที่จริงนั้นเป็นการคิดเอาเองว่าการดื่มน้ำเมาด้วยกันจึงจะคบกันได้

๕.๒ จุดประสงค์ของสุราเมรยมชฺชุปมาทภูฏานา เวมณเณ

เพื่อให้เห็นโทษของการดื่มสุรา ที่ทำให้เกิดความประมาทปราศจากความเคารพต่อ มารดา บิดา ญาติพี่น้อง มิตรสหาย แม้อุปัชฌายาจารย์ สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ก็ไม่เคารพ กระทำกรรม มีกาย วาจา ใจหยาบช้ำ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า การดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัย อันบุคคลเสพแล้วกระทำให้มากแล้ว ยังสัตว์ให้ไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย ผลแห่งการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด คือ เกิดเป็นคนบ้าไม่สมประกอบ และถ้าได้เกิดมาเป็นมนุษย์ จะได้รับผลจากการดื่มสุรา ๖ ประการ คือ

- ๑) เป็นเหตุให้เสียทรัพย์
- ๒) เป็นเหตุให้ก่อการวิวาท
- ๓) เป็นเหตุให้เกิดโรค
- ๔) เป็นเหตุถูกผู้อื่นตีเตียน เสียชื่อเสียง
- ๕) เป็นเหตุประพฤติมารยาทที่น่าอดสู
- ๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

๕.๓ เกณฑ์การตัดสินสุราเมรยมชฺชุปมาทภูฏานา เวมณเณ

ศิลปข้อที่ ๕ มีองค์ศิลป์ ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

- ๑) น้ำเมา มีสุรา เป็นต้น (มทนีย)
- ๒) มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมา (ปาตุกมฺมยตาจิตฺต)
- ๓) มีความพยายามดื่ม เกิดแต่จิตนั้น (ตชฺไซ วายาโม)
- ๔) ดื่มน้ำเมานั้นให้ล่วงไหลผ่านลำคองไป (ปีตปฺปเวสน)

๕.๔ ข้อห้ามสุราเมรยมชฺชปมาทภูฏานา เวมณิ

ข้อห้ามตามศีลข้อ ๕ ได้แก่ น้ำเมา และฝิ่น กัญชา ยาบ้าและของเมาจากอย่างอื่น ๆ

๑) น้ำเมา ได้แก่ สุราและเมรัย ที่ชื่อว่า สุรา ได้แก่ สุราที่ทำจากแป้ง สุราที่ทำจากขนม สุราที่ทำจากข้าวสุก สุราหมักแป้งเชื้อเหล้า สุราที่ผสมเครื่องปรุงหลายชนิด ที่ชื่อว่า เมรัย มี ๕ ชนิด ได้แก่ (๑) น้ำหมักดองดอกไม้ (ปุปผาสโว) (๒) น้ำหมักดองผลไม้ (ผลาสโว) เช่นไวน์ เป็นต้น (๓) น้ำหมักดองน้ำหวาน (มธวาสโว) (๔) น้ำหมักดองน้ำอ่อนหรือน้ำตาลเมา(คูปาสโว) (๕) น้ำหมักดองที่ปรุงด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ (สัมภาระสังยุตโต)^{๑๑}

คำว่า ต้ม คือภิกษุต้ม โดยที่สุดแม่ต้มด้วยปลายหญ้าคาตะ ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๑๒}

๒) ฝิ่น กัญชา ยาบ้าและของเมาจากอย่างอื่น ๆ ที่ทำให้อาการเหมือนน้ำเมา จัดเป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้โดยอนุโลม

๕.๕ อานิสงส์ของสุราเมรยมชฺชปมาทภูฏานา เวมณิ

ผู้งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย หรือสิ่งเสพติดให้โทษจะได้ประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

(๑) ได้รับความดีในปฏิสนธิกาล คือ จะเกิดในกามสุคติภูมิ มีมนุสฺสภูมิ หรือมีสวรรค์เป็นที่เกิด

(๒) ได้รับความดีในปัตติกาล คือ หลังจากเกิดแล้ว ถ้าได้มาเกิดเป็นมนุษย์จะได้ อานิสงส์จากการเว้นดื่มน้ำเมา ๓๕ ประการ ดังนี้

๑) รู้กิจการปัจจุบัน อดีต อนาคต ได้รวดเร็ว	๒) มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
๓) มีความรู้ มีปัญญาดี	๔) มีแต่ความสุข
๕) มีแต่คนนับถือ ยำเกรง	๖) มีปัญญามาก
๗) มีปัญญา บันเทิงในธรรม	๘) มีความเห็นถูกต้อง
๙) มีศีลบริสุทธิ์	๑๐) มีใจละอายต่อบาป
๑๑) รู้จักกลัวบาป	๑๒) เป็นบัณฑิต
๑๓) มีความกตัญญู	๑๔) มีกตเวที
๑๕) พุดแต่ความสัตย์	๑๖) รู้จักเฉลี่ยใจจาน
๑๗) มีความซื่อตรง	๑๘) ไม่เป็นบ้า
๑๙) ไม่เป็นใบ้	๒๐) ไม่มีวเมา
๒๑) ไม่ประมาท	๒๒) ไม่หลงไหล
๒๓) ไม่หวาดสะดุ้งกลัว	๒๔) ไม่บ้าน้ำลาย
๒๕) ไม่งุนงง เซอเซอ	๒๖) ไม่มีความแข่งดี
๒๗) ไม่มีใครริษยา	๒๘) ไม่มีใครริษยา

^{๑๑} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๑๕๖.

^{๑๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๘/๔๖๕.

๒๙) ไม่พูดคำหยาบ	๓๐) ไม่ตระหนี่
๓๑) ไม่โกรธง่าย	๓๑) ไม่พูดเพื่อเจ้า ไร้ประโยชน์
๓๓) ไม่เกียจคร้านทุกวันคืน	๓๔) หากิน มีความขวนขวายน้อย
๓๕) ฉลาดรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และในสิ่งที่เป็นโทษ	

เบญจศีล หรือ ศีล ๕ ข้อนี้ มีประโยชน์ เพื่อความสงบสุขของสังคมกล่าวคือ เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น อันจะส่งผลให้เกิดการทะเลาะวิวาท ความหวาดระแวง และความวุ่นวายในสังคมอันจะมีผลทำให้ ๑) ตนเองไม่เดือดร้อน ๒) ผู้อื่นไม่เดือดร้อน ๓) ทำให้สังคมสงบเป็นสุข และเจริญด้วยอารยธรรม ๔) ประเทศเจริญรุ่งเรือง เศรษฐกิจดี ไม่มีการกดโกง ๕) โลกร่มเย็นเกิดสันติสุข ปราศจากสงคราม เช่นฆ่าเบียดเบียนทำร้ายกัน

ทั้งนี้ยังประโยชน์เพื่อเป็นการพัฒนาจิตใจของผู้ถือในศีล ๕ ที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อควบคุมไม่ให้มีการแสดงออกทางกาย วาจา และใจไปในทางที่ตอบสนองอำนาจของกิเลส ดังนั้น การทำผิดศีลแต่ละครั้งก็คือการการยอมให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ เมื่อทำผิดศีลเพิ่มมากขึ้น แต่ละครั้งยอมทำให้จิตใจหยาบกระด้างมากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถทำผิดได้รุนแรงมากขึ้นไปเรื่อย ๆ เป็นการพอกพูนความผิดไม่รู้จบสิ้น การถือศีลแต่ละข้อนั้นจะส่งผลให้มี การขัดเกลากิเลส เป็นการปรับปรุงพัฒนาจิต และต้องมีมนุษยธรรม โดยการมีเบญจธรรมมาสนับสนุนเบญจศีล จึงจะถือว่าครบถ้วนสมบูรณ์

๓.๒ หลักเบญจธรรม

๓.๒.๑ ความหมายของธรรม

คำว่า ธรรม คือ สภาพที่ทรงไว้ สภาพที่ทรงสัตว์ไว้ ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวธรรม สัจธรรม ความจริง ต้นเหตุ สิ่ง ปราบกฎการณ์ ธรรมารมณฺ์ สิ่งที่ใจคิด คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการ แบบแผน ธรรมเนียม พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๒๐}

ธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ คือสิ่งทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ ทรงคุณสมบัติของตัวเองไว้ ธรรม เป็นคำกลาง ๆ ใช้หมายถึงทั้งสิ่งดีและไม่ดี ต่างก็ทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ตลอดไป ไม่มีเปลี่ยนแปลง เช่น คุณสมบัติของธรรมฝ่ายดี คือป้องกันผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกต่ำ ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ธรรมที่หมายถึงสิ่งดี คุณความดี ความจริง ความถูกต้อง สิ่งของที่ดี หลักปฏิบัติทางศาสนา เช่น ใจว่า มีกุศลธรรม มีเมตตาธรรม ประพฤติธรรม เข้าถึงสัจธรรม

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๕.

ความยุติธรรม ความเป็นธรรม ธรรมที่ไม่ดี หมายถึงสิ่งไม่ดี ความชั่ว เช่น ฆ่า อุกุศลกรรม บาปกรรม กัณหากรรม เป็นต้น^{๒๐}

๓.๒.๒ ความหมายของเบญจธรรม

คำว่า เบญจ (บาลีว่า ปญจ) แปลว่า ห้า คำว่า ธรรม^{๒๑} คือ สภาพที่ทรงสัตว์โลกไว้ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เบญจธรรม จึงแปลว่า หลักปฏิบัติที่ทรงสัตว์โลกไว้ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นความประพฤติที่ดีงาม ๕ ประการ เรียกอีกอย่างว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมดี หรือ ธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เบญจธรรม ธรรม ๕ ประการคือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ^{๒๒} ส่วนบุคคลผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมยกย่องนับถือของคนทั่วไป เรียก ‘กัลยาณชน’

เบญจธรรมนี้ เป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้สมบูรณ์ผ่องใสยิ่งขึ้น เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้ที่รักษาเบญจศีลควรมีคุณธรรม ๕ ประการนี้ คือ

- ๑) เมตตาและกรุณา
- ๒) สัมมาอาชีวะ
- ๓) กามสังกมมะ (ความสำรวมในกาม)
- ๔) สัจจะ
- ๕) สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ)^{๒๓}

๓.๒.๓ เบญจธรรม (กัลยาณธรรม) ทั้ง ๕

คำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะเป็นต้นได้^{๒๔} กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งในยุคหลังต่อมามีนักปราชญ์ท่านให้ความหมายว่า หมายถึง เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง เบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรมว่า เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้ที่รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ

^{๒๐}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔๕.

^{๒๑}พระมหาสมปอง มุกิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

^{๒๒}อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๔.

^{๒๓}อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๔.

^{๒๔}อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑ /๑๓๕.

๑. เมตตาและกรุณา (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และ ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์)

๒. สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต)

๓. กามสังวร (ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รสและสัมผัส)

๔. สัจจะ (ความสัตย์ ความซื่อตรง)

๕. สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท)^{๒๖}

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมควบคู่กันไป โดยละเว้นข้อห้ามในเบญจศีล และปฏิบัติความดีตามเบญจธรรม ทรงมีพระพุทธรูปัญญัติ ศีลห้าข้อ เพื่อให้รู้จักควบคุมกาย และวาจา ส่วนกัลยาณธรรมที่ทรงนำมาคู่กับศีลห้าก็เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดความดีงามยิ่งขึ้น ทำให้สังคมอยู่รวมกันได้ เกิดความร่มเย็น สงบสุขเบญจธรรมมีหลักที่ควรรู้ ดังนี้

๑) เมตตา และ กรุณา (คู่กับ ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี)

เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข

กรุณา เป็นธรรมคู่กันกับเมตตา กรุณา แปลว่า ความสงสาร

เมตตา กรุณา เป็นพรหมวิหารอย่างหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เมตตาจึงเป็นองค์ธรรม เรียกว่า เมตตาพรหมวิหาร

เมตตามีอาการประพุดติเกื้อกูลเป็นลักษณะ มีการน้อมนำเข้าไปเกื้อกูลประโยชน์ในสัตว์เป็นกิจ มีการบำบัดความอาฆาตเป็นอาการที่ปรากฏ มีการเห็นสัตว์เป็นที่ชอบใจคือไม่โกรธเคือง ไม่ขุ่นเคืองในขณะนั้นเป็นเหตุใกล้ให้เกิด มีความรักความเสนหาเป็นวิบัติ

ดังนั้น การจะแสดงว่ามีเมตตาต่อบุคคลใดจะต้องมีลักษณะดังกล่าว หากไม่ใช่อาการเหล่านี้ จิตขณะนั้นอาจโน้มเอียงข้างความโลภ ความรัก หรือความเกลียดชังซึ่งเป็นอกุศลจิตได้ ไม่ใช่เมตตา สิ่งสำคัญที่ควรรู้คือคุณสมบัติของเมตตาได้แก่ ความเข้าไปสงบความอาฆาตพยาบาทได้ เพราะธรรมชาติของเมตตาเป็นไปเพื่อกำจัดโทสะ ผู้ที่หวังความสงบ สันติต้องมีธรรมะข้อนี้เป็นหลัก ในทางตรงข้ามความเกิดขึ้นแห่งความใคร่จัดว่าเป็นความวิบัติของเมตตา เพราะอาจกลายเป็นความรักที่เจือปนด้วยตัณหา

กรุณา เป็นเหตุให้ให้มนุษย์และสัตว์คิดช่วยเหลือกัน เปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน การแสดงความกรุณานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ เมื่อเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่นในครั้งเยาว์วัย เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเช่นนั้นบ้างก็สมควรทำ

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

ลักษณะของผู้มีความกรุณา คือเป็นคนเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ จิตใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บำเพ็ญประโยชน์ สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่คนอื่นและสังคม บุคคลใดเมื่อสามารถที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากได้ แต่ไม่แสดงความกรุณา เช่น พบเห็นคนตกน้ำ นำเป็นอันตรายแก่ชีวิต ตนช่วยได้แต่ไม่ช่วย หรือพบผู้เจ็บป่วยไม่มีผู้อุปถัมภ์ ตนผ่านไปพบเข้าก็ไม่ชวนช่วยช่วยเหลือ เป็นต้น ผู้นั้นได้ชื่อว่า คนใจดำ มีแต่เอาเปรียบโลก หวังแต่เพียงจะได้รับจากผู้อื่น ไม่คิดที่จะช่วยเหลือ แบ่งปันแก่ผู้อื่น การช่วยชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉานเป็นพื้นฐานสำคัญของการแสดงความกรุณา การแสดงความกรุณาต่อผู้ได้รับเดือดร้อน ทุกข์ยาก ลำบาก เป็นกิจที่ท่านผู้ปกครอง ผู้มีอำนาจ หรือผู้นำประเทศ องค์การต่าง ๆ ไม่ควรละเลย ผู้มีความกรุณาย่อมมีอภิยาศัยอันชุ่มชื่นด้วยเมตตากรุณา

กล่าวโดยสรุป เมตตา คือความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เป็นหน้าที่ของมนุษย์พึงมีให้แก่กันและกัน ส่วนกรุณา เป็นความปรารถนาดี มีความคิดให้ผู้อื่น สัตว์อื่น ปราศจากทุกข์ เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ก็พลอยสงสาร เป็นเหตุให้คิดช่วยปลดเปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน ตรงข้ามกับ วิหิงสา ความเบียดเบียน ความมีเมตตากรุณาแก่กันและกัน เป็นธรรมก็จริง แต่จะต้องเป็นผู้ที่ฉลาด และรู้วิธีแสดงออกจึงจะไม่มีโทษ เช่นพบคนตกน้ำ ตนว่ายน้ำไม่แข็งพอที่จะช่วยได้ ถ้าง่วงไปช่วยก็คงจะเอาตัวเองไม่รอดไปด้วย อนึ่ง ถ้าจะแสดงเมตตากรุณาแก่ผู้หนึ่ง แต่เป็นการทำลายประโยชน์ของคนทั้งหลายก็ไม่ควรทำ การแสดงความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นโดยประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกย่อมเป็นเหตุให้มนุษย์มีความรักใคร่เคารพนับถือกันและกันเป็นเหตุให้ไม่เบียดเบียนกัน ในทางธรรมเมตตาเป็นเหตุให้กำจัดพยาบาท (การปองร้ายผู้อื่น) กรุณาเป็นเหตุให้กำจัดวิหิงสา (การเบียดเบียนกัน) ถ้าบุคคลประกอบให้ถูก ให้ควรแล้วย่อมอำนวยผลดีให้เกิดแก่ผู้ที่ประกอบและผู้ได้รับ ทำให้การประพฤติปฏิบัติศีลข้อที่ ๑ ให้งามสมบูรณ์ขึ้น

๒) สัมมาอาชีวะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๒ อทินฺนาทานา เวรมณี)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้ำมนุษย์ ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น เป็นคุณธรรมของผู้มีศีลข้อ ๒ ที่ผู้มีศีลจะต้องประพฤติในธรรมของการหาเลี้ยงชีพในกิจการ บุคคล วัตถุ ดังนี้

(๑) ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ได้แก่ ความซื่อตรงในกิจการงานของตนไม่เกียจคร้าน ไม่บิดพลิ้ว ทำหน้าที่ตนด้วยความวิริยอุตสาหะ ตั้งใจจะให้การทำงานนั้นสำเร็จได้โดยเร็วและด้วยดี ทำงานอย่างเต็มที่ในเวลาที่ทำ การไม่ย่อหย่อนอ้อมแรง หลีกเลี้ยงการทำงาน

(๒) ความประพฤติเป็นธรรมในบุคคล ได้แก่ ความประพฤติที่ปราศจากความลำเอียง ถ้าเป็นนายจ้างต้องจ่ายค่าจ้างตามสัญญา ถ้าเป็นพ่อค้าต้องไม่ประพฤติตนเป็นคนเห็นแก่ได้ ไม่โกงราคาสินค้าเกินความเป็นจริง

(๓) ความประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ ได้แก่ไม่เอาที่ไม่จริงไปหลอกลวงเขาว่าเป็นของจริง เพราะการขายของปลอมเป็นการหลอกลวงผู้ซื้อและเป็นการหักเอาผลประโยชน์จากผู้ซื้อด้วย หรือไม่ขายของเสียที่หมดอายุแก่ผู้ซื้อ

การงานที่ต้องหลีกเลี่ยงมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) การงานอันประกอบด้วยโทษ แม้เป็นอุบายให้ได้ทรัพย์มาก เพราะการงานที่ทุจริตประกอบด้วยโทษ ย่อมไม่สามารถยังประโยชน์ของทรัพย์ให้สำเร็จได้เต็มที่ สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งอุบาสก อุบาสิกาเมื่อประกอบอาชีพ การงานค้าขาย ย่อมต้องเว้นจากการค้าขายของต้องห้าม ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) การค้าขายสัตว์ราวุช
- (๒) การค้าขายมนุษย์
- (๓) การค้าขายเนื้อสัตว์
- (๔) การค้าขายน้ำเมา
- (๕) การค้าขายยาพิษ

การค้าขาย ๕ ประเภทนี้ เป็นข้อห้ามสำหรับอุบาสกที่นับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งและยึดถือว่าเป็นสรณะอันสูงสุดในชีวิต การที่จะไปค้าขายในสิ่งที่ไม่ชอบธรรมย่อมเป็นที่เสื่อมชื่อเสียงอันดีงามว่า เป็นอุบาสกที่นับถือในพระพุทธศาสนาแต่ไปทำในสิ่งที่น่าตำหนิติเตียน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่า เป็นอุบาสกแต่ไม่มีศีล เป็นผู้ขาดเมตตา กรุณา หิริ โอตตปปะ เป็นต้น อุบาสกค้าขายของ ๕ อย่างนี้ไม่ได้ แม้ใช้ผู้อื่นก็ไม่สมควร

๒) การงานที่เสี่ยงโชค ได้แก่ การพนัน เพราะทรัพย์ที่ได้มานั้นไม่ถาวรด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

(๑) ของที่ได้มาง่ายมีความเสียดายน้อย จับจ่ายใช้สอยง่าย เก็บไว้ไม่อยู่

(๒) ความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ได้มาแล้วก็อยากได้มากขึ้นอีก เมื่อติดในการพนันแล้วย่อมจะต้องมีแต่ความเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ

กล่าวโดยสรุป การเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ นอกจากจะเป็นอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ประเทศชาติ แล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนเองด้วย ผู้ที่ทำงานควรตั้งใจใช้เป็นโอกาสในการพัฒนาตน เป็นที่ฝึกฝนพัฒนาทักษะต่าง ๆ ทั้งฝึกกาย วาจา กิริยา มารยาท พัฒนาความสามารถในการสื่อสาร มีความสัมพันธ์อันดีต่อเพื่อนมนุษย์ ฝึกหัดความเข้มแข็งขยันอดทน ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความมีฉันทะ มีสติและสมาธิ พัฒนาความสุขในการทำงาน และพัฒนาด้านปัญญา เรียนรู้จากทุกสิ่ง ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง เข้ามาในองค์กรการ คิดค้นหาวิธีแก้ไข ปรับปรุงในปัญหา และข้อบกพร่องต่าง ๆ ในความหมายที่ลึกลงไป การเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ท่านหมายความว่ารวมไปถึง ความขยันหมั่นเพียรและการปฏิบัติให้ได้ผลดีในการประกอบอาชีพที่สุจริต อาชีพการงานนั้นเป็น

ภารกิจที่ครอบครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของเรา ผู้ใดมีความคิดพิจารณาโดยอุบายอันถูกต้อง ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องดังงามในอาชีพการงานของตน นอกจากจะได้บำเพ็ญประโยชน์เป็นอันมากแล้ว ก็จะได้ประโยชน์จากการงานนั้นๆ มากมาย ทำให้งานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิกขา เป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาชีวิตตนให้ก้าวไปสู่มรรคได้ด้วยดี

๓) กามสังวร หรือกามस्थ्यมะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๓ กามะ สุขุมิจจาจารา เวรมณี)

กามสังวร เป็นคุณธรรมที่สนับสนุนศีลข้อที่ ๓ เป็นธรรมที่ให้ผู้ปฏิบัติตั้งตนจากความมักมากในกามารมณ์ จนเป็นเหตุให้ละเมิดศีล

กามสังวร (อ่านว่า กามะ, กามมะสังวอน) แปลว่าความสำรวมในกาม ความระวังในกาม กามสังวรหมายถึง การรู้จักเห็นยั้งตัวเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจในเรื่องกามารมณ์ ไม่ปล่อยใจปล่อยตัวไปตามกามารมณ์ โดยมีสติเห็นยั้งยังใจไม่ให้หลงไหลมัวเมาหมกมุ่นอยู่ในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นกามคุณ เป็นการป้องกันกิเลสไม่ให้เข้ามาทำอันตรายจิตใจ ทำให้ไขว่ไขว้ออกห่างจากการปฏิบัติธรรม เพราะยินดีเพลิดเพลินอยู่กับกามคุณเหล่านั้น

กามสังวร คือ การสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิดคุ้มครองของบุคคลอื่น ยินดีพอใจเฉพาะในคุ้มครองของตนเอง อันเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ที่เป็นปฏิบัติต่อกามะสุขุมิจจาจาร^{๒๗}

เบญจธรรมในข้อนี้ เป็นการยืนยันความบริสุทธิ์ของหญิงหรือชาย เพราะเมื่องดเว้นจากกามะสุขุมิจจาจารแล้ว แต่ยังประพฤติกามมากในกาม ย่อมไม่มีสังราศี ตกอยู่ในมลทิน ไม่พ้นการติเตียนนินทาจากผู้อื่น ความสำรวมในกาม แบ่งตามเพศได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) สทธานันโดษ แปลว่า ความพอใจด้วยภรรยาตน ถือเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา คำว่า พรหมจรรย์ คือการประพฤติอย่างประเสริฐ ไม่ได้หมายถึง การการบวชเป็นบรรพชิตเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ข้อวัตรปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเองเช่น ทาน เวทย์วิจยะ เบญจศีล อปปมัญญา เมถุนวิริติ สทธานันโดษ เป็นต้น

๒) ปติวัตร แปลว่า ความจงรักภักดีในสามีตน ข้อนี้เป็นคุณธรรมฝ่ายสตรี เมื่อมีสามีแล้วพึงปฏิบัติสามีของตนตามหน้าที่ภรรยาให้ดีที่สุด รักใคร่เฉพาะแต่สามีตน ไม่ปันใจให้ชายอื่นแม้จะไม่มีกฎหมายบ้านเมืองห้ามไม่ให้มีสามีใหม่ก็ตาม

กล่าวโดยสรุป กามสังวรเป็นคุณธรรมของสตรี และบุรุษ ว่าสตรีทั้งหลายเมื่อมีคู่ครองแล้วย่อมต้องดูแลกิจการการเรือน สงเคราะห์เพื่อนสามี ไม่ล่วงเกินนอกใจ ขยัน และรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ด้วยความขยันไม่เกียจคร้าน ส่วนบุรุษย่อมต้องยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความไว้วางใจ กับความเป็นใหญ่ และของกำนัลแก่ภรรยา

^{๒๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์ คำวัด, หน้า ๕๓.

๔) สัจจะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี)

สัจจะ

สัจจะ หมายถึง คุณธรรม หรือคำพูดก็ได้ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม แปลว่า ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมีสติซื่อตรง คือความที่มีจิตใจตรง ไม่คิดคด ไม่คิดโกหกหลอกลวง รักษาคำมั่นสัญญาอย่างมั่นคง

สัจจะ หมายถึง คำพูด แปลว่าคำจริง คือคำตรง คำแท้ คำพูดที่ไม่โกหกหลอกลวง บิดพลิ้ว ลักษณะของผู้ที่มีสัจจะ คือ

๑. พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น รักษาคำพูด
๒. ซื่อสัตย์ จริงใจ ใ้วางใจได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. มีความบริสุทธิ์ใจต่อคู่ครองตนและบุคคลทั่วไป
๔. ไม่เป็นคนสับปลับ หน้าไหว้หลังหลอก

กล่าวโดยสรุป สัจจะ คือความจริงใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้ที่ขาด สัจจะ เพียงอย่างเดียวย่อมเอาดีไม่ได้ ในทุก ๆ อย่าง ในทางตรงข้าม คนที่มีสัจจะ ย่อมจะเป็นหลักประกันให้ผู้อื่นเชื่อถือ ใ้วางใจ จะทำการสิ่งใดย่อมเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า ด้วยได้รับการสนับสนุนจากคนทั้งหลาย

๕) สติสัมปชัญญะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวรมณี)

สติสัมปชัญญะ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนทำให้เกิดการงดเว้นการดื่มน้ำเมา

สติ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เลินเล่อ พลังแคลงป้องกันความเสียหายเบื้องต้น เป็นเหตุให้จุกคิด ยับยั้งชั่งใจ ไม่บุ่มบ่าม หากขาดสติย่อมเป็นเหตุให้ทำการใด ๆ ผิดพลาด เสียหายร้ายไป

ลักษณะของความมีสติ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภค

พึงเห็นว่าอาหารสมควรบริโภค เป็นของแสดงหรือไม่ ให้เป็นเวลา ไม่บริโภคจนอึดเกินไป ปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นเครื่องบำรุงร่างกายให้ผาสุก

(๒) ความไม่เลินเล่อในการทำงาน

ผู้มีสติย่อมไม่ทอดธุระตน หมั่นเอาใจใส่คอยประกอบกิจการให้ชอบด้วยกาลเทศะ ไม่ปล่อยยให้กิจการคั่งค้างเป็นดินพอกหางหมู การงานย่อมเจริญก้าวหน้าไปพลุลย์

(๓) ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติดัว

มีความรู้รอบคอบ รู้จักระมัดระวัง ชื่อว่า สัมปชัญญะ พึงเห็นได้ในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ก็ควรไตร่ตรองให้เห็นคุณ โทษ มีประโยชน์ หรือเสียประโยชน์ ควรทำหรือไม่ควรทำ ไม่เป็นคนสับปลับกลีบกลอกเชื่อถือไม่ได้ ไม่ทำความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่า มีสติสัมปชัญญะในการประพฤดิ

(๔) ความเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรม พึงกำหนดรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ คือ

๑. ความไม่ประมาทในสภาวะธรรมอันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก
๒. ความไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล
๓. ความไม่ประมาทในโลกธรรม

สัมปชัญญะ คือ ปัญญา ความรอบรู้เป็นความรู้ชัดจริงที่นำมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ขณะนั้นได้ เมื่อไม่มีสติย่อมไม่เกิดปัญญา อนึ่ง ความมีสติรอบคอบ หมายถึงความมีสติระลึกได้ ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด และมีสัมปชัญญะ ความรู้ตัวในขณะที่ทำ พูด คิด

กล่าวโดยสรุป สติสัมปชัญญะ เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ จะต้องฝึกฝน รวบรวมจิตใจให้แน่วแน่ด้วยวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ทำสมาธิ สวดมนต์ ภาวนา ในการปฏิบัติทั้ง สมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานล้วนต้องใช้สติ ทั้งสิ้น สติสัมปชัญญะ ทำให้เกิดสมาธิ และสมาธิทำให้เกิดปัญญาที่มีสมาธิเป็นฐานนั้น จะมีกำลังมา มีอานิสงส์มาก ดังนั้น การฝึกสติ ต้องคอยกำกับดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลาในทุกขณะจิต ฝึกให้สติอยู่กับปัจจุบัน ไม่เหม่อลอย ต้องอยู่กับเรื่องเฉพาะหน้าที่ต้องทำ เมื่อมีสมาธิดีแล้วย่อมเกิดปัญญา เมื่อเกิดปัญญา ย่อมสามารถจะนำเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันที่เราเรียกว่า สติสัมปชัญญะ เพราะเป็นธรรมคู่กันกับสติ หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อมขณะ ทำ พูด คิด

สรุป ความสำคัญของเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า ลิกขาบท ๕ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ย่อมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นนอปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมา ในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ และ มนุษยธรรม ธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน ศีล ยังมีความหมายว่า เจตนา เจตสิก การสำรวม การไม่ก้าวล่วง

ความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า 'กัลยาณธรรม' หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้น ไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรม อันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ

๓.๓ ศิลในประเด็นที่เป็นเชิงสังคม

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอความสำคัญของศิลปะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคม ใน ๓ ประเด็นหลักๆ คือจุดเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องมีศิลปะ ศิลกับความสงบสุขในสังคม แล ความเกี่ยวพันระหว่างศิลปะกับศีลสามัญญตา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ จุดเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องมีศิลปะ

เมื่อมีคำถามขึ้นมาว่า ทำไมมนุษย์ต้องมีศิลปะ ก็สามารถอธิบายได้ว่า ศิลปะเป็นจุดเริ่มต้นของความเป็นมนุษย์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ถ้าผู้ใดอยากเกิดเป็นมนุษย์นั้น ก็ควรที่จะมีศิลปะเป็นปกติในตนและผู้ใดที่ไม่ประมาทในศิลปะทั้งห้าข้อนี้ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ที่ปราศจากเวรและภัย" เพราะว่าการที่จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีศิลปะเป็นบรรทัดฐาน ถ้าศิลปะขาดหายไป บริบูรณ์จะเกิดมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีรูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณวรรณะงดงามถ้าศิลปะขาดหายไปเต็มก็อาจจะได้เกิดมาเป็นมนุษย์แต่อาจจะมีการไม่ครบ ๓๒ ประการ เช่นแขนเล็ก ขาเล็ก ตาบอด หูหนวก เป็นใบ้ หลังค่อม ปากเบี้ยว เป็นต้น ถ้าไม่มีศิลปะเลย ประตูปายทั้ง ๔ รอยอยู่เบื้องหน้าแล้ว อาทิ สัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน ผีเปรต อสุรกาย เป็นต้น

ธรรมชาติให้เขี้ยว เล็บ ใ้หาง ใ้พิฆะ กับสัตว์อื่น เพื่อป้องกันตัวมนุษย์ ไม่มีเขี้ยว ไม่มีเล็บ ไม่มีงา ไม่มีพิฆะ แต่มนุษย์มีปัญหา ที่เป็นอาวุธที่หนักล้าวมมนุษย์ไม่มีศิลปะ มากำกับพฤติกรรมและใช้ปัญญาไปในทางที่ผิดมนุษย์คนนั้น จะหนักล้าวมที่สุดในโลก หนักล้าวมกว่า เสือ ช้าง งูพิฆะ และสัตว์ที่หนักล้าวมที่สุดในโลก มนุษย์สามารถทำร้ายผู้อื่นได้ตลอดเวลาทั้งทางกาย และทางใจและมนุษย์สามารถทำลายล้างทุกอย่างในโลกใบนี้ได้ เหตุนี้มนุษย์จึงต้องมีศิลปะ

นอกจากนั้นศิลปะยังมีความสำคัญอีกหลายอย่างเช่น

ศิลปะ จัดว่าเป็นกระบวนการที่พัฒนาชีวิตขั้นต่ำสุด คือ พัฒนากายและวาจา ถ้าขั้นนี้ยังพัฒนาไม่ได้ การพัฒนาจิตหรือปัญญาก็ยิ่งจะทำได้ยาก นอกจากจะทำตาม "รูปแบบ" หรือ "ค่านิยม" เท่านั้น

ศิลปะ เป็นพื้นฐานของความดีเบื้องต้น เช่นเดียวกับความกตัญญู ที่เป็นพื้นฐานของความดีเบื้องสูง ถ้าขาดศิลปะเสียแล้วความดีต่างๆ ก็ย่อมจะปลุกฝังยาก หรือปลุกฝังไม่ขึ้นเอาเลยที่เดียว

ศิลปะ จัดว่าเป็นธรรมที่ช่วยป้องกันภัย และเวรต่างๆ ที่เกิดจากการแสดงออกมาทางกายวาจาได้อย่างแท้จริง

ศิลปะ นอกจากช่วยไม่ให้เกิดความผิดปกติกายและวาจาในปัจจุบันแล้ว ยังช่วยให้สังคมทั้งส่วนย่อยและ ส่วนรวม ได้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขตามอัธยาศัยด้วย

ศิลปะ ช่วยให้ผู้รักษาอยู่ในชาติก่อนๆ ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ และยังช่วยให้ผู้รักษาศิลปะในชาตินี้แล้ว ตายไปในชาติหน้าก็ย่อมจะไปเกิดเป็นมนุษย์อีกด้วย

ศีล แม้ว่าจะรักษาเพียง ๕ ข้อ (ศีล๕) ก็เป็นหลักประกันได้อย่างแน่นอนว่า ในชาติหน้าจะไม่ไปเกิดในนรกแต่จะได้ไปเกิดใน โลกมนุษย์ หรือสวรรค์

ศีล นอกจากจะเป็นบันไดให้เกิดสมาธิได้ง่ายแล้ว ยังเป็นพื้นฐานให้การเจริญวิปัสสนาได้ผลดีและรวดเร็วด้วย

ศีล สามารถรักษาได้ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย และทุกอาชีพ ถ้าสมัครใจจะรักษา หรือมีปัญญาพอที่จะคิดแก้ไขแต่ถ้าอ่อนปัญญา มันก็จะรักษาแม้แต่ศีล ๕ ได้ไม่ครบทุกข้อ เช่น ชาวประมง และนายพราน เป็นต้น

ศีล ที่รักษาเป็นปกติดีแล้ว จะช่วยปิดกั้นการที่ผู้อื่นจะเฟงเล็งในทางทุจริต หรือการกล่าวร้ายใส่ความได้อย่างดีเยี่ยม

ศีล นอกจากก่อให้เกิดความเคารพเชื่อถือ และเป็นที่เลื่อมใสของนักปราชญ์โดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นอีกด้วย

ศีล ที่รักษาอย่างปกติดีแล้ว จะช่วยป้องกันมลทินโทษและความมัวหมองต่างๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัว ครอบครัวและสังคมได้อย่างดี

ศีล ช่วยให้นักการค้าเจริญรุ่งเรือง เพราะสร้างความเชื่อถือ และไว้วางใจในคุณภาพของสินค้า และความตรงต่อเวลาของการนัดหมาย

ศีล ถ้ามีอย่างบริสุทธิ์หมดจดในตัวของนักบวช ย่อมก่อให้เกิดความสวยงามแก่หมู่คณะ และสร้างความศรัทธาและเลื่อมใสทั้งแก่ส่วนตัว และส่วนรวมแก่สาธุชนทั่วไป

ศีล จะเกิดมีขึ้นอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่ต่างไม่พร้อย ไม่มัว ไม่เศร้าหมอง จะต้องมีเบญจธรรม (เมตตา) สัมมาชีพ สทาร์สันโดษ (กามสังวร) สัจจะ และ (มัชฌิวัตติ) ร่วมกำกับด้วย

ศีล ช่วยให้สังคมโลกและสังคมธรรมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข (ไม่ต้องคอยหวาดระแวง ว่าเพื่อนจะคอยแอบแทงข้างหลัง คอยจ้องจะเลื่อยขาเก้าอี้ หรือเลื่อยขาธรรมมาสน์กัน)

ศีล จะช่วยลดปัญหาอาชญากรรมและความชั่วประเภทต่างๆ ได้อย่างสิ้นเชิง เช่น ปล้น จี๋ ข่มขืน ฆ่า หลอกหลวง ยักยอก คำของปลอม คำสิ่งเสพติด ฉ้อราษฎร์บังหลวง คอร์รัปชั่น.....

ศีล ที่สังวรระวังดีแล้ว จะช่วยเป็นฉนวนป้องกันนักบวชมิให้เกิดควาโลภก็ยี่เกี่ยวกับ สีกาได้อย่างดีเยี่ยม

ศีล เป็นพรหมจรรย์ที่ช่วยกำกับให้นักบวชงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และงดงามในที่สุดตลอดไป

ศีล ที่นักบวชรักษาอย่างบริสุทธิ์ (ไม่ใช่มีมือถือสาปากถือศีล หรือถาฐีลวงเหยย) จะไม่เป็นเหตุให้ประกอบเตรจฉานวิชาหากิน ไม่ซื้อถูกขายแพง (ขายพระพุทเจ้ากิน) ไม่ประพฤติดลวงโลก ไม่หน้าไหว้หลังหลอก

ศีล ที่รักษามะศีลดีแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความกล้าหาญไม่หวาดหวั่น ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้งกลัว เมื่อเข้าไปสู่ป่าช้า ป่าช้า หรืออยู่ในสถานที่สงบสงัดท่ามกลางป่าเขา

ศีล นอกจากเป็นที่พึ่งของคนในโลกนี้แล้ว ยังเป็นที่พึ่งของคนชราในโลกหน้าได้ อย่างดีอีกด้วย

ศีล เป็นเครื่องชำระล้างมลทินโทษทางกายและวาจาให้บริสุทธิ์สะอาด ปราศจากเครื่องเศร้าหมองได้อย่างวิเศษและแท้จริง

ศีล สมภาติและปัญญาเปรียบดังขาหยัง ๓ ขา ต้องพัฒนา ให้เท่าเทียมกัน ถ้าขาดขาใด ขาหนึ่งก็ไม่สำเร็จประโยชน์ในกระบวนการดับทุกข์ (ฟังดูตัวอย่างศีล สมภาติ และปัญญาใน อริยมรรคมีองค์ ๘)

ศีล ช่วยให้ผู้บริจาคทานได้รับอานิสงส์ของทานครบวงจร (วัตถุ ทายก และปฏิภาณมี ศักยภาพ)

ศีล ที่รักษาดีแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความกล้ากล้า สง่างาม เมื่อเข้าไปสู่ท่ามกลาง สมาคมของบัณฑิต

ศีล เป็นอารมณ์อันยอดเยี่ยม เป็นกลิ่นที่หอมหวานทวนลม ชวนให้วิญญูชนอยากสูดดม แม้เทพเทวาก็ปรารถนาจะเข้าไปใกล้

ศีล ที่นักบวชรักษาดีแล้วจะเป็นเสมือนแม่เหล็กดึงดูดให้ชาวบ้านแม่อยู่ไกลแสนไกล ก็ปรารถนาจะมาทำบุญ

ศีล ที่รักษาอย่างบริสุทธิ์และถูกต้อง ย่อมก่อแต่คุณให้โดยส่วนเดียวทั้งในโลกนี้ โลกหน้า และทุกโลก

ศีล ถ้ารักษาเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะระดับไหน และจะรักษาให้อุภกฤษฎีเพียงใดก็ตาม ก็ไม่สามารถจะใช้ดับทุกข์ทางใจหรือความทุกข์ทั้งปวงได้ จะต้องเจริญธรรม คือ สติ สมภาติ และ วิปัสสนา (ปัญญา) ควบคู่พร้อมกันไปด้วยจึงจะพิชิตความทุกข์ได้ตามขั้นตอน และถึงขั้นเด็ดขาด สิ้นเชิง (เพราะศีลรักษาหรือควบคุมเฉพาะกายกับวาจาเท่านั้น แต่สติ สมภาติ และปัญญานั้น สามารถควบคุมได้หมดทั้งกาย วาจา และใจ)

ศีล แม้ว่าจะรักษาเฉพาะกายกับวาจาเท่านั้นก็ตาม แต่ผู้ที่เจริญธรรม คือ สติ สมภาติ และปัญญานั้น แม้ว่าจะใช้ดับทุกข์ได้สิ้นเชิงก็จริง ถ้าหากว่าไม่มีศีลรองรับคุณธรรมเหล่านั้นไว้แล้ว สติ สมภาติ และปัญญาก็ไร้ค่า (ดับทุกข์ได้แต่ไม่สิ้นเชิง)

ศีล ยังไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ศีลจึงช่วยดับทุกข์ ภัย เวรได้เฉพาะทางกายและวาจาเท่านั้น ถ้าต้องการดับทุกข์ทางใจตามขั้นตอน หรือโดยสิ้นเชิงก็จะต้องเจริญสมาธิ (สติ) และปัญญาควบคู่กันไปด้วย

ศีล แม้ว่าจะมองดูเป็นของต่ำในสายตาของนักสมภาตินิยม นักวิปัสสนานิยม หรือนักปัญญานิยมก็ตาม แต่ศีลก็เป็นของต่ำชนิดขาดไม่ได้ สำหรับการเจริญปัญญาขั้นวิมุติเปรียบเหมือน ข้าว กับกับข้าว ฉะนั้น

ศีล จะมีศักยภาพครบวงจรตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ จะต้องมีความมีสมาธิและปัญญาช่วยด้วย ถ้ามีแต่รักษาศีลอยู่อย่างเดียว มันก็จะไม่พ้นการย่ำเท้าอยู่กับที่ (ไม่ได้สัมผัสสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา)

ศีล ที่รักษาดีแล้วจะเป็นสะพานเดียวที่ทอดไปสู่ประตูพระนิพพาน ทางอื่นไปไม่ได้

ศีล แม้ว่าจะจะเป็นทางดำเนินไปสู่นิพพานก็จริง แต่ถ้ำรักษาศีลแบบขาดปัญญา คือ เป็นศีลชนิดงมงายประเภท “ศีลพทปรามาส” แล้ว ศีลนั้นแหละจะกลายเป็นกำแพงแก้วขวางกั้นพระนิพพานไปเสียเอง

๓.๓.๒ ศีลกับความสงบสุขในสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน เป็นหมู่เป็นพวก แต่เมื่อมนุษย์ยังอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนส่วนน้อย ปัญหาในสังคมก็ไม่สู้มีหรือมีขึ้นก็คงเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่ยุ่งยากและสามารถแก้ไขตกลงกันได้ ครั้นต่อมาเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนหมู่ใหญ่ ปัญหาของสังคมก็เกิดมากขึ้นและความยุ่งยากก็มีมากขึ้น เช่น เกิดมีการลักขโมยกัน หยิบฉวยยึดถือเอาข้าวของที่เขามีได้ให้ เจ้าของมิได้อนุญาต กล่าวถ้อยคำเท็จเป็นมุสาวาททั้งที่รู้อยู่ เกิดมีการฆ่ากัน ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงสิ้นชีวิตไป มีผู้ประพฤตินอกในกามด้วยการคบหาสมสู่ภรรยาของคนอื่น เมื่อเกิดมีปัญหาและความยุ่งยากในการอยู่ร่วมกันเช่นนี้ ก็จำเป็นต้องมีข้อตกลงหรือบัญญัติสำหรับชุมชนเกิดขึ้น เพื่อให้ทุกคนที่อยู่ร่วมยึดถือปฏิบัติและในขณะเดียวกันก็ยกย่องบุคคลสามารถผู้หนึ่งในชุมชนนั้นขึ้นเป็นหัวหน้า เป็นผู้ดูแลรักษาให้เป็นไปตามบัญญัติที่ตกลงกันกำหนดขึ้นไว้ เรียกบุคคลผู้นั้นว่า “มหาสมมต” แปลว่า บุคคลซึ่งคนส่วนมากยกย่องขึ้นบ้าง เรียกว่า “ชัตติยะ” (กษัตริย์) แปลว่าบุคคลผู้เป็นอธิบดีของเขตคือท้องถิ่นบ้าง และเรียกว่า “ราชา” แปลว่า ผู้ทำให้ประชาชนพอใจโดยธรรมบ้าง และมีเรื่องเล่าสืบมาว่า ครั้นต่อมาตลอดเวลาสิ้นกาลนาน เมื่อมหาสมมตราชาผู้ชัตติยะนั้นได้รับมูรธาภิเษกแล้วอยู่รักษาอุโบสถในวันอุโบสถ ก็มีจักรวรรดิเกิดขึ้น จึงทรงเป็นพระราชจักรพรรดิ เสร็จไปทรงสั่งสอน (บัญญัติ ๕ ข้อ) เผยแพร่ทั่วไปตลอดทั้ง ๔ ทิศว่า

- ๑) ไม่ควรฆ่าสัตว์
- ๒) ไม่ควรถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
- ๓) ไม่ควรประพฤตินอกในกาม
- ๔) ไม่ควรพูดเท็จ
- ๕) ไม่ควรดื่มน้ำเมา

จึงเกิดบัญญัติเป็นระเบียบปฏิบัติของสังคมขึ้น และเมื่อทุกคนปฏิบัติตามบัญญัติสังคมก็มีความเป็นระเบียบ ชุมชนก็อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

สังคมย่อมจะเป็นระเบียบไม่ได้ ถ้าปราศจากการปฏิบัติตามศีล ๕ หญิงหรือชายเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ฟังวันขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาท เว้น

ขาดจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้นั้นยอมเข้าถึงสุดต้อยอย่าง เดียว ไม่เข้าถึงทุกติ

ศีล ๕ นี้เป็นข้อกำหนดอย่างต่ำที่สุดเ็นทางปฏิบัติหรือข้อกำหนดอย่างต่ำสำหรับ ความประพฤติของมนุษย์ ที่จำเป็นสำหรับที่จะทำให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันโดยปกติสุข แต่ละคน จะมีชีวิตที่ไม่ก่อโทษภัยให้แก่กันและกัน

การละเมิดศีล ๕ ย่อมจะเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมได้ ฉะนั้น การประพฤติตนไม่ให้ละเมิดศีล ๕ จึงเป็นการป้องกันที่จะไม่ให้คุณกลายเป็นอาชญากรหรือ ประกอบอาชญากรรมได้วิธีหนึ่ง

๓.๓.๓ ความเกี่ยวพันระหว่างศีลกับศีลสามัญญตา

ก่อนที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของศีลกับศีลสามัญญตานี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอความหมายของศีลและศีลสามัญญาตาดังนี้

ศีล หมายถึง การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย^{๒๔} และยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับ ควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาด ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความ สุจริตทางกายวาจาและอาชีพ เมื่อรับศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว สมควรประพฤติธรรมอันดีงามอีกส่วนหนึ่ง เพราะ “ศีล” เป็น สิ่งสำคัญที่ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงาม เป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นมารดาแห่ง กัลยาณธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คำว่า ศีล แปลว่า ปกติ สิ่งไรเป็นปกติ สิ่งนั้น ย่อมไม่มีโทษ อย่างบ้านเมืองสงบเป็นปกติ หมายความว่า ปราศจากภัยจากภายในและภายนอก คนมีความปกติภายในตน คือไม่มีภัยเบียดเบียน มีอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปกติ คนที่ อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อ แยกชิงกัน ไม่ลักลอบ ทำชู้กัน ไม่ขี้ปดหลอกลวงกัน ไม่ขี้เมาก่อความรำคาญทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็น ปกติไม่มีใครเดือดร้อนลำบากทุกข์ยาก คำว่า ปกตินี้ จึงหมายถึงความเรียบร้อยภายในตัว บุคคลแต่ละคน และทั้งหมดคนที่อยู่ร่วมกัน ปกตินี้มาจากภาษาบาลี คือ ศีล

ศีลสามัญญตา หมายถึง การมีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็น ที่นาร้างเกียจของหมู่คณะ

ในประเด็นนี้อธิบายได้ว่า ศีลกับศีลสามัญญตาจะต้องมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน จะแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะว่าความเสมอภาคกันในเรื่องศีลจะเป็นตัวปรับสถานะให้บุคคล

^{๒๔} สุชีพ ปุญญาณูปภาพ, พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖๒.

อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ถ้าหากบุคคลยึดถือศีลในทางที่ผิดก็จะกลายเป็นบุคคลที่มีความเห็นผิดตามหลักสี่ฬัพัตปราคาส ซึ่งหมายถึง ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร (คือถือว่าเพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาก็ตาม ถือศีลและวัตรที่งมงายหรืออย่างงมงายก็ตาม), ความถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย หรือโดยนิยมนวาลังว่าศักดิ์สิทธิ์ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง, ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่าจะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ล่วงธรรมดา รวมไปถึงการยึดมั่นในวิธีการปฏิบัติ(พรต=พรต=วัตร)บางอย่างด้วย เช่น การแบ่งแยกการทำสมณะกับวิปัสสนา ด้วยคำบริกรรมหรือทำทาง ด้วยสำนักหรืออาจารย์ ทั้งๆ ที่ความถูกต้องอยู่ที่ตัวสัมปชัญญะของผู้ปฏิบัติเองเป็นสำคัญ แทนที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ก็จะกลับทำให้สังคมเกิดการแตกแยก ปราศจากความสงบสุข

บทที่ ๔

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยจักได้นำเสนอการใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรมมาเป็นหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแบ่งได้ ๓ ระดับ คือ ระดับต้น ระดับกลางและระดับสูง ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะและสติปัญญาของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติได้ตามความสามารถของตน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีได้สอนเฉพาะคำสอนที่เป็นขั้นโลกุตระ (ขั้นเหนือโลก เช่นนิพพาน) อย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังจัดคำสอนไว้ให้ชาวโลกสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ทุกระดับ

คำสอนเรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นคำสอนที่มุ่งให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามความต้องการของสังคมมนุษย์ และต้องเว้นเบญจศีล และปฏิบัติตามเบญจธรรม ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า มนุษยธรรม ที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญแก่ชีวิตมากที่สุด โดยผู้วิจัยจักนำเสนอไปตามลำดับหัวข้อเบญจศีลและเบญจธรรมตั้งแต่ข้อที่ ๑ – ๕ ดังต่อไปนี้

๔.๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากปาณาติบาต ด้วยหลักเมตตากรุณา

๔.๑.๑ หลักการ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยให้เว้นจากปาณาติบาต ด้วยหลักเมตตากรุณานั้น หลักสำคัญก็คือ การเว้นจากการทำอกุศลกรรมเสียก่อน จากนั้นก็เสริมคุณค่าของชีวิตด้วยการสร้างกุศลกรรมด้วยหลักเมตตากรุณา หรือกล่าวโดยสั้นๆ ว่า ละชั่ว แล้วทำดี

ก. เกณฑ์การตัดสินใจปาณาติบาต

การทำปาณาติบาตแต่ละครั้งจะต้องมีเป้าหมายแน่ชัดว่า ทำไปเพื่ออะไร ทำไปเพื่อความสนุก เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างไร จริงอยู่การทำลายชีวิตซึ่งกันและกันย่อมไม่มีผู้ใดหรือสัตว์เหล่าใดต้องการ ล้วนต้องปกป้องคุ้มกันหนีเอาตัวรอดด้วยกันทั้งสิ้น ทุกผู้ทุกตัวเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ปลา กุ้ง และเนื้อสัตว์อื่น ๆ ทุกชนิดที่เป็นอาหารของมนุษย์ ย่อมเป็นประโยชน์แก่สุขภาพร่างกายของมนุษย์ ทางสาธารณสุขการแพทย์ได้กล่าวไว้ว่า ร่างกายมนุษย์ต้องการโปรตีนที่เป็นเนื้อสัตว์วันละ ๘๐ แคลอรีต่อวัน เพื่อนำไปสร้างบำรุงกล้ามเนื้อในร่างกายให้แข็งแรง ถ้าขาดสารอาหารนี้ย่อมทำให้อ่อนแอกลายเป็นผู้เกียจคร้าน ฉะนั้น การปาณาติบาตกับสัตว์ที่เป็นอาหาร แม้จะเป็นการเบียดเบียนชีวิตกันและกัน แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อชีวิตและจิตใจ ตรงกับเกณฑ์ตัดสินใจทางจริยธรรม ข้อที่ว่า ‘เป็นสภาพที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่’ เช่น ทำให้จิตใจปลอดโปร่งผ่องใส ไร้โรคร่างกายสมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือ

บั้นทอนสุขภาพ สมรรถภาพทางจิตในการช่วยให้กุศลธรรมเจริญงอกงามขึ้นหรือไม่ ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร และตรงกับเกณฑ์ร่วมและเกณฑ์รองข้อที่ว่าด้วย ‘เป็นไปเพื่อความสุขหรือทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่นอย่างไร’ แต่ต้องเป็นการกระทำปาณาติบาตกับสัตว์ที่เป็นอาหารทุกครั้งด้วยความสำนึกที่ว่า ทำไปเพื่อทำชีวิตให้อยู่รอด ประกอบสัมมาชีพโดยสะดวกเพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรงปลอดโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งแม้จะได้ชื่อว่าทำปาณาติบาต ก็เป็นการทำเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ อันเป็นหลักจริยธรรมที่ยึดหยุ่นไปตามสภาพแวดล้อมและสังคมที่มีความจำเป็นอย่างมีเหตุผลอันชอบธรรม อันเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในลักษณะสัมพัทธ์ (Relative)^๑ ในพระพุทธศาสนากล่าวถึง เนื้อที่ควรฉันและไม่ควรฉัน พระพุทธองค์ตรัสว่า เนื้อที่ภิกษุไม่ควรฉันไว้ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

- ๑) เนื้อที่ตนเห็น
- ๒) เนื้อที่ตนได้ยิน
- ๓) เนื้อที่ตนสงสัย

และเนื้อที่ภิกษุควรฉันไว้ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

- ๑) เนื้อที่ตนไม่เห็น
- ๒) เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน
- ๓) เนื้อที่ตนไม่สงสัย^๒

บาปหรืออกุศลธรรมที่เกิดจากการปาณาติบาตมี ๒ อย่าง คือ อย่างหนักกับอย่างเบา อย่างหนัก คือ อนันตริยกรรม^๓ และบาปอย่างเบา คือการทำปาณาติบาตกับชีวิตคนและสัตว์โดยทั่วไป แต่จะเบาอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ ๕ ประการนี้ ได้แก่

(๑) ผู้ถูกกระทำปาณาติบาต ได้กระทำอนุเคราะห์ช่วยเหลือหรือเป็นที่พึ่งแก่เรามากน้อยเพียงใด ถ้าได้ช่วยเหลือเราไว้มาก ย่อมเป็นหนี้บุญคุณมาก จึงเป็นบาปมาก

(๒) ผู้ถูกกระทำปาณาติบาต ถ้าเป็นสัตว์ และสัตว์นั้นได้ทำประโยชน์ให้เรามากน้อยเพียงใด ถ้าทำประโยชน์ให้คนมาก ผู้ที่กระทำการฆ่าย่อมได้รับบาปมาก

^๑สิวลี ศิริไล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, (๒๕๒๙), หน้า ๑๑๑. (อัตสำเนา).

^๒เนื้อที่ตนเห็น หมายถึงเนื้อสัตว์ หรือเนื้อปลาที่ภิกษุเห็นตายกฆ่า (นำมาปรุงอาหาร) ถวายหมู่ภิกษุ เนื้อที่ตนได้ยิน และเนื้อที่ตนสงสัยก็มีนัยเดียวกัน, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๒/๔๙.

^๓อนันตริยกรรม กรรมหนักเป็นบาปหนักที่สุด ๕ อย่างคือ ๑) ฆ่าคน ๒) ฆ่ามารดา ๓) ฆ่าบิดา ๔) ฆ่าพระอรหันต์ ๕) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงห่อพระโลหิตขึ้นไป ๕) สังฆเภท ทำสงฆ์ให้แตกกัน, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๖.

(๓) ผู้ถูกระทำปาณาติบาตถ้าเป็นสัตว์ใหญ่ ผู้ฆ่าย่อมได้รับบาปมากกว่า สัตว์เล็ก

(๔) ผู้กระทำปาณาติบาต กระทำการฆ่าด้วยเจตนาอันแรงกล้าด้วยความพยายามมาก หรือน้อย ถ้ามีความพยายามในการฆ่ามากย่อมได้รับบาปมาก

(๕) ผู้กระทำปาณาติบาต ทำด้วยจิตที่ประกอบด้วยอกุศลมูล คือทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ หรือไม่ ถ้าทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ย่อมได้รับบาปมาก^๕

กล่าวโดยสรุปว่า จิตแบบที่จัดว่าเป็นปาณาติบาตได้แก่ จิตที่ก่อให้เกิดการกระทำการฆ่าด้วยเจตนาอันแรงกล้า ถ้าเป็นการฆ่าด้วยความพยายามอย่างมากเป็นบาปมาก ด้วยความพยายามน้อยเป็นบาปน้อย และการฆ่าที่ประกอบด้วยจิตมีอกุศลมูล คือทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ย่อมได้รับผลบาปมากด้วย

ข. เมตตากับปาณาติบาต

๑) เมตตา

(๑) เมตตาหมายถึง การแผ่ความปรารถนาดี หรือการบำเพ็ญคุณประโยชน์ ซึ่งตรงกันข้ามกับความพยายามหรือปองร้าย พระพุทธเจ้าทรงสอนให้แผ่เมตตาไปยังสรรพชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ถ้าปัจเจกบุคคลสามารถปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการแผ่เมตตาได้ ความขัดแย้งทั้งหลาย ก็ไม่ต้องแก้ไขด้วยวิธีเผชิญหน้ากัน แต่สามารถแก้ไขได้ด้วยสันติวิธี ดังที่ปรากฏในเมตตาสูตตราว่า

ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ^๕ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียวเจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาด เพราะการเจริญเมตตานั้นแต่พระอริยบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทุกหมู่เหล่า ชื่อว่าสังสมบุญไว้เป็นอันมาก พระราชาผู้ทรงธรรม เช่นกับกษัตริย์ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรมแห่งเมตตาจิต ที่บุคคลเจริญ ดีแล้วดุจกลุ่มดวงดาวทั้งหมด ไม่เทียบเท่าแสงจันทร์ฉะนั้น^๖

^๕พระมหาทวี จานวโร (อ่อนบัสสา), “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๗.

^๖พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ หมายถึงบรรลู่รหัตตผล อันเป็นที่สิ้นกิเลสตามแนวทางการเจริญวิปัสสนาที่มีเมตตาเป็นพื้นฐาน (อ.จ.อภฺตฺต. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๓).

พระพุทธองค์ทรงสอนให้บุคคลงดเว้นจากการทำลายสิ่งที่มีลมหายใจให้ตาย ให้ทุกคนยอมรับสิทธิในการมีชีวิตอยู่ของกันและกันไม่ไปทำลายหักล้างกัน โดยการใช้เมตตาปรารถนาที่จะเห็นตนเองอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ทำให้เกิดแนวความคิดในการเอาใจเขามาใส่ใจเรา แม้สัตว์อื่น หรือคนอื่นก็ต้องการอย่างนั้น ยอมรับความจริงที่ว่า ทุกชีวิตล้วนต้องการอยู่ในโลกอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ต้องการเห็นกันมีชีวิตอยู่ดีมีสุข ตามสมควรแก่ฐานะของตน ก็จะเกิดการยอมรับนับถือกันและกัน ฉะนั้นเมตตาธรรมนั้นเป็นธรรมะที่คุ้มครองโลกให้เกิดการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข

(๒) เมตตาเป็นหลักภคตภาพ (Brotherhood) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม สอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี และสอนให้ฝึกตนด้วยการแก้ไขที่ตนเองก่อน แม้กระทั่งในการสอนให้มีเมตตาจิตก็ให้หัดแผ่เมตตาให้แก่ตนเองก่อน เพื่อให้เห็นว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็มีความรักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น สิ่งทีกล่าวมาทั้งหมดนี้จะทำให้เราอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขอีกทั้งยังไม่ก่อเวรภัยให้เกิดขึ้นแก่ตนเองด้วยจึงสอนให้ทุกคนรู้สึกเป็นพี่น้องกัน

(๓) เมตตาเป็นพื้นฐานสันติภาพ (Peace) การประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ จะทำให้สมบูรณ์ ตามสถานการณ์ในสังคมปัจจุบันนั้นทำได้ยาก ในเมื่อมนุษย์เราส่วนมากยังคงฆ่ากันเบียดเบียนกันด้วยความโหดเหี้ยม เพราะคนเราทุกคนถือเอาชีวิตเป็นสำคัญที่สุดสำหรับตนเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้งดเว้นจากการทำลายชีวิตของใครๆ ได้แก่ ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง การตั้งใจที่จะงดเว้นจากการทำร้าย เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่นนั้นยังไม่พอ ในพระพุทธศาสนายังสอนให้มีความรักด้วยความหวังดี (เมตตา) และให้มีความสงสาร (กรุณา) ต่อผู้อื่นด้วย จึงจะทำให้เกิดสันติภาพที่มั่นคงถาวรขึ้นในสังคมได้ เราไม่สามารถแสวงหาสันติภาพที่มั่นคงได้ด้วยวิธีการฆ่ากัน ถ้ามนุษย์ยังหวังสันติภาพในสังคม ก็ต้องงดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนกันอย่างเด็ดขาด และต้องงดเว้นจากการฆ่าการเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด เพราะสัตว์เหล่านั้นคือสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ และสัตว์เหล่านั้นก็ต้องการความสงบ

(๔) เมตตาสร้างความสามัคคี (Harmony) การที่จะนำสันติสุขมาให้สังคมโลกได้อย่างมั่นคงถาวรนั้น คนในสังคมจะต้องมีเมตตา เพราะคนที่มีเมตตานั้นจะเอื้ออาทรต่อกันที่ประสบความเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงทำงานช่วยเหลือเกื้อกูลแก่มวลมนุษยชาติ ด้วยการที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้คนทั้งหลายให้มีจิตใจประกอบไปด้วยเมตตาและช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคม ทำให้คนเหล่านั้นกลายเป็นคนใจบุญ อาทิ อนาคตบัณฑิตเศรษฐีและนางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นต้น คนเหล่านี้มีเมตตาต่อสัตว์โลกทั้งมวล เพราะฉะนั้น การกระทำด้วยจิตมีเมตตาจึงช่วยเสริมสร้างความเอื้ออาทรให้แก่คนทั้งหลาย ความสุขก็จะขยายไปสู่คนอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องและยาวนาน ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะลดน้อยลงได้ เพราะอาศัยเมตตาคือความปรารถนาให้ผู้อื่นและสัตว์อื่น ๆ มีความสุข ในเมื่อตนได้ความสุขแล้วก็อยากให้ผู้อื่น สัตว์อื่น

ได้รับความสุขนั้นบ้าง เป็นการอนุเคราะห์แก่กันและกัน การอนุเคราะห์แก่กันนี้เป็นการสร้างความสามัคคี

(๕) เมตตา คือ หลักเอกภาพ (Unity) การอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตา กรุณา หวังจะเห็นความสุข ความเจริญของกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสมควรแก่ฐานะที่จะทำได้ มีความรัก ความเคารพ สงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน มีความสามัคคีกัน เริ่มต้นจากครอบครัวไปถึงสังคม ประเทศชาติ และสังคมโลกก็จะเกิดขึ้น จากพระพุทธพจน์ที่ว่า

ผู้ใดไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าไม่ทำทรัพย์ให้เสื่อมไป ไม่ใช้ผู้อื่นทำทรัพย์ให้เสื่อมไป มีจิตเมตตาในสัตว์ทุกจำพวกผู้นั้นไม่ก่อเวรกับใครๆ^๗

การมีเมตตานี้ช่วยให้สังคมโลกอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขก็นับว่าเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่บุคคลทั้งหลาย

๒) การฆ่า หรือปาณาติบาต

(๑) การเบียดเบียนกัน

ปกตินิสัยมนุษย์เป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวมากที่สุด มนุษย์ทุกคนต้องการแสวงหาความสุข ความพอใจให้แก่ตนเองให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะหาได้ สิ่งนี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องขัดแย้งกันจนถึงขั้นทำสงครามทำลายล้างห้าพันกัน ดังที่ปรากฏให้เห็นจากข่าวสารสื่อหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ถ้าพิจารณาให้เห็นถึงแก่นแท้ของปัญหานั้น จะเห็นได้ว่าเกิดมาจากพื้นฐานของจิตใจทั้งสิ้น

ศีล ๕ ข้อแรกให้เว้นการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ ไม่ให้เห็นแก่ตัว และไม่เหยียบย่ำคนอื่นหรือสัตว์อื่น สอนให้นึกถึงอกเขาอกเรา ตราบใดที่ทุกคนพากันเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ถือแต่ประโยชน์ตนเป็นใหญ่ ไม่คำนึงถึงส่วนรวมก็จะเบียดเบียนล้างผลาญกันไม่ต่างอะไรไปจากสัตว์ป่า ผู้มีกำลังมากกว่าก็จะแย่งชิง ช่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่า การที่มนุษย์เราได้ชื่อว่าสูงกว่าสัตว์ก็เพราะมีคุณธรรมและระเบียบแบบแผนอันดีงาม รู้จักยับยั้งชั่งใจ ประพฤติปฏิบัติในทางที่พอเหมาะสมควร พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้มองแง่เดียวเฉพาะที่จะเป็นฝ่ายได้เท่านั้น หากทรงสอนให้มองถึงความรู้สึกของผู้อื่นเป็นผู้ให้ด้วย ในที่ใดก็ตามถ้าไม่มีการเอาใจเขามาใส่ใจเราแล้ว ในที่นั้นจะหาความผาสุกสงบไม่ได้ ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นด้วยอำนาจของความโลภ และความโกรธ การที่กิเลสทั้งสองตัวนี้ก่อให้เกิดปัญหาอย่างรุนแรง ก็เพราะปัจจัยภายในของมนุษย์นั้นก็คือ มิฉันทิฐิ หรือความคิดเห็น ความเชื่อที่แตกต่างกัน การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะต้องควบคุม ขัดเกลา ความโลภ และความโกรธ (ความเกลียดชัง) ด้วยศีลธรรม เมื่อทุกคนมีความเห็นหรือความเชื่อที่ถูกต้องและเป็นไปในทางเดียวกันแล้ว ก็จะเป็นฐานหนุนคุณธรรมที่ตรงกันข้ามกับความโลภ และความโกรธ ที่ยังมีอยู่ก็จะเกิดได้น้อย หรืออยู่ในขอบเขตที่จำกัด ควบคุมได้ง่าย

^๗ ข.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๓๔๖.

(๒) การฆ่า คือการทำลายที่เพิ่มกิเลส

ตามความเป็นจริงแล้ว ไม่มีใครต้องการให้ใครมาฆ่า ทำร้าย หรือเบียดเบียน การฆ่านั้นเป็นแรงผลักดันจากภายใน คือ กิเลส และในการฆ่าแต่ละครั้งนั้นเป็นการทำตามใจชอบ เมื่อกิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็จะทำให้เราผิดศีลข้อที่ ๑ ได้ง่าย ได้แก่ ตัณหา^๕ มานะ^๖ และ ทิฐิ^๗ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็เป็นการกระทำด้วยความโลภบ้าง การกระทำด้วยความเกลียดชังบ้าง การกระทำด้วยความเคียดแค้นมุ่งจะทำลายด้วยโทสะบ้าง การกระทำด้วยความลุ่มหลงมัวเมา โดยโมหะบ้าง กิเลสเหล่านี้ก็กลายเป็นเครื่องมือที่จะก่อผลร้าย เพราะแท้ที่จริงจิตใจของมนุษย์นั้นละเอียดอ่อน และเป็นทาสของกิเลสเหล่านี้ได้ง่าย ข้อสำคัญที่สุดนั้นในใจของเราจะต้องมีศีลธรรม เพื่อมาควบคุมไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสได้ง่าย

ตัณหา คือความอยากได้อะไรเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร

มานะ คือความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญหรือการครอบงำผู้อื่น ไม่ยอมใคร

ทิฐิ คือความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความคิดเห็นของตน ยึดถือในอุดมการณ์ของตนเป็นสำคัญ ไม่ยอมรับฟังใคร

เมื่อกิเลสทั้ง ๓ ตัวนี้เข้าครอบงำจิตใจแล้วก็จะเป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังของพฤติกรรมปฏิกิริยาทั่วไปเมื่อขาดสติก็จะตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของกิเลสเหล่านี้

(๓) การฆ่า คือการสร้างเวร

พระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนการเช่นฆ่าทำลายล้าง ไม่ว่าจะไปในรูปแบบใดก็ตาม พระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองแคว้นมคธ ทำสงครามชนะพระเจ้าปเสนทิโกศล พระพุทธองค์ตรัสว่า “วันนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพ่ายแพ้แล้ว จักบรรทมเป็นทุกข์ตลอดราตรีนี้” ตรัสว่า “ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้พ่ายแพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ผู้ละทิ้งความชนะ และความพ่ายแพ้ได้แล้วมีใจสงบย่อมนอนเป็นสุข”^๘

^๕ ตัณหา คือความทะยานอยาก มี ๓ คือ ๑) กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม ๒) ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ๓) วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ อยากไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ อยากพรากพันดับสูญไปเสีย, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๒.

^๖ มานะ คือ ความถือตัว ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ข้อ ๕ ในอนุสย ๗ ข้อ ๘ ในสังโยชน ๑๐ ข้อ ๑๓ ในอุปกิเลส ๑๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๑.

^๗ ทิฐิ คือ ความเห็นทฤษฎี มักหมายถึงความตื้อตึงในความเห็น, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๘.

(๔) การฆ่าคือการทำลายสิ่งแวดล้อม

ตามหลักของศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ให้พิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงให้มนุษย์เห็นความสำคัญของสรรพสัตว์ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย โดยแสดงถึงความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่นเป็นห่วงโซ่อาหารเพื่อหล่อเลี้ยงมวลมนุษยชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องเห็นคุณค่าของสรรพสัตว์และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติต่อสรรพสัตว์ด้วยเมตตา ไม่ว่าสัตว์นั้นจะดุร้ายเพียงใดก็ตาม ไม่ให้มนุษย์ผูกอาฆาตพยาบาทต่อสัตว์ร้ายต่าง ๆ เมื่อมีการกระทบกระทั่งกัน แต่พระองค์ทรงสอนให้เราแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์เหล่านั้น นอกจากนั้นแล้วยังสอนให้เห็นว่าธรรมชาตินั้นเป็นมิตรของมนุษย์ ไม่สมควรที่จะหักรานและถือว่ามีผู้ทำลายธรรมชาติซึ่งเป็นมิตรของตนนั้นเป็นคนแล้ว ดังที่ปรากฏในพุทธบัญญัติห้ามภิกษุตัดไม้ว่า

ภิกษุมีไถยจิต ตัด ต้องอาบัติทุกกฏ ทุก ๆ ครั้งที่ฟันต้นไม้ เมื่อฟันอีกครั้งเดียวต้นไม้จะขาด ต้องอาบัติตุลลัจฉัย เมื่อฟันต้นไม้ขาด ต้องอาบัติปราชิก^{๑๒}

พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย เปรียบเทียบต้นไม้ใหญ่ย่อมเป็นที่พึ่งของหมูนก เช่นเดียวกับกุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมเป็นที่พึ่งของคนหมู่มากคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาว่า

ต้นไม้ใหญ่ มีกิ่ง ใบ และผล มีลำต้นแข็งแรง มีรากมั่นคง สมบูรณ์ด้วยผล ย่อมเป็นที่พึ่งของนกทั้งหลาย ผูนกย่อมอาศัยต้นไม้ซึ่งเป็นที่รื่นรมย์ใจ ให้เกิดสุข ผู้ต้องการความร่มเย็น ย่อมเข้าไปอาศัยร่มเงา ผู้ต้องการผล ย่อมบริโภคน้ำผลไม้ ฉันทิ ท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะ เป็นนาบุญของโลก ย่อมคบหาบุคคลผู้มีศรัทธาซึ่งสมบูรณ์ด้วยศีล ประพฤติถ่อมตน ไม่กระด้าง^{๑๓} สุภาพ น่าชื่นชม อ่อนโยน มั่นคง ฉะนั้น^{๑๔}

บุคคลอาศัยนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่กิ่งของต้นไม้นั้นก็สมควรหัก เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม^{๑๕}

เนื่องจากโลกของเรามีคนโลภมาก และการแข่งขัน แก่งแย่งชิงทรัพยากรกัน ทำให้เกิดการเบียดเบียน กระแทกกระทั้น จนถึงฆ่ากันเพื่อแย่งชิง ครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม เกิดการขาดแคลนทรัพยากร เกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ เกิดเป็นความแปรปรวน ทำให้เกิดแผ่นดินไหว น้ำท่วม หนาวจัด แล้งจัด คลื่นยักษ์ หิมะละลาย ถล่ม

^{๑๒}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒๐/๙๐.

^{๑๓}ไม่กระด้าง หมายถึงปราศจากความกระด้าง คือ โกรธ (ความโกรธ) และมานะ (ความถือตัว), อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๘/๖๐).

^{๑๔}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๘/๖๐.

^{๑๕}ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๕๙/๒๐๙.

เห็นได้ชัดว่าปัญหาทั้งหลายเกิดขึ้นจากอำนาจของกิเลสคือโทสะ และโลภะ ที่คนใช้เป็นเครื่องมือ แสวงหาสิ่งที่ตอบสนองความสุขนั้นคือความโลภ ในขณะที่เดียวกันก็สนองโทสะด้วยการฆ่ากัน เป็นต้น เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว ตัวการที่แท้จริงที่ทำให้เกิดความเร่งในการกระทำก็คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง การแก้ไขปัญหาก็จะไม่ทำความผิดความชั่วต่าง ๆ ตามอำนาจของกิเลสจนสามารถควบคุมกิเลสต่าง ๆ ได้อย่างจริงจังด้วยศีลข้อที่ ๑

กล่าวโดยสรุป การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขภายในสังคม เราจะต้องมองไปที่ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่ามนุษย์เราจะอยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยพื้นฐานแล้วทุกชีวิตในโลกนั้นต้องการความสุขและไม่ต้องการความทุกข์ ฉะนั้น การฆ่าเป็นการเบียดเบียนตนเองและคนอื่นให้เดือดร้อน ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ที่เราเดือดร้อนกันมากนั้น อยู่ที่ปัญหาการฆ่า การเบียดเบียนกันและกัน ซึ่งกระทบกระเทือนต่อการอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขของคนในสังคม ดังนั้นเพื่อยุติหรือระงับไว้ที่มีอยู่ในสังคมอันสืบเนื่องมาจากปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นอย่างมากมายจึงควรประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลข้อที่ ๑ นี้ เวรหรือความโกรธ อันเป็นเบื้องต้นแห่งการฆ่าย่อมระงับลงได้ ถ้าบุคคลภายในสังคมดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของศีลข้อที่ ๑ แล้วก็ยุติการเบียดเบียนประทุษร้ายกัน เมื่อการโกรธ การเบียดเบียนประทุษร้ายกันลดลงไป ความสุข ความสงบก็จะเกิดขึ้น สัตว์ทุกประเภท ชีวิตทุกชีวิตก็จะอยู่กันได้โดยไม่ตรีจิต คนกับสัตว์ก็อยู่กันได้ด้วยไม่ตรีจิต

อนึ่ง ความไม่โกรธ หมายถึง ความมีเมตตาเป็นเบื้องต้น ความไม่เบียดเบียน หมายถึง ความมีกรุณาเป็นเบื้องต้น^{๑๖} ฉะนั้น เมตตากับปาณาติบาต แม้จะอยู่ตรงข้ามกันคือ ข้อควรปฏิบัติ และข้อที่ควรงดเว้น แต่ก็มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นในด้านการงดเว้น ไม่ให้กระทำผิด กระทำชั่ว ที่ก่อให้เกิดความสงบสุข สามัคคี เอื้อเฟื้อต่อกันและกันในสังคม

ค. ผู้เว้นปาณาติบาต และมีเมตตากรุณา

(๑) ผู้เว้นปาณาติบาต

พระพุทธเจ้าตรัสกับอนาถปิณฑิกคหบดีให้ละเว้นปาณาติบาตว่า อุบาสกละภัย เวร^{๑๗} ๕ ประการไม่ได้ เราเรียกว่า ‘ผู้ทุศีล’ และเขาย่อมไปเกิดในนรก ภัยเวร ๕ ประการ คือ

- ๑) การฆ่าสัตว์
- ๒) การลักทรัพย์
- ๓) การประทุษพิศในกาม
- ๔) การพูดเท็จ
- ๕) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

^{๑๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๗๒.

^{๑๗} ภัย หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตสะดุ้ง, เวร หมายถึงอกุศลกรรม และบุคคลผู้ก่อเวร, อง,ปญจก. (ไทย)

อุบาสกละภยเวร ๕ ประการนี้ไม่ได้ เราเรียกว่า ‘ผู้ทุศีล’ เขาย่อมไปเกิดในนรก แต่ถ้าอุบาสกละภยเวร ๕ ประการได้แล้วเราเรียกว่า ‘ผู้มีศีล’ และเขาย่อมไปเกิดในสุคติ^{๑๘}

ที่ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่า สारวมปาณาติบาต^{๑๙} ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่า สारวมกิเลสทั้งปวงด้วยอหัตตมรรค ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกิเลสทั้งปวงด้วยอหัตตมรรคนั้น

ศีล ๕ ประเภท คือ

- ๑) การละปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๒) การเว้นปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๓) เจตนาที่เป็นข้าศึกต่อปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๔) ความสාරวมปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๕) ความไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล^{๒๐}

ศีล ๕ ประเภท นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ความบริสุทธิ์ด้วยความสාරวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ ชื่อว่าอริศีล

จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสාරวม ย่อมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอริจิต

พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิ์ด้วยความสාරวมโดยชอบ เห็นความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น (ทั้งสองประการนี้) ชื่อว่า อริปัญญา^{๒๑}

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้ที่ ละปาณาติบาต เว้นปาณาติบาต มีเจตนาที่เป็นข้าศึกต่อปาณาติบาต ความสාරวมปาณาติบาต และความไม่ล่วงละเมิดในปาณาติบาต ชื่อว่า ศีล เพราะทำให้ไม่เดือดร้อนใจ เกิดความปราโมทย์ ปิติ โสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ความบริสุทธิ์ด้วยความสාරวมแห่งศีล และได้ชื่อว่า อริศีล

^{๑๘} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๔/๒๙๐.

^{๑๙} คำว่า สारวม ในที่นี้หมายถึงปิดกัน ห้าม ระมัดระวัง (ขุ.ป. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๐).

^{๒๐} ขุ.ป. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๒.

^{๒๑} ขุ.ป. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๒.

(๒) ผู้มีเมตตากรุณา

พระพุทธศาสนาแสดงความสำคัญของการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมว่ามี ๓ ประการ คือ ๑) ประโยชน์ตน (อตตตถ) ๒) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรหิตตถ) และ ๓) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยตถ)^{๒๒}

ประโยชน์ตน คือการที่ได้ฝึกฝนอบรมตนเองดี บรรลุผลแห่งการศึกษาที่แท้จริง ถึงความเจริญงอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ เช่นสมบุรณ์ด้วยวิชาและจรรยา ฟึ่งตนเองได้ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรมตลอดจนถึงปรมัตถ์

ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ท่าน คือ เป็นผู้ที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา และมีความสามารถที่จะทำชีวิตของตนให้เกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยการช่วยเหลือ ทำตนให้เป็นคุณ เป็นประโยชน์ เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ

ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งที่เป็นของกลางในทางวัตถุ เช่นถนน สวนสาธารณะ เป็นต้น ในทางนามธรรม เช่น ศิลปวิทยา ศีลธรรม เป็นต้น เพื่อการดำเนินชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์และความดีงามร่วมกัน ไม่ทำให้เป็นการแสวงหาเพื่อประโยชน์ส่วนตน และไม่กระทบกระเทือนเสียหายต่อประโยชน์สุขส่วนรวม

ประโยชน์ต่อสังคมทั้ง ๓ ประการสอนให้ทำหน้าที่ของตนให้สมบุรณ์ ตั้งจิตไว้บนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา กรุณา ด้วยการสงเคราะห์ผู้อื่น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ความเจริญย่อมมีแก่คนมีสติทุกเมื่อ คนมีสติย่อมได้รับความสุข ความดีย่อมมีแก่คนมีสติเป็นนิตย์ แต่คนมีสติยังไม่หลุดพ้นจากเวร ส่วนผู้ใดมีใจยินดีในความไม่ เบียดเบียนตลอดทั้งวันและคืน เป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใครๆ^{๒๓}

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ความโกรธอย่าได้ครอบงำท่านทั้งหลาย และท่านทั้งหลายอย่าได้โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ความไม่โกรธและความไม่เบียดเบียนย่อมมีในท่านผู้ประเสริฐทุกเมื่อ”^{๒๔}

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “บุคคลใดพึงให้ท่าน ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเช้า ในเวลาเที่ยง ในเวลาเย็น บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเช้า เวลาเที่ยง เวลาเย็น อย่างน้อยเพียงขณะการหยदन้ำนมโค”^{๒๕}

^{๒๒} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๕๕๐.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๘/๓๔๑.

^{๒๔} ความไม่โกรธ ในที่นี้หมายถึงเมตตาและบุพภาคแห่งเมตตา ความไม่เบียดเบียน หมายถึงกรุณาและบุพภาคแห่งกรุณา (ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๑/๒๗๕.).

^{๒๕} เพียงขณะการหยदन้ำนมโค หมายถึงการรดน้ำนมโคครั้งเดียว หรือการใช้นิ้วมือ ๒ นิ้วจับก้อนของหอมแล้วสูดดมครั้งเดียว (ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒๖/๓๑๕).

การเจริญเมตตาจิตนี้มีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้ว ๓ ครั้งในวันหนึ่งนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ‘เราทั้งหลายจักเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ จักทำให้มาก ให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ทำให้ตั้งมั่นสั่งสม ปรารภดี’^{๒๖}

พระปุสสเถระได้กล่าวภาษิตเหล่านี้ว่า “ภัยอย่างใหญ่หลวงซึ่งยังมาไม่ถึงนี้ จะมาถึงข้างหน้าของท่านทั้งหลายจงเป็น ผู้ว่างาย พุดจาอ่อนหวาน มีความเคารพกันและกัน มีจิตเมตตากรุณา สාරวมในศีล ปรารภความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว บากบั่นมั่นคงเป็นประจำเกิด”^{๒๗}

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้มีเมตตากรุณา เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อสังคม ๓ ประการ คือ ทั้งเพื่อประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

๔.๑.๒ วิธีการเจริญเมตตา

การที่จะทำให้เมตตาและกรุณาเกิดขึ้นในจิตนั้น จะมีวิธีการดังต่อไปนี้

ก. ตั้งความคิดปรารถนาจะให้เขานั้นเป็นสุข

อธิบายได้ว่าความคิดปรารถนาจะให้เขานั้นเป็นสุข ตนได้สุขสำราญแล้ว ก็อยากให้ผู้อื่นได้บ้าง คุณข้อนี้เป็นเหตุให้สัตว์คิดเกื้อกูลกันและกัน วัด โรงเรียน โรงพยาบาล โรงเรียนเด็ก สถานสงเคราะห์ต่าง ๆ มูลนิธิการกุศลต่าง ๆ เป็นต้น ล้วนเกิดมาจากความคิดเผื่อแผ่ความสุขให้แก่ผู้อื่นทั้งสิ้น จึงได้บริจาคทรัพย์ของตนสร้าง ปฏิสังขรณ์หรือทำนุบำรุงสถานที่นั้น ๆ สำหรับผู้อื่นได้รับประโยชน์บ้าง

ผู้ใด ถึงเวลาที่ผู้อื่นควรจะได้เมตตาจากตัว อาจอยู่และหาเหตุขัดข้องมิได้ แต่หาแสดงไม่ เช่นมีลูกแล้วยังไม่เอาเป็นธุระเลี้ยงดูรักษา พบคนขัดสนอดข้าวไม่มีจะบริโภคมาถึงเฉพาหน้า และตนอาจอยู่ แต่หาให้ไม่ ผู้นั้นได้ชื่อว่าคนใจจิต เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวมีหนี่ของโลกติดตัวอยู่ เพราะได้รับอุปการะของโลกมาก่อนแล้ว เมื่อถึงเวลาเข้าบ้างไม่ตอบแทน

๔.๑.๓ วิธีการเจริญกรุณา

ก. ตั้งความคิดปรารถนาจะให้เขาปราศจากทุกข์

อธิบายได้ว่า ความคิดปรารถนาจะให้เขาปราศจากทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์เกิดแก่ผู้อื่นก็พลอยหวั่นใจไปด้วย คุณข้อนี้เป็นเหตุให้สัตว์คิดช่วยทุกข์ภัยของกันและกัน

การแสดงกรุณานี้ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรกระทำ เพราะตนเองก็เคยได้รับกรุณาแต่ท่านผู้อื่นมาแล้ว เป็นต้นว่า เมื่อยังเล็กมารดา บิดา หรือท่านผู้อื่นผู้บำรุงเลี้ยงก็คอย

^{๒๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๖/๓๑๕.

^{๒๗} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๗๘-๙๗๙/๕๐๐.

ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่จะพึงมีมา เช่น เจ็บไข้ก็ชวนชวยหาหมอรักษา เป็นต้น และตนเองก็ยังหวังกรรมดั่งนั้นของท่านผู้อื่นต่อไปข้างหน้าอีก เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงกรุณาแก่ผู้อื่นเช่นนั้นบ้าง จึงควรทำ

ผู้ใดอาจอยู่แต่หาแสดงไม่ เช่นเห็นคนเรือล่มที่น่ากลัวจะเป็นอันตรายถึงชีวิต และไม่ช่วยตั้งแสดงมาแล้วในหนหลัง หรือพบคนเจ็บไข้ตามหนทางไม่มีใครอุปถัมภ์ผ่านไปด้วยไม่สมเพศ และไม่ชวนชวยอย่างหนึ่งอย่างใด ผู้นั้นได้ชื่อว่าคนใจดำ มีแต่เอาเปรียบโลก มีแต่หวังอุปการะของโลกข้างเดียว เมื่อถึงเวลาเขาบ้าง เจยเสียไม่ตอบแทน

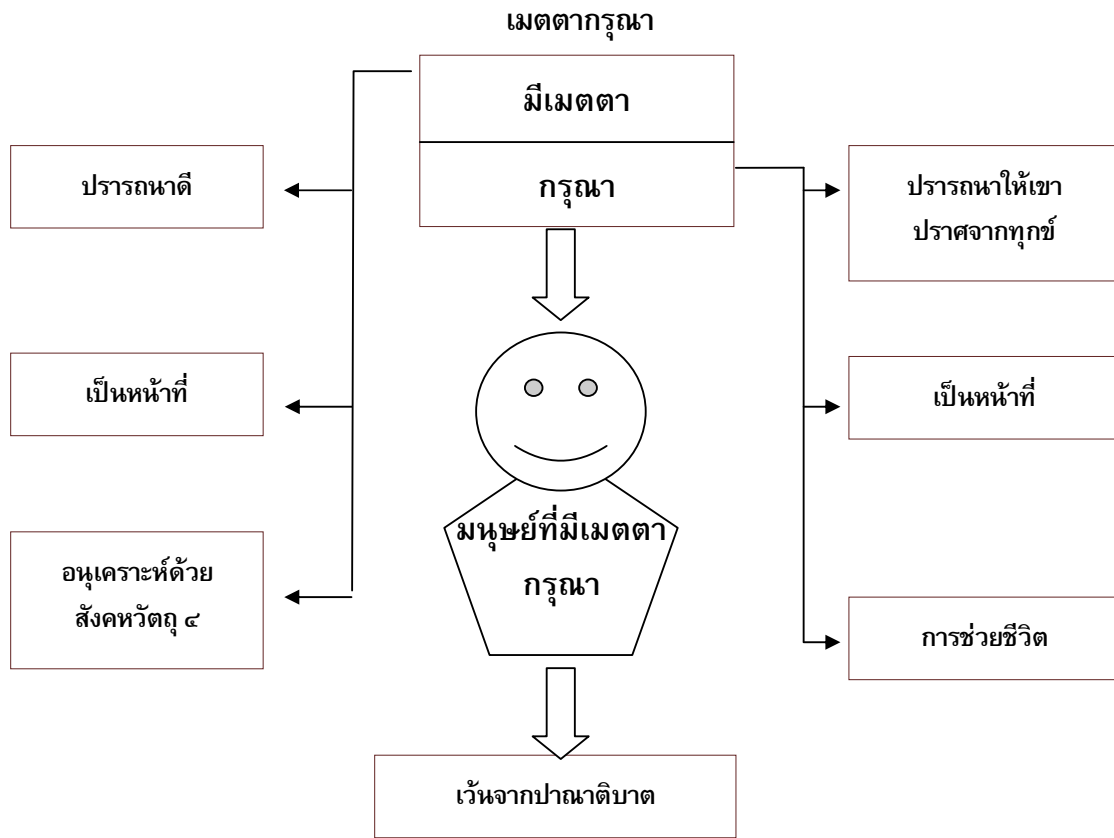
การช่วยเหลือผู้ประสบภัย การไถ่ชีวิตสัตว์จากโรงฆ่าสัตว์ การปล่อยนกปล่อยปลา เป็นต้น ล้วนเกิดจากจิตใจที่มีความกรุณาทั้งสิ้น

ความเมตตากรุณาแก่กันและกัน เป็นธรรมอันงามก็จริง ถึงอย่างนั้น ผู้จะแสดงควรเป็นคนฉลาดในอุบาย ประโยชน์จึงจะสำเร็จ ถ้าไม่ฉลาด มุ่งแต่จะเมตตากรุณาอย่างเดียว บางอย่างก็เกิดโทษได้ เช่นเห็นเขาจับผู้ร้ายมา คิดแต่จะให้ผู้ร้ายรอดจากอาญาแผ่นดิน และเข้าแย่งชิงให้หลุดไปดังนี้ เป็นการเมตตากรุณาที่ผิด และเป็นกรกระทำที่ผิดกฎหมายอีกด้วย จึงเป็นกิจที่ไม่สมควรทำ ในสถานการณ์เช่นนี้ ควรตั้งอยู่ในอุเบกขา ถือเสียว่าเขามีกรรมเป็นของเขา

การแสดงเมตตากรุณานี้ บุคคลประกอบให้ถูกที่แล้ว ย่อมอำนวยผลอันดีให้แก่ผู้ประกอบและผู้ได้รับ ทำความปฏิบัติของผู้มีศีลให้งามขึ้น เหมือนดังเรือนแหวน ประดับหัวแหวนให้งามขึ้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า เป็นกัลยาณธรรม ในสิกขาบทที่ต้น

จากข้อมูลที่น่าเสนอมมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๑ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากปาณาติบาตด้วยหลัก

เมื่อบุคคลเว้นจากปาณาติบาต และเจริญเมตตากฎณาโดยยึดหลักคือ ตั้งความปรารถนาดีต่อผู้อื่น และให้มองว่าการเว้นจากการฆ่า เพิ่มพูนเมตตากฎณาเป็นหน้าที่ของทุกคน ที่ควรทำแก่กันและกันโดยการสงเคราะห์กันตามหลักสังคหวัตถุ อันจะเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อสังคม ๓ประการ คือ ทั้งเพื่อประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ทำให้มีความสุขความเจริญ

๔.๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากอกุศลกรรม ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ

๔.๒.๑ หลักการ

อกุศลกรรมแปลว่าการเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ กิริยาที่ถือเอาในที่นี้หมายความว่า ถือเอาด้วยอาการเป็นโจร ทั้งสิ่งของที่เป็นสวัสดุกุณกทรัพย์ และอวิญญูณกทรัพย์ อันเจ้าของยังไม่ได้ยกให้เป็นสิทธิ์ขาดอย่างหนึ่ง สิ่งของที่ไม่ใช่ของใคร แต่มี

ผู้รักษาหวงแหนได้แก่ สิ่งของที่อุทิศบูชา ปุชนียวัตถุในศาสนานั้นๆ และสิ่งของที่เป็นกลางในหมู่ชนอันไม่พึงแบ่งกัน ได้แก่ของมหาชนในสโมสรสถานนั้นๆ อย่างหนึ่ง

การประพฤติฝ่าฝืนในสิ่งของเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรเว้น เพราะจัดเป็นการประพฤติบาป ผิดจากธรรมเนียมคลองธรรม เมื่อเว้นจากการประพฤติที่ผิดเหล่านี้แล้ว จึงควรส่งเสริมคุณค่าของชีวิตด้วยการเจริญสัมมาอาชีพะในหลักเบญจธรรมต่อไป (เว้นหยาบฉวย เพิ่มด้วยสัมมาอาชีพะ)

สัมมาอาชีพะนั้น ได้แก่ความเพียรเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ คุณข้อนี้ อุดหนุนผู้มีศีลให้สามารถรักษาศีลให้มั่นคง แท้จริง ผู้มีศีลแม้เว้นการหาเลี้ยงชีวิตโดยอุบายที่ผิดแล้ว แต่ไม่หมั่นประกอบการหาในทางที่ชอบ จะได้อะไรเป็นกำลังเลี้ยงชีวิตเสมอไป ถ้าอาศัยทรัพย์ที่มีอยู่เดิม ทรัพย์นั้นเมื่อไม่มีของใหม่เพิ่มเติม ก็มีแต่จะแห้งไปจะนั้น เมื่อไม่มีทรัพย์สำหรับจับจ่ายเลี้ยงชีวิตความยากจนขัดสนบีบคั้นเข้า ก็ไม่อาจตั้งมั่นคงอยู่ได้ในศีล ที่สุดจะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ ก็ด้วยความลำบากแสนเข็ญ คนมีศีลที่ยากจนลงโดยมากน่าจะเป็นเพราะเหตุนี้เองถ้าเขาหมั่นประกอบกิจการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ได้ทรัพย์มา ก็จะได้เป็นเครื่องจับจ่ายเลี้ยงชีวิตทั้งเป็นกำลังรักษาสุจริตให้มั่นคงด้วย

๔.๒.๒ วิธีการ

ก. การประกอบสัมมาชีพ

การประกอบสัมมาชีพสามารถแยกย่อยรายละเอียดได้ว่า

๑) ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการนั้น เช่นผู้ใดเป็นลูกจ้างก็ดีหรือได้รับผลประโยชน์เพราะทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ผู้นั้นย่อมทำการอันเป็นหน้าที่ของตนนั้นด้วยความอุตสาหะเอาใจใส่ และด้วยความตั้งใจจะให้การนั้นสำเร็จด้วยดี และการทำเต็มเวลาที่กำหนดไว้สำหรับทำการ มาเข้าก่อนกำหนด เลิกทีหลังกำหนดและในกำหนดที่ทำก็ไม่ผิดพลาดหลีกเลี่ยงจากการงาน ดังนี้ได้ชื่อว่าประพฤติเป็นธรรมในกิจการ

๒) ประพฤติเป็นธรรมในบุคคลนั้น เช่นบุคคลใดเป็นผู้ดูแล มีผู้อื่นเป็นลูกมืออยู่ได้บังคับ ผู้นั้น เมื่อจับจ่ายค่าจ้าง ย่อมให้ตามสัญญาหรือตามแรงของเขา อีกอย่างหนึ่ง เช่นผู้ขายของ เมื่อซื้อสินค้ามาแล้วกำหนดว่าจะเอากำไรร้อยละเท่าไร แล้วและกำหนดราคาส่งของลงไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งซื้อ เป็นผู้มึบบรรดาคักดีสูงก็ตาม เป็นคนสามัญก็ตามก็ขายเท่าราคานั้นยังยื่นเสมอไปไม่ประพฤติเป็นคนเห็นแก่ได้ เช่นเห็นคนเขอะชะมา ไม้รู้ราคาส่งของก็บอกผ่านขายแพง ๆ ถ้าเห็นคนซื้อมีไหวพริบ ก็ขายตามตรง ดังนี้ได้ชื่อว่าประพฤติเป็นธรรมในบุคคล

๓) ประพฤติเป็นธรรมในวัตถุนั้น เช่นคนขายของ ขายสิ่งอะไรเช่น นม เนย น้ำผึ้ง ชีผึ้ง เป็นต้น เป็นของแท้หรือของปน ก็บอกตามตรง ไม่ขายของของปนอย่างของแท้ การขายของปลอมเช่นนี้ไม่เป็นเพียงลงให้ผู้ซื้อเสียทรัพย์เต็มราคา ยังหักประโยชน์ของผู้ซื้อให้เสียด้วย

เช่น จะต้องการน้ำผึ้งแท้ไปทำยา ได้น้ำผึ้งปนมาทรัพย์สินก็เสียเท่าราคาน้ำผึ้งแท้ และน้ำผึ้งปนนั้น ก็เป็นกระสายยาไม่ดีเหมือนน้ำผึ้งแท้ การขายของปนเช่นนี้ ในประเทศที่รุ่งเรืองแล้วเขาตั้งธรรมเนียมไว้ ให้มีหนังสือที่ภาษณะของนั้นไว้บอกให้ผู้ซื้อทราบตามความเป็นจริง เช่น เนยแท้ก็ให้บอกว่าเนยแท้ เนยปลอมทำด้วยไขมันของสัตว์ ก็บอกว่าเนยปลอม หนึ่งของกินที่ล่วงเวลาเป็นของเสียแล้วจะให้โทษแก่ผู้กิน ก็ไม่แต่งปลอมเป็นของดีขายขายของเช่นนี้ร้ายยิ่งกว่าข้างต้น อาจทำให้ผู้กินเสียชีวิตหรือเจ็บไข้ได้ทุกข์ ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในแกงที่ค้างคืนบูดแล้วอุ่นขายอีก อีกอย่างหนึ่ง เช่น ทำสัญญาว่าจะสร้างเรือนและมีกำหนดว่า จะใช้ของชนิดนั้น ๆ ก็ทำตรงตามสัญญาไม่ยกเยื้อง ไม่ผ่อนใช้ของชั้นที่ ๒ แทนของชั้นที่ ๑ ดังนี้ได้ชื่อว่าประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ

ผู้จะเลือกหาการงาน ควรเว้นการงานอันประกอบด้วยโทษเสียแม้เป็นอุปายจะได้ทรัพย์สินมาก เหตุทรัพย์สินที่เกิดเพราะ การงานประกอบด้วยโทษนั้น ไม่ยังประโยชน์ของทรัพย์สินให้สำเร็จเต็มที่ ดังกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๒ อีกข้อหนึ่ง การงานที่ต้องเสี่ยง เช่นการพนัน ก็ไม่ควรเลือกเหตุว่า พลาดทำก็ฉิบหาย ถ้าได้ ทรัพย์สินนั้นก็ไม่ได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ (๑) เป็นของได้มาง่าย ความเสียตายน้อย จับจ่ายง่าย เก็บไม่ค่อยอยู่ (๒) ความอยากได้ไม่มีที่สุด ได้มาแล้ว ก็คงอยากได้อีก เคยได้ในทางใด ก็คงหาในทางนั้นอีก เมื่อลงเล่นการพนันไม่หยุด จะมีเวลาพลาดท่าลงสักคราวหนึ่งก็เป็นได้ เหตุดังนั้น ควรเลือกหาการงานที่จะต้องออกกำลังกายกำลังความคิดหรือออกทรัพย์สิน ที่ให้ผู้นั้นรู้สึกว่าจะต้องลงทุน เมื่อได้ทรัพย์สินมาจะได้รู้จักเสียต่าย ไม่ใช่สอยสุรุยสุรายเสีย

ทรัพย์สินที่ได้มาด้วยความหมั่นทำการงานนั้น จะเจริญมั่งคั่งก็เพราะ เจ้าของเอาใจใส่รักษาให้พ้นอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดแต่เหตุภายใน คือ ตนเองหรือบุตรภรรยาใช้สอยให้สิ้นเสีย เพราะเหตุไม่จำเป็นและเกิดแต่ภายนอก เช่นโจรนำไปเสีย หรือไฟผลาญเสีย เป็นต้น และเจ้าของจับจ่ายใช้สอยแต่พอสมควร ไม่ฟุ่มเฟือยเกินกว่าที่หาได้หรือเกินกว่าที่ต้องการและไม่เบียดกรอจนถึงกับอดอยาก

ผู้ประกอบการงานพึงมีอุตสาหะอย่าทอดทิ้ง จงดูเยี่ยงแมลงผึ้งบินหาเกสรดอกไม้ นำมาทีละน้อย ๆ ยังอาจจะทำน้ำผึ้งไว้เลี้ยงตัวและลูกน้อยได้ตลอดฤดูหนาวที่กัณดารด้วยเกสรดอกไม้ เมื่อเขาหมั่นทำการงานได้ทรัพย์สินมาจับจ่ายเลี้ยงตนและครอบครัวบ้าง เก็บไว้เพื่อเหตุการณ์ข้างหน้าบ้างเสมอไป ถึงไม่มากแต่เพียงคราวละน้อย ๆ ก็พอจะทำตนให้เป็นสุขสำราญ และไม่ต้องประคอนการทุจริตเพราะความเลี้ยงชีพเขาบีบคั้น เป็นอันรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้

ข. การเว้นมิจฉาชีพ

เว้นมิจฉาอาชีพะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญ และการต่อลาภด้วยลาภ รวมถึงอาชีพอีก ๕ ประเภท ดังนี้

๑. สัตตวณิชชา คือ การขายอาวุธ ได้แก่ อาวุธปืน อาวุธเคมี ระเบิด นิวเคลียร์ อาวุธอื่น ๆ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทำร้ายกัน จะก่อให้เกิดการทำลายล้างซึ่งกันและกัน โลกจะไม่เกิดสันติสุข

๒. สัตตวณิชชา หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าหาสตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ

๓. มังสวณิชชา หมายถึง ค้าขายสัตว์เป็น สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหารเป็นการส่งเสริมให้ทำผิดศีลข้อที่ ๑ คือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

๔. มัชชวณิชชา หมายถึง การค้าขายน้ำเมา ตลอดจนการค้าสารเสพติดทุกชนิด

๕. วิสวณิชชา หมายถึง การค้าขายยาพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้รวมทั้งเป็นอันตรายต่อสัตว์^{๒๘}

ค. ปัจจัยสันนิสศีล

ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ ได้แก่ปัจจัยปัจเจกเวกชน คือใช้สอยปัจจัยสี่ด้วยพิจารณาให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา เช่น ฉันทอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้สุขภาพดี มีชีวิตผาสุกทำกิจได้สบาย มิใช่เพื่อปรนเปรอหรือสนุกสนาน มัวเมา ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยปัญญา

ย้อนหลังไปพูดถึงคฤหัสถ์ เห็นควรสรุปเรื่องนี้ด้วยการกล่าวถึงข้อปฏิบัติบางอย่างที่ควรเน้นเป็นพิเศษเกี่ยวกับโภครัตถ์ ดังนี้

ก. ในแง่บุคคล ควรดำเนินตามพุทธปฏิปทาที่นิยมยกย่องคนมั่งมีทรัพย์ เฉพาะแต่ผู้ที่ย่ำรวยขึ้นมาด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยทางสุจริตชอบธรรม และใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงามบำเพ็ญประโยชน์ คือ ยกย่องความเป็นคนดีมีประโยชน์เหนือความมั่งมีทรัพย์ โดยเฉพาะจะต้องฝึกสอนอบรมอนุชน (คนรุ่นใหม่) ให้มีค่านิยมที่จะเห็นความดีงามความสามารถอันนำภาคภูมิใจต่อเมื่อได้สร้างสมโภคทรัพย์นั้นด้วยความเพียรโดยสุจริต และมีความตั้งใจมุ่งหมายที่จะใช้ทรัพย์นั้นทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญประโยชน์

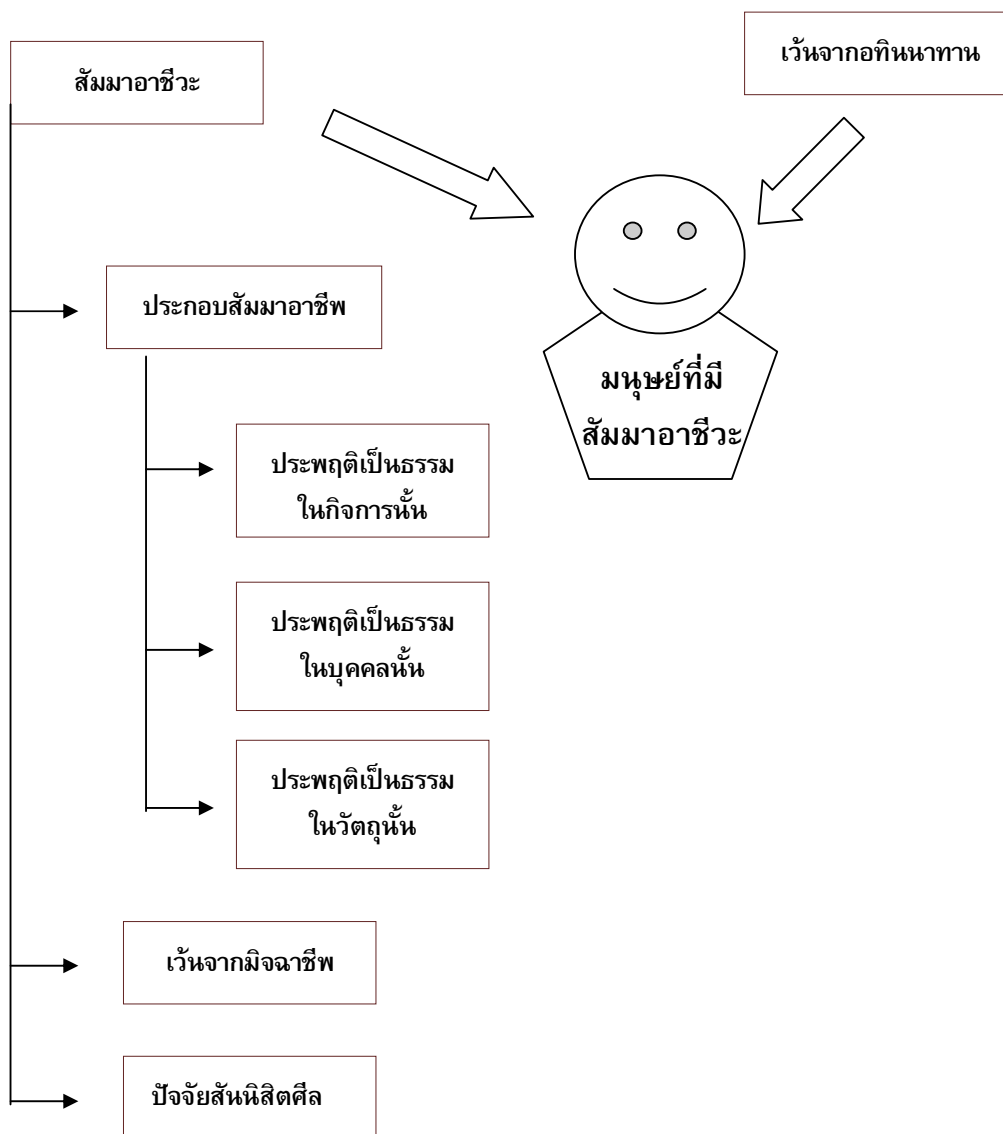
การนิยมยกย่องคนเพียงเมื่อเห็นเขาเป็นคนมั่งมี โดยคิดว่า เขาเป็นคนมีบุญได้ทำกรรมดีไว้ในปางก่อน (ชาติก่อน) ไม่มองดูการสร้างเหตุแห่งความมั่งมีของเขาในชาติปัจจุบัน นับว่าเป็นการปฏิบัติผิดจากแนวทางของพระพุทธศาสนาทั้งสองด้าน คือ ทั้งเป็นการไม่ดำเนินตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวข้างต้น และทั้งเป็นการไม่ใช้ปัญญาสืบสาวเหตุปัจจัยให้ตลอดสาย โดยเฉพาะเหตุปัจจัยในชาติปัจจุบัน เป็นส่วนที่สัมพันธ์โดยตรงใกล้ชิดกว่า จึงต้องพิจารณาและให้ความสำคัญมากกว่า ส่วนกรรมปางก่อนจะช่วยให้ได้ก็เพียงเป็นพื้นฐานเดิมที่สนับสนุน เช่น ร่างกาย ความถนัด ฐานะนี้ไว ไหวพริบ และจรตนิสัยบางอย่างที่เกื้อกูลแก่การนั้น

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๔.

หากจะมองกรรมปางก่อนเป็นเหตุสำคัญ ก็จะได้เฉพาะคนที่เกิดมาในครอบครัวที่มั่งมีอยู่แล้ว และแม้ในกรณีเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็หาได้ทรงยกเป็นข้อสำหรับที่จะยกย่องสรรเสริญไม่ เพราะหลักทั่วไปของพระพุทธศาสนาไม่ถือความประเสริฐเพียงเพราะชาติตระกูลอยู่แล้ว จุดที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญสำหรับบุคคลเช่นนั้น ก็เป็นอันว่าเขาได้รับผลดีของเขาอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องยกเอามาสรรเสริญอีก ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า นั่นเป็นทุนเดิมหรือพื้นฐานดี ซึ่งทำให้เขามีโอกาสดีหรือพร้อมดีกว่าผู้อื่น หรือจะเรียกว่าได้เปรียบคนอื่น ในกรที่จะก้าวต่อไปในชาตินี้เป็นอันว่าผลของเรื่องเก่าได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ถึงจุดเริ่มต้นใหม่ จุดที่พระพุทธเจ้าจะทรงดีเตียนหรือสรรเสริญสำหรับคนเช่นนี้ ก็อยู่ที่ว่าเขาจะปฏิบัติต่อทุนเดิมหรือพื้นฐานดีที่เขาได้อยู่แล้วนั้นอย่างไร ส่วนสำหรับกรณีทั่วไป ก็เหมือนดังที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ จะทรงยกย่องสรรเสริญหรือดีเตียน ก็อยู่ที่ว่าการกระทำเป็นวิธีที่เขากระทำเพื่อให้เกิดทรัพย์นั้นสุจริตชอบธรรมหรือไม่ และเขาปฏิบัติต่อโภคทรัพย์นั้นอย่างไร พูดอีกอย่างหนึ่งให้ตรงจุดว่า มิใช่ความมั่งมีหรือคนมั่งมีดอกที่พระพุทธเจ้าทรงดีเตียนหรือสรรเสริญ พระพุทธเจ้าทรงดีเตียนหรือสรรเสริญ ที่การกระทำของคนมั่งมีต่างหาก

ข. ในแง่สังคม ตามหลักพระพุทธศาสนา ทรัพย์เป็นอุปกรณ์หรือเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิต ไม่ใช่จุดหมายของชีวิต ทรัพย์จึงควรเป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้น และพร้อมมากขึ้น ในการที่จะดำเนินชีวิตที่ติงามและทำกิจที่ติงามเพื่อเข้าถึงสิ่งที่ติงามยิ่งขึ้นไป ทรัพย์เกิดขึ้นที่ไหน แก่บุคคลใดก็ควรเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่มนุษย์ เป็นปัจจัยอุดหนุนให้มนุษย์ทั้งหลายสามารถดำเนินชีวิตที่ติงาม พร้อมทั้งจะทำสิ่งที่ติงามได้มากยิ่งขึ้น ตามหลักการนี้ เมื่อทรัพย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หนึ่ง ก็คือมีทรัพย์เกิดขึ้นแก่มนุษย์ หรือมีทรัพย์เกิดขึ้นแล้วในสังคม เมื่อบุคคลผู้หนึ่งมั่งมีขึ้น สังคมก็พลอยยิ่งเจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ทรัพย์เกิดขึ้นแก่คนใดคนหนึ่ง ก็เท่ากับเกิดขึ้นแก่สังคมด้วย บุคคลดีที่มั่งมีขึ้นนั้น เป็นเหมือนเนื้อนาดีที่ข้างออกงามขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งปวง คนมั่งมีตามหลักการนี้ พึงยินดีเอิบอ้อมใจที่ได้มีความสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนเป็นเจ้าการหรือมีเกียรติเหมือนได้รับความไว้วางใจจากสังคม ในการจัดหาทรัพย์มาช่วยอุดหนุนหล่อเลี้ยงเพื่อนมนุษย์ในสังคมของตนให้อยู่สุขสบาย และมีโอกาสทำกิจที่ติงาม แต่ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลผู้หนึ่งๆ ยิ่งร่ำรวยขึ้น สังคมยิ่งซบโทรมลง เพื่อนมนุษย์ ยิ่งมีทุกข์ทรมานมากขึ้น ก็เป็นเครื่องแสดงว่ามี การปฏิบัติผิดต่อทรัพย์ ทรัพย์ไม่เป็นปัจจัยอุดหนุนตามวัตถุประสงค์ของมัน ไม่ช้าสังคมก็จะระส่ำระสาย ในที่สุด ถ้ามิใช่บุคคลมั่งมีดำรงอยู่ไม่ได้ ก็สังคมอยู่ไม่ได้ หรือทั้งสองอย่าง สังคมอาจปลดเขาจากตำแหน่ง แล้ววางระบบวิธีจัดหาทรัพย์และตั้งเจ้าหน้าที่จัดสรรทรัพย์ใหม่ ซึ่งอาจเป็นผลดีขึ้น หรือเลวลงก็ได้ แต่จะอย่างไรก็ตาม คติก็มีอยู่ว่า ถ้ามนุษย์ปฏิบัติผิด ทรัพย์ที่มีขึ้นเพื่อประโยชน์ ย่อมกลับเป็นโทษที่ทำลายทั้งความเป็นมนุษย์ ตัวมนุษย์ และสังคมมนุษย์ จากข้อมูลที่น่าเสนาอามาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากอทินนาทาน ด้วยหลัก
สัมมาอาชีวะ

เมื่อบุคคลหวังความเจริญในหน้าที่การงานก็ควรเว้นจากอทินนาทาน หรือละสิ่งอันเป็นมิจฉาชีพ ประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ในบุคคล ในวัตถุที่จะพึงกระทำอันจะก่อให้เกิดความสุขความเจริญ

๔.๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากกาเมสุมิจณาจาร ด้วยหลักกามสังวร

๔.๓.๑ หลักการ

ความสำเร็จในกามนั้น ได้แก่กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติมากเกินไปในกาม คุณข้อนี้ ส่องความบริสุทธิ์ผ่องใสของชายหญิงให้กระจ่างแจ่มใส ชายหญิงผู้เว้นจากกาเมสุมิจณาจารแล้ว แต่ยังไม่ประพฤติมากเกินไปในกาม ย่อมไม่มีสงาราคี ตกอยู่ในมลทิน ไม่พ้นจากความติดใจไปได้

๔.๓.๒ วิธีการ

ธรรมข้อนี้ มีวิภาคตามเพศของคน ดังนี้ สหการสันโดษ คือ ความสันโดษด้วยภรรยาของตน เป็นคุณสำหรับระดับชาย ปติวัตรเป็นคุณสำหรับระดับหญิง

ก. สหการสันโดษฝ่ายชาย

ชายได้ภรรยาแล้ว ก็มีความพอใจด้วยภรรยาของตน ช่วยกันหาเลี้ยงชีวิต เลี้ยงดูกันไปไม่ละทิ้ง ไม่ผูกสมักรักใคร่กับหญิงอื่นอีกต่อไป ดังนี้ ได้ชื่อว่าสันโดษด้วยภรรยาของตนเป็นอย่างอุกฤษฏ์

ในบ้านเมืองที่กฎหมายกำลังอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคน ชายพอประสงค์ด้วยหญิงเท่าที่ตนกำลังถือเป็นภรรยาไม่เที่ยวภริมย์ด้วยหญิงอื่นที่ตนไม่ได้ตั้งใจจะถือเป็นภรรยา ก็นับว่าสันโดษด้วยภรรยาของตน

ชายผู้ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน เทียบชุกชนคบหญิงแพศยาข้อนี้ แม้ไม่เป็นกาเมสุมิจณาจาร ก็เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสียมีประการต่าง ๆ คือ (๑) ต้องเสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกครั้งไปทรัพย์ที่เสียไปนี้ ไม่ใช่สำหรับทำอุปการะโดยฐานเมตตา ที่ได้ชื่อว่า เป็นอันจ่ายด้วยดี เป็นค่าปรับเพราะลู่อ่านาจแก้กิเลสกาม เป็นของไม่ควรจะเสีย (๒) หญิงแพศยาผู้ประพฤติสำส่อนในกาม ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งโรคอันทำให้ร่างกายพิการไปต่าง ๆ เสียกำลังไม่แข็งแรงที่สุดเสียชีวิต และโรคนี้ติดต่อกันได้ มีบุตรภายหลังแต่นั้น เป็นคนมักมีโรค ไม่แข็งแรง (๓) ไกลต่ออันตรายต่าง ๆ เพราะหญิงแพศยา ย่อมผูกสมักรักชายหลายคน ฝ่ายชายต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกียดกันขึ้นเอง เป็นฐานะที่เขาจะเกิดวิวาทกันขึ้นแล้ว และทำลายแก่กันสรรพโทษเหล่านี้มีมูลมาแต่ความไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน ขอชายผู้มีภรรยาจงดูเถียงนง มันยังรู้จักยินดีด้วยคุณของมันไปไหนก็ไปด้วยกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกัน ช่วยกันหาเลี้ยงตัวและลูกน้อย เห็นอย่างดังนี้แล้ว ก็สันโดษด้วยภรรยาของตน ช่วยกันหาเลี้ยงตัวเลี้ยงลูก เช่นนี้ก็คงจะ ได้สุขตามวิสัย

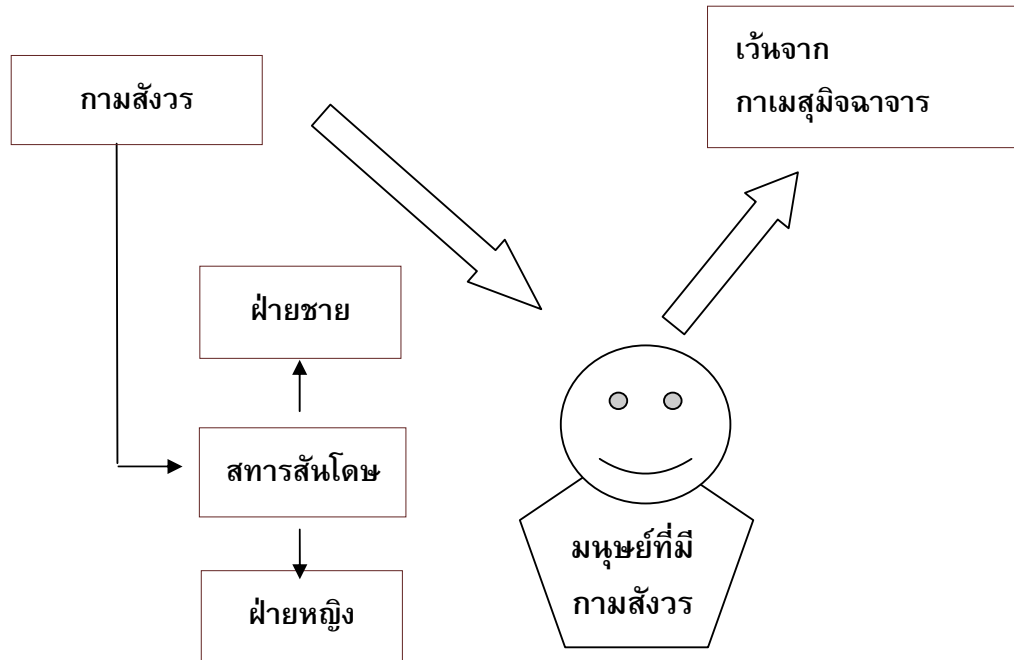

ข. สทาร์สันโดษฝ่ายหญิง

ฝ่ายหญิง ได้สามีแล้ว ก็เอาใจใส่บำเรอสามีของตนทุกอย่างไปตามที่ภรรยาจะทำได้ ดีที่สุด ผูกสมัครักใคร่แต่ในสามีของตน ที่สุดสามีของตนตายไปก่อนแล้ว ถ้าตนเป็นหญิงไม่ต้องห้ามถึงจักมีสามีใหม่ก็ยังได้ ไม่เป็นบาปเป็นกรรม ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่ด้วยอำนาจความรักใคร่นับถือในสามีผู้ตายไปแล้ว เขาคงตัวเป็นหม้ายอยู่ตั้งนั้นไม่มีสามีใหม่ไม่ผูกสมัครักใคร่ในชายอื่นด้วยความปฏิบัติอีกต่อไป หญิงผู้นี้ได้ชื่อว่ามีปติวัตร ประพฤติเป็นไปในสามีของตน หญิงหม้ายผู้ตั้งอยู่ในปติวัตรนี้ บางพวกก็เป็นคนไม่บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นแต่พอกาพอกิน ทั้งอายุก็ไม่ล่วงวัย แต่เขามั่นคงอยู่ในคุณชื่อนี้ อุตสาหะหาเลี้ยงตัวและเลี้ยงลูกไม่ย่อท้อ รักษาชื่อเสียงไม่มีราคะ ควรเป็นที่สรรเสริญของคนทั้งหลาย หญิงหม้ายผู้มั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติไม่ต้องวิตกด้วยการหาการกิน สมควรพร้อมทุกอย่างที่จะตั้งอยู่ในคุณชื่อนี้ ได้ชื่อเสียงของกุลสตรี ให้เป็นแบบอย่างหญิงทั้งหลายในภายหน้า

ยังความมักมากในกามอีกส่วนหนึ่ง ที่ไม่ควรแก่หญิงทั้งหลาย คือ ประพฤติลงเป็นหญิงแพศยา หาเลี้ยงชีวิตในทางกาม ชื่อนี้เป็นที่น่าบัดสี ดูเหมือนสตรีผู้สิ้นคิดแล้ว จึงต้องลงเป็นอย่างนั้น หญิงเป็นเช่นนี้แล้ว ย่อมขาดสมาคมด้วยพวกสตรีอื่น ในเมื่อตนอยู่ในบ้าน เมืองอันคับคั่งด้วยมหาชน แต่มิได้ออกหน้าเข้าสมาคม ณ ที่ใด ๆ ปลีกตัวเองอยู่เอกเทศหนึ่ง ดังนี้ ดูเป็นคนอาภัพไม่เทียมหน้าเขาหญิงทั้งหลายควรชวนชวายหาเลี้ยงตัวในทางอื่นที่ปราศจากโทษจนสุดกำลัง ยิ่งดีกว่ายอมตนลงเป็นหญิงแพศยาที่น่าบัดสีเช่นนี้ จากข้อมูลที่น่าเสนอมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๓ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากกาเมสุมิจฉาจร ด้วยหลัก
กามสังวร

บุคคลที่สำรวมระวังในกามพึงเว้นจากการประพฤตผิดในบุตรภรรยาและสามีของ
ผู้อื่น พึงสำรวมระวังมิให้พลังพลาด ควรตั้งอยู่ในสทาร์สันโดษอย่างยิ่ง

๔.๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากมูสาวาท ด้วยหลักสัจจะ

๔.๔.๑ หลักการ

ความมีสัตย์นั้นได้แก่กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนซื่อตรงทั้งการพูดและการกระทำ สม
ด้วยพุทธภาษิตว่า “ยณฺหิ กิริยา ตณฺหิ วเท ยํ กยิรา นน ตํ วเท อกโรนฺตํ ภาสมานํ ปริชานนฺติ
ปณฺทิตา แปลความว่า บุคคลทำสิ่งใด จึงควรพูดสิ่งนั้น ไม่ทำสิ่งใด ก็ไม่ควรพูดสิ่งนั้น บัณฑิตย่อม
กำหนดรู้คนที่ไม่ทำได้แต่พูดต่อสัตว์”^{๒๙}

^{๒๙} อิง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๘๐.

๔.๔.๒ วิธีการ

วิธีการที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากมุสาวาท ด้วยหลักจจะวิธีการปฏิบัติ
 อย่างนี้

ก. ความเที่ยงธรรม คือ ประพฤติเป็นธรรมในกิจการอันเป็นหน้าที่ของตน ไม่ทำให้ผิดกิจ ด้วยอำนาจคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ความเห็นแก่กัน ๑ ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในผู้พิพากษาผู้วินิจฉัยอรรถคดีโดยเที่ยงธรรม ไม่เห็นแก่หน้าฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลย ไม่กดคดีของฝ่ายที่เขาไม่นิยมในตน พิจารณาเหตุผล ตรววจำหา คำให้การ คำพยาน ด้วยปริชาอันสุขุม เพ่งยุติธรรมเป็นหลักไม่ถือความกลัวข้างฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลยเหตุหักล้างยุติธรรมดังนี้ ได้ชื่อว่าเที่ยงธรรมในหน้าที่เช่นนี้ ย่อมมีชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญของคนทั้งหลาย แม้ไม่เป็นสมัยที่จะเจริญด้วยลาภและยศอย่างอื่น เหมือนพวกอมตย์ผู้พิพากษาโทษอาชิตศัตร์ราชกุมารผู้คิดกบฏเหินบกฤษฎเข้าไปในที่เฝ้า เพื่อจะสังหารพระชนม์แห่งพระเจ้าพิมพิสารผู้พระชนก ให้สำเร็จโทษเสียตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถึงคำพิพากษานั้น ไม่เป็นที่ถูกพระราชอัธยาศัยของพระเจ้าพิมพิสาร และทรงยกเสียไม่โปรดให้กระทำตาม ถึงดังนั้นใครเล่าจะติเตียนโดยธรรมว่า เขาอุอำนาจแก่ภยาคติ วางบทให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมาย ผู้เที่ยงธรรมในหน้าที่เช่นนี้ เมื่อถึงคราวที่โอกาสเปิดให้ ย่อมเจริญด้วยลาภยศความสรรเสริญและความสุขที่ปราศจาก โทษเหมือนพระจันทร์ในข้างขึ้น

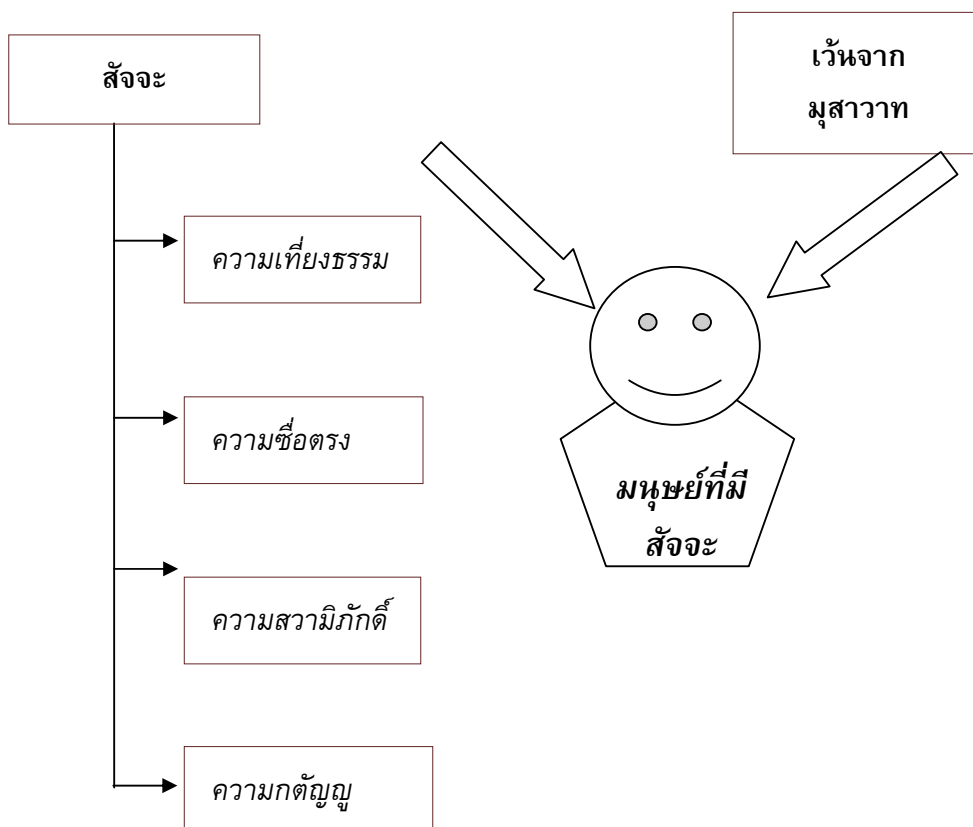
ข. ความซื่อตรง คือความประพฤติตรงต่อบุคคลผู้เป็นมิตร เมื่อตนได้รับผูกไมตรีสนิทกับผู้ใดแล้ว ย่อมไม่คิดร้ายแก่ผู้นั้น ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในมิตรผู้เว้นจากโทษ ๔ สถาน คือ ปอกลอกเพื่อน มีแต่วาจาปราศรัยไม่สงเคราะห์จริง ประจบสอพลอ และชักชวนในทางเสื่อมเสีย และประกอบด้วยคุณ ๔ สถาน คืออุปการะเกื้อหนุนแก่มิตร ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกัน คอยตักเตือนให้สติและนำสิ่งที่ประโยชน์ มีความรักใคร่กันจริง มิตรเช่นนี้ได้ชื่อว่าซื่อตรงต่อมิตร

ค. สวามิภักดิ์ คือความรักในเจ้าของตน เมื่อได้ทำยอมยกบุคคลใด เป็นเจ้าของตนแล้ว ก็ประพฤติซื่อสัตย์ไม่คิดคดต่อบุคคลนั้น มีใจจงรักเป็นกำลังในสรรพกิจและป้องกันภัยอันตราย เมื่อถึงเวลาก็อาจจะยอมเสียชีวิต เพื่อประโยชน์แก่เจ้าของตนได้ นี้ได้แก่ข้าราชการผู้ถวายสัตย์สาบาน ถือสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของตนแล้ว มีความซื่อสัตย์ ไม่คิดคดทรยศเอาใจออกหากเข้าภักดีในอำนาจอื่นจากพระบรมเดชานุภาพ ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสุจริตไม่เสียตายชีวิต เมื่อถึงคราวจะต้องเสียสละ เสวคามัตย์ผู้ประกอบด้วยลักษณะดังนี้ ได้ชื่อว่ามีความสวามิภักดีในเจ้าของตน

ง. ความกตัญญู คือความรู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน เป็นคู่กับความกตเวทิตีคือความตอบแทนให้ท่านทราบว่าคุณอุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว แต่ที่นี้ไม่หมายความดังนั้นทั่วไป

ประสงค์เฉพาะแต่ว่าบุคคลได้รับอุปการะเช่นนั้นจากท่านผู้ใดแล้ว ยกย่องนับถือท่านผู้นั้น ตั้งไว้ในที่ผู้มีบุญคุณ เช่น มารดา บิดา อาจารย์ เจ้านาย เป็น ไม่แสดงอาการลบหลู่และยกตนเทียมนเสมอ ที่เข้าใจว่าเป็นอาการของ ความรักชาติอย่างหนึ่ง ข้อนี้พึงสาธกด้วยพระสารีบุตรเถระ เมื่อท่านยังบวชเป็นปริพาชกนอกพระศาสนา ได้สดับธรรมภาสิตแสดงใจความแห่งพระพุทธศาสนาในสำนักของพระอัสสชิเถระที่นับเข้าในพระภิกษุเบญจวัคคีย์ ได้ความรู้ความเข้าใจ เกิดศรัทธาเลื่อมใสแล้ว จึงได้มาเฝ้าพระบรมศาสดา ได้รับอุปสมบทด้วยพระวาจาทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ ตามวิธีอุปสมบทในชั้นแรก ภายหลังได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา มีปรีชาสามารถในการแสดงธรรมสั่งสอน เป็นที่สองรองพระบรมศาสดาลงมา ถึงดังนั้น ท่านก็ยังแสดงเคารพนับถือพระอัสสชิเถระ ยกย่องไว้ในที่ เป็นอาจารย์อยู่เสมอ ลูกจู้จักคุณมารดาบิดาศิษย์รู้จักคุณอาจารย์ ข้าราชการคุณเจ้านาย และเคารพนับถือ ได้ชื่อว่าคนกตัญญู จากข้อมูลที่น่าเสนอมานี้แล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากมุสาวาท ด้วยหลักสัจจะ

มนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยสัจจะ ฟังเว้นจากมุสาวาท ตั้งอยู่ในความเที่ยงตรง ชื่อสัตย์
จริงใจ ตั้งมั่นในกตัญญูตา

๔.๕ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ด้วยหลักสติ

๔.๕.๑ หลักการ

ความมีสติรอบคอบนั้นได้แก่ความมีสติตรวจตราไม่เลินเล่อ มีสติคอยควบคุมการ
ปฏิบัติไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว รู้ตัวในเรื่องที่มีประโยชน์ ที่เหมาะสม สมดังพุทธพจน์ที่
ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรายอมไม่เล็งเห็นกรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุ
ให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความไม่ประมาท
เลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลไม่ประมาทแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอกุศล
ธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป

๔.๕.๒ วิธีการ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ด้วย
หลักสตินั้นมีวิธีการดังต่อไปนี้

ก. ความรู้จักประมาณในอาหารที่จะพึงบริโภค อาหารนั้นโดยปกติมีประโยชน์
สำหรับบำรุงร่างกายดังได้อธิบายแล้วในสิกขาบทคัมภีร์ ๕ แต่ถ้าบุคคลบริโภคไม่รู้จักประมาณก็
เป็นของอาจจะให้โทษได้ ไข้จะมีแต่อาหารของอื่นก็มีเหมือนกันที่เป็นของมีประโยชน์โดยปกติ
แต่ไข้ไม่ระวังกลับให้โทษได้ เช่นไฟเป็นของที่ให้สำเร็จประโยชน์ในการหุงต้มและให้แสงสว่าง
เป็นต้นแต่เมื่อบุคคลให้ไม่ระวังก็อาจจะเผาเหย้าเรือนและทรัพย์สินสมบัติให้เสียหายความมีสติ
รอบคอบในการใช้ของนั้นๆจึงเป็นสำคัญ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะรู้จักประมาณในอาหาร ใน
เบื้องต้นควรเข้าใจว่าอาศัยความล่วงเวลารสทั้งหลายมากสิ่งด้วยยอมแปรไปตามธรรมดานิยม
เช่นรสหวานแปรเป็นรสเมาๆ แปรเป็นน้ำส้ม ดังกล่าวแล้วในสิกขาบทคัมภีร์ ๕ อาหารก็
เหมือนกันเมื่อล่วงเวลาไป ก็แปรเป็นอื่นตามปกติของมันกล่าวให้สั้นก็เป็นของเสียเคยเป็น
คุณค่าแก่ร่างกาย ก็กลับเป็นของให้โทษ อาหารเสียเช่นนี้เป็นของไม่ควรบริโภคเลยที่เดียวควร
ระมัดระวัง แต่ข้อนี้ก็ยังไม่พอเป็นอะไรนัก กลิ่นและรสของมันเอง ย่อมบอกให้คนผู้บริโภครู้ก่อน
เว้นไว้แต่รู้แล้วเราจะฝืนความรู้ของเราไป ถึงอาหารที่ไม่เป็นของเสียเล่า บางอย่างก็เป็นของ
แสดแก่บุคคลบางคน เมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว ก็ทำให้มีอาการไม่สบายเป็นอย่างไร หรือเมื่อเจ็บ
ไข้ บริโภคของบางอย่างเข้าไปโรคกำเริบขึ้นของเช่นควรประหยัดอย่าเห็นแก่รสอร่อยเป็น
ประมาณได้ความสำราญขณะบริโภค แต่เกิดโรคภายหลังไม่คุ้มกันเลย ซึ่งของที่ไม่แสดก็ต้อง
บริโภคแต่พอดีคือเวลาหนึ่งมีประมาณพอที่จะจุในกระเพาะอาหารและย่อยได้ทันการยังไม่ทัน
เป็นของเสียและบริโภคมีระยะไม่ต่ำกว่าสี่ชั่วโมงครั้งหนึ่ง ข้อมีความรู้สึกว่ามีของของเราเองขอให้

รู้สึกว่าการอดเป็นเช่นนี้อาจฝืนความรู้สึกนั้นไปพออ้อมก็ควรงดเสีย ถ้าไม่ตั้งอยู่ในความไม่รู้จักประมาณอาหารที่บริโภคมากนั้นจะละลายไม่ทันเวลามันจะบูดไม่กระเพาะย่อมทำให้เกิดโรคต่างๆมีลงท้องเป็นต้น คนเจ็บเป็นอหิวาตกโรคเพราะอาหารให้โทษมากกว่าเพราะเหตุอื่น และระยะเวลาในระหว่างบริโภคครั้งหนึ่งนั้นเท่าไรจะพอดีความเห็นของคนนั้นๆเองก็บอกให้รู้ที่นำไปให้ตั้งเวลาบริโภคคงเป็นกำหนดวันละสามเวลาบ้างสองเวลาบ้างตามที่พอเพียง เวลานอนเป็นเวลาพักผ่อนของกระเพาะอาหาร บุคคลควรบริโภคอาหารเป็นเวลาอย่าให้บ่อยมาก เมื่อรู้จักประมาณแต่พอดีพอควรอาหารที่บริโภคนั้นก็จะมีคุณค่าต่อการบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

ข. รู้จักประมาณในการจับจ่ายอาหารแต่พอควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้เมื่อไว้ในวันข้างหน้าเรียกว่าเราได้ออมทรัพย์ เมื่อเรารู้จักประมาณในการจับจ่ายบริโภคพอเป็นกลางๆเป็นทางจะให้ได้สุขเสมอไปผู้ระมัดระวังในเรื่องอาหารดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่าผู้รู้จักประมาณในอาหารที่จะพึงบริโภค

ค. ความไม่เลินเล่อในภาระงาน คือไม่ทอดธุระเพิกเฉยเอาใจใส่คอยประกอบให้ชอบแก่กาลเทศะไม่ปล่อยให้อาการเสื่อมเสียข้อนี้พึงเห็นในการหาเลี้ยงชีพเช่น ทำนาก็ต้องทันฤดูค้าขายก็ต้องรู้จักคราวที่คนต้องการหรือไม่ต้องการของนั้นๆ ตลอดจนไปถึงถึงกิจสำคัญเช่นทำราชการก็ต้องเข้าใจวิธีดำเนินและรักษาระเบียบบุคคลผู้รู้จักกาลเทศะเช่นนี้ย่อมประกอบการทำงานมีผลไพบูลย์

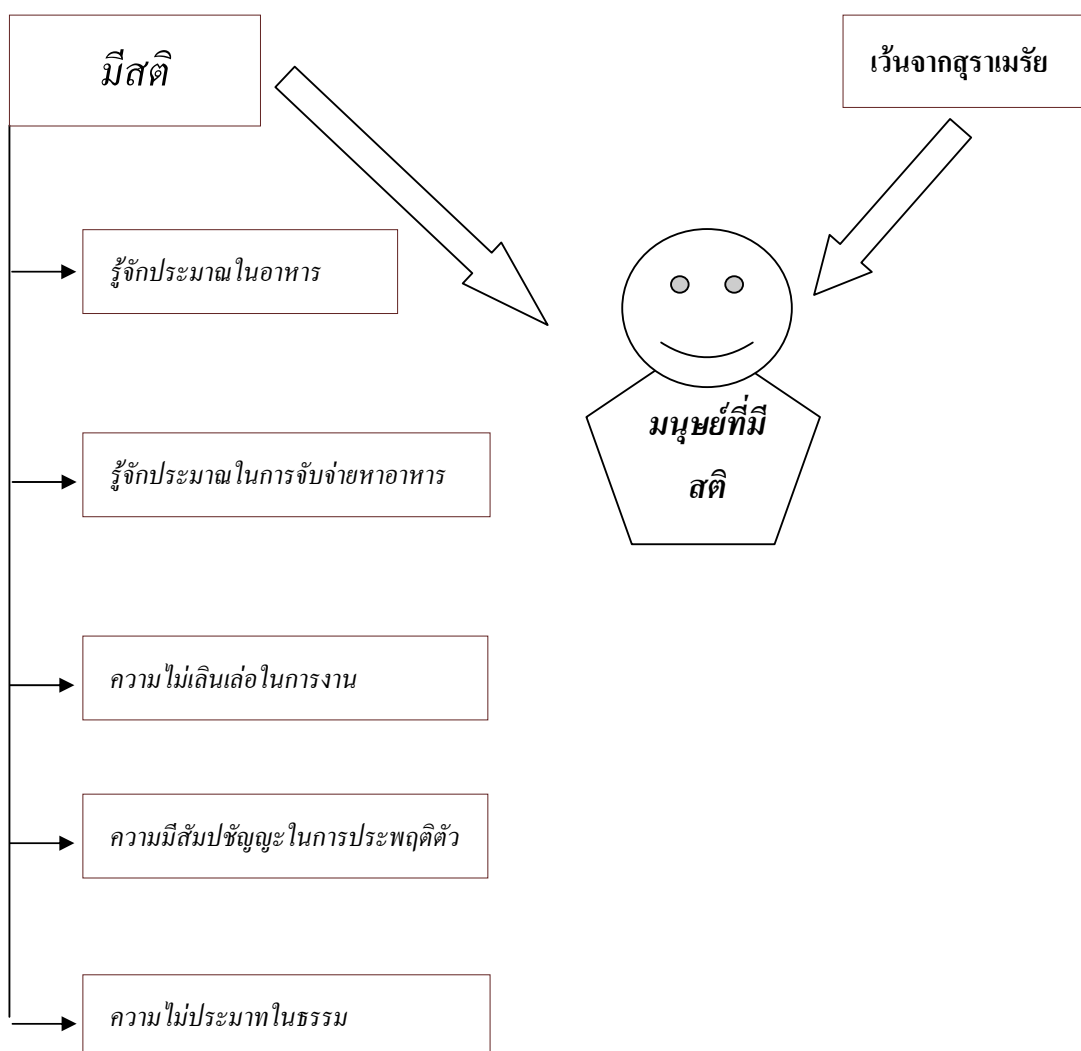
ง. ความมีสัมปชัญญะในการประพฤติกิริยาปฏิบัติ รู้จักระวังหน้าระวังหลัง ชื่อว่าสัมปชัญญะในที่นี้พึงเห็นในบุคคลผู้ประกอบกิจใดๆก็ไตร่ตรองให้เห็นก่อนว่าจะมีคุณหรือมีโทษจะเป็นประโยชน์หรือเสียประโยชน์อันจะควรทำหรือไม่ควรทำถ้าเห็นไม่ควรทำถึงดเสียถ้าเห็นควรทำจึงทำถึงจะพูดอะไรก็ระวังวาจาแล้วออกมาแล้วไม่ต้องคืนคำ และไม่ให้นำแต่ความเสียหายมาให้ตัวและผู้อื่นถึงจะคิดอะไรก็อาศัยหลักฐานไม่ปล่อยไม่ปล่านไปตามกำลังความฟุ้ง บุคคลมีสัมปชัญญะตรวจทางได้ทางเสียก่อนแล้วจึงทำกิจนั้นๆย่อมมีปกติทำอะไรไม่ผิดพลาด

จ. ความไม่ประมาทในธรรม ข้อนี้พึงกำหนดรู้ดังนี้คนทั้งหลายที่เกิดมานี้ตกอยู่ในวิสัยของธรรมดาแรกก็อาศัยเหตุแต่ตั้งขึ้น คุมธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม ขึ้นเป็นร่างกายเรียกว่ารูปธรรมเพราะอาศัยความพร้อมเพรียงแห่งธาตุทั้ง ๔ มีใจรู้จักคิดรู้จักไตร่ตรองและรู้สึกและกำหนดหมายต่างๆ เรียกนามธรรมรวมรูปธรรมนามธรรมนี้เข้าเรียกว่าสังขารแปลว่าสิ่งที่เหตุแต่ตั้งขึ้น ธรรมดาของสังขารนี้มีความแปรไปเป็นธรรมดาตั้งแต่ปฏิสนธิร่างกายก็เปลี่ยนแปลงไปทุกทีๆจนเป็นหนุ่มเป็นสาวในตอนนั้นจัดเป็นปฐมวัยตามธรรมชาติของร่างกายหรือรูปนามก็จะเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดาแต่จะทรุดโทรมถ้ายาวเตี้ยต่อไปนี้เป็นมัชฌิมวัยท่ามกลางอายุตั้งแต่นั้นก็ถึงคราวที่ร่างกายทรุดโทรมหนักเข้ามีอาการที่จะพึงเห็นว่าวิปริตแปรผันผมหงอก ฟันหลุดเนื้อหนังหย่อนเป็นเกลียว ตกกระ ร่างกายค่อมต้องใช้ไม้เท้าเป็นเครื่องยันไปเบื้องหน้า ตามือ หู

ตั้ง ใจพ่นเพื่อนหลงไหล มีกำลังน้อยถอยลง ตอนนี่จะเป็นปัจฉิมวัย ที่สุดอายุ กิริยาที่ร่างกายแปรปรวนเช่นนี้ ชื่อว่าชรา เป็นธรรมชาติของสังขารอย่างหนึ่งอีกประการหนึ่ง ธาตุทั้ง ๔ ที่คุ่มกันเป็นรูปธรรมนี้ท่านจำแนกออกไปเป็นอาการระลอกๆ ต่างมีหน้าที่ทำธุระเพื่อสอต่อชีวิต อินทรีย์ตั้งแสดงไว้ในตำราสรีระศาสตร์ และแสดงมาแล้วโดยเอกเทศนั้นแล้ว ท่านเรียกว่าสรีรยนต์ แปลว่ากลไกในสรีระ สรีรยนต์นี้มีปกติคอยจะเสียวอยู่เสมอเราต้องระวังอยู่เป็นนิจแปลว่ากลไกในสรีระ สรีรยนต์นี้ มีปกติคอยจะเสียวอยู่เสมอ เราต้องระวังอยู่เป็นนิตย์ ถ้าบริโภคของที่ผิดเข้าไป หรือต้องฤดูพิบัติ ที่สุดไม่ได้รับความปรนปรือให้พอ กิจการไปต่าง ๆ ไม่ทำหน้าที่ให้เป็นปกติเหมือนอย่างเดิม แต่นั่นเราก็ได้ความไม่ผาสุกเจ็บไข้ไปต่าง ๆ กิริยาที่แปรปรวนของสังขารอย่างนี้ชื่อพยาธิ มีเป็นปกติแก่สังขารอย่างหนึ่ง อีกประการหนึ่ง สรีรยนต์นี้ ในที่สุดก็มีคราวยุติ ไม่ทำธุระอีกต่อไปหนหนึ่ง ชีวิตอินทรีย์ก็หมดกัน แต่นั่นคนก็ได้ชื่อว่าตาย ร่างกายก็เปื่อยเน่าทรุดโทรม ดินไปตามดิน น้ำไปตามน้ำ กิริยาที่ธาตุทั้ง ๔ คบคุ่มกันเข้าแล้วและพรากจากนี้ ชื่อว่ามรณะ เป็นสภาวะของสังขารอย่างหนึ่ง ซึ่งหม่อมมนุษย์ยังไม่มีอุบายแก้ไข จำเดิมแต่กาลนานมาแล้ว มีคนพอใจคิดหาของแก้ ที่เรียกว่ายาอายุวัฒนะ ก็แต่ไม่มีใครคิดสำเร็จ ที่คิดได้ก็เพียงเป็นเครื่องบำบัดโรค ทำสรีรยนต์ให้กลับเป็นปกติ ชรานั้นก็เป็นสิ่งที่กำหนดไว้ว่าจะต้องเป็นตามสมัย แต่ไม่ล่วงพ้นไปได้ ถ้ายังเป็นอยู่ ส่วนพยาธิและมรณะเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ ย่อมมีในวัยทั้งปวง คือไม่ว่าเด็กหรือหนุ่มสาว ผู้ใหญ่หรือแก่เฒ่า ย่อมเจ็บย่อมตายเหมือนกัน ผู้หยั่งรู้ธรรมชาติของสังขารเช่นนี้แล้ว ไม่ควรเล่นเล่อมัวเมาในวัยในความสำเร็จและในชีวิต ควรเตรียมตัวที่จะรับทุกข์ ๓ อย่างนั้นจะมีมาถึง เมื่อยังเป็นเด็กหรือรุ่น ก็พึงรีบศึกษาแสวงหาวิชาความรู้ไว้เป็นเครื่องมือ แต่เติบโตใหญ่ก็พึงหมั่นทำการทำงาน สังสมทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียงคุณความดีไว้ และกิจอันใดที่จะต้องจัดต้องทำไว้สำหรับคนอยู่ภายหลัง ที่ยังไม่ได้จัด และจะต้องเป็นห่วงเมื่อเวลาตาย ก็พึงชวนชวายุไว้เสียให้เสร็จ ในเวลาเมื่อชราและพยาธิครอบงำไม่อาจจะทำการหาเลี้ยงชีพได้ ก็จะได้อาศัยทรัพย์และชื่อเสียงคุณความดี ที่ได้สั่งสมไว้แต่เมื่อครั้งกำลังสามารถ เลี้ยงชีพให้ตลอดไปโดยผาสุก เมื่อมรณะมาถึง ก็จะได้ไม่ห่วงใยพะวักพะวนในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอาการของคนหลงตายเช่นนี้ ได้ชื่อว่าไม่ประมาทในธรรมคือสภาวะอันเป็นอยู่ตามธรรมชาติของโลก อีกประการหนึ่ง ทุจริตคือความประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ย่อมให้ผลแก่ผู้กระทำ ล้วนแต่ส่วนไม่เป็นที่ปรารถนารักใคร่พึงใจ ใคร ๆ จะเล่นเล่อเสียว่า ตนทำแต่เล็กน้อยไม่เป็นไร ไม่พอจะให้ผลทำให้ตนเสียดังนั้นไม่ชอบ มากมาแต่เล็กน้อยก่อน เขาทำแต่ที่ละน้อยยามใจเข้า ก็ทำมากเข้าความชั่วก็สะสมมากขึ้น อีกอย่างหนึ่งสุจริต คือ ความประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ ย่อมให้ผลแก่ผู้ทำล้วนแต่ส่วนที่ปรารถนารักใคร่พึงใจ ใคร ๆ จะเห็นว่า ทำแต่เพียงเล็กน้อย ที่ไหนจะให้ผล ดังนี้แล้ว จะทอดยและทอดธุระเสีย ไม่สมควร หมั่นทำบ่อย ๆ เข้า ความดีก็สะสมมากขึ้น แต่น้ำฝนที่ตกที่ละลายต ๑ ยังเต็มภาชนะที่รองได้ ควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง ผู้ไม่วางธุระคอยระวังตัวไม่ให้เกลือกกลั้วด้วยทุจริต หมั่นสั่งสมสุจริตเช่นนี้ก็ได้อีกชื่อว่าไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล อีกประการหนึ่ง คนทั้งหลายผู้เกิดมา ได้ชื่อว่าท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ก็เป็น

ธรรมดาที่จะได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นที่ปรารถนาบ้าง ไม่เป็นที่ปรารถนาบ้าง ส่วนนี้โลกธรรม
 แปลว่าธรรมสำหรับโลก ส่วนที่ปรารถนานั้น เช่น ชาติลาภ ชาติยศ ได้นินทา ได้ทุกข์ เหมือนคน
 เดินทางไปไหน ๆ ก็ย่อมจะได้พบสิ่งต่าง ๆ ในระหว่างทาง ที่น่าดูน่าชมบ้าง ไม่น่าดูไม่น่าชม
 บ้าง โลกธรรมนี้ เป็นสิ่งที่พึงได้ประสบชั่วเวลา ไม่ควรที่จะเก็บเอามาเป็นเหตุทะเลาะถะยาน ชบ
 เสา ด้วยอำนาจความยินดีในร้ายให้เกินกว่าที่ควรจะเป็น เช่นแสดงอาการด้วยกาย หรือวาจาให้
 ปรากฏ เมื่อทำเช่นนั้นไป ก็แสดงควมมีใจอ่อนแอของตนเอง หาสสมควรไม่ ผู้ไม่เลินเล่อ คอย
 ระวังไม่ให้โลกธรรมครอบงำใจ จนถึงแสดงวิการให้ปรากฏ ดังนี้ ได้ชื่อว่าไม่ประมาทในธรรมที่มี
 สำหรับโลก จากข้อมูลที่น่าเสนอมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๕ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เว้นจากสุราเมรัย
 ปมาทภูฐาน ด้วยหลักสติ

บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ จะต้องเว้นจากการเสพสิ่งเสพติดทั้งหลาย มีสติในการใช้ชีวิต รู้จักประมาณในการบริโภค มีความไม่ประมาทเป็นหลักยึด มีสัมปชัญญะ รู้สึกตัวทั่วพร้อมในการประพฤติตน รู้ว่าตนทำอะไร ทำอย่างไร

๔.๖ ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

ศีลมีความไม่เดือดร้อนใจเป็นอานิสงส์ มีความไม่เดือดร้อนใจเป็นผล อหนึ่ง ศีลนี้มีคุณค่าหรือคุณสมบัตินี้ประจำตัว ถึงใครจะรักษาหรือไม่รักษาศีลก็ตาม คุณค่านั้นก็ยังคงอยู่กับตัวศีลนั้นเหมือนกันหมด เหมือนยามีสรรพคุณในการรักษาโรคประจำอยู่ตัว ฉะนั้น คุณค่าหรือคุณสมบัตินี้ของศีล คือ ๑. มลวิโสธน์ เป็นเครื่องชำระมลทิน ๒. ปริพาหุอุปสมณ เป็นเครื่องระงับความเร่าร้อน ๓. สุกจินตฺตวายน เป็นเครื่องทำให้กลืนสะอาดพุ่งไป ๔. สคฺคณิพฺพานาธิคฺมุปาย เป็นวิธีให้เข้าถึงสวรรค์และพระนิพพาน ๕. โสภาลงฺการปสาธน์ เป็นเครื่องประดับอันงดงาม ๖. ภยวิธมน เป็นเครื่องกำจัดภัยอันตราย ๗. กิตฺติชนน เป็นสิ่งที่ทำให้มีชื่อเสียง ๘. ปาโมชฺช เป็นสิ่งที่ทำให้รื่นเริง

อหนึ่ง ผู้รักษาศีลให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ ศีลย่อมอำนวยผลให้เป็นอย่างนี้ คือ โภคสมฺปทา เป็นเหตุให้ได้ทรัพย์สมบัติ ข้าทาส บริวาร กลุญานกิตฺติ เป็นเหตุให้มีชื่อเสียงดั่งม สมุหฺวิสาร์ท เป็นเหตุให้เป็นคนแก่กล้าอาจหาญเวลาเข้าสังคม อสมฺมุพฺพห เป็นเหตุให้มีสติ ไม่หลงในเวลาใกล้ตาย สุกฺคตฺตปรายน์ เป็นเหตุให้เกิดในสุคติ เป็นต้น

รวมความแล้ว ผู้รักษาศีล ย่อมจะได้รับทั้งคุณสมบัตินี้ที่มีอยู่ในตัวศีล เหมือนคนไข้ได้รับสรรพคุณของยาที่มีอยู่ในตัวยา และย่อมได้รับผลจากการรักษาศีล เหมือนคนไข้ได้รับผลจากการบริโภคยาหายจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ฉะนั้นกล่าวโดยสรุปผู้รักษาศีลย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการรักษา ๓ ประการ คือ

- สีเลน สุคฺตติ ยนฺติ คนจะไปสู่สุคติภูมิได้ ก็เพราะศีล
- สีเลน โภคสมฺปทา คนจะพรั่งพร้อมด้วยสมบัติ ก็เพราะศีล
- สีเลน นิพฺพุตี ยนฺติ คนจะไปพระนิพพานได้ ก็เพราะศีล ดังจะอธิบายโดย

ละเอียดดังนี้

๔.๖.๑ ผลสัมฤทธิ์ด้านความสุข (สีเลน สุคฺตติ ยนฺติ)

สีเลน สุคฺตติ ยนฺติ หมายถึง บุคคลจะไปสู่สุคติภูมิได้ก็เพราะศีล คนที่มีศีลจึงเป็นคนที่มีความสุข เมื่อพิจารณาตามลำดับของศีลตั้งแต่ต้น จะเห็นได้ว่าการไม่ข่มเหงกันไม่ประทุษร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ไม่ทำลายชีวิต ซึ่งกันและกัน เป็นคนมีเมตตา มีความรักในกันและกัน มีความกรุณา ความสงสารซึ่งกันและกัน ไม่ล่วงละเมิดศีลข้อที่หนึ่ง เมื่อคนทุกคนต่างไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ต่างไม่ประหัตประหารซึ่งกันและกัน ทุกคนต่างไม่ประทุษร้าย

ซึ่งกันและกัน ทุกคนต่างรักเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ทุกคนต่างคนต่างสงสารซึ่งกันและกัน
 เกื้อกูลซึ่งกันและกันให้มีความสุข อาการอย่างนี้จะเป็นปัจจัยของการเกิดความสุข

ประการต่อมา **เมื่อบุคคลไม่ลักขโมยกัน ไม่ยื้อแย่งทรัพย์สินของเขา** ประกอบ
 สัมมาอาชีพะ หากินอย่างสุจริต มิทำกิจอันผิดไปจากศีลธรรม ก็จะมีเกิดมีความสุขในทรัพย์สินของ
 ตน เป็นอันว่าถ้าเราต่างคนต่างไม่ลักไม่ขโมยซึ่งกันและกัน ทุกคนก็นอนตาหลับ บ้านก็ไม่ต้อง
 สร้างแข็งแรง เอาเฉพาะกุญแจดอกเดียว นี่เราจะไปไหน เกรงว่าเขาจะเข้าบ้านเราได้ ใช้กุญแจ
 ดอกเดียวใส่ประตูหน้าบ้าน ลองคิดดูว่าใส่กุญแจดอกหนึ่งราคาก็บาท สมมติว่ากุญแจดอกหนึ่ง
 ราคาหนึ่งบาท คน ๔๐ ล้านคน สมมติว่ามีบ้านแค่ ๑๐ ล้านหลัง เราต้องเสียเงินเป็น ๑๐ ล้าน
 บาท เฉย ๆ เปล่าประโยชน์ แต่ความจริงเรื่องการป้องกันขโมยไม่ใช่ราคาบาทเดียวแล้ว บาง
 บ้านต้องลงทุนเป็นแสน สมมติว่าทุกบ้านต้องเสียค่าคุ้มกันขโมย มีกุญแจ มีหีบ มีห้องหับที่
 มั่นคง จากบ้านละ ๑๐๐ บาท ถ้าบ้าน ๑๐ ล้านหลัง แล้วเอา ๑๐๐ คูณเข้าไป ก็เป็น ๑,๐๐๐ ล้าน
 บาท ถ้าเราต่างคนต่างไม่ขโมยซึ่งกันและกัน แล้วจะมีความสุข

ประการที่สาม **ถ้าเราไม่ยื้อแย่งความรักซึ่งกันและกัน ไม่ข่มเหงหัวใจกัน ความ
 เป็นมิตรมั่นก็มีอยู่** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเรามีคู่ครองแล้ว เราก็อึดสัตย์ต่อคู่ครอง ประพฤติ
 ตามหลักสัทธาสันโดษ ในบ้านก็เป็นสวรรค์ ความเดือดร้อน ก็ไม่มี มีแต่ความสุข นี่ก็เป็น
 ความสุขในปัจจุบัน

ประการที่สี่ **การกล่าววาจาเท็จก็ดี กล่าววาจาหยาบก็ดี ยุให้เขาแตกกันก็ดี
 กล่าววาจาไร้ประโยชน์ก็ดี กล่าววาจาที่เป็นปัจจัยให้เขาเกลียด มีวาจาอันเป็นสัตย์ มีวาจา
 ที่จริงใจ ใช้วาจาอ่อนหวาน พูดแต่เฉพาะให้เกิดความสามัคคี ใช้วาจาที่เป็นประโยชน์ ก็เป็น
 เหตุแห่งความรัก เป็นเสน่ห์ เป็นอันว่าเรามีใจไม่โหดร้าย เป็นคนใจดี ไม่มีอไว ไม่ลัก ไม่ขโมย มี
 วาจาไพเราะ มีวาจาที่เป็นประโยชน์ ใช้วาจาแต่ความเป็นจริง ก็เป็นมหาเสน่ห์อันจะนำความสุข
 มาให้**

ประการที่ห้า **ถ้าหากว่าเราไม่ดื่มสุราเมรัย ซึ่งจะพาไปในด้านของความชั่ว ดื่ม
 สุราเสียวอย่างเดียว ชั่วได้ทุกอย่าง แม้แต่พ่อกับแม่เราก็สามารถจะฆ่าได้ เพราะความเมาสุรา
 เงินที่เสียไปก็เสียไปอย่างไร้ประโยชน์ แล้วโทษก็คือทำลายสุขภาพ สามารถจะถูกฆ่าตายก็มี
 นั่นเพราะสุรา และสุราเป็นเหตุให้ขาดสติสัมปชัญญะ เป็นคนที่ไร้ศักดิ์ศรี ไม่มีใครเขาเคารพนับ
 ถือ และอายุสั้น บางคนอายุยาวก็สุขภาพไม่ดี หากเว้นจากการดื่มสุราเมรัยเสีย หมั่นเจริญ
 สติสัมปชัญญะให้มากยิ่งขึ้นก็จะมีความสุข**

๔.๖.๒ ผลสัมฤทธิ์ด้านโภคทรัพย์ (สีเลน โภคสมบัติ)

ผลสัมฤทธิ์ด้านโภคทรัพย์ ในที่นี้หมายถึงเอามนุษย์สมบัติ คือสมบัติที่พึงได้รับในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือที่จะพึงได้รับเมื่อกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก เช่น รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ บริวารสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นต้น

การเลี้ยงชีพหรือความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพเรียกว่า อาชีวะ นั้น พระพุทธศาสนามองเป้าหมายด้วยมาตรฐานการดำรงชีวิตคือ มีจุดมุ่งหมาย มีปัจจัย ๔ ที่พอเพียงสำหรับคน ถือเอาคนเป็นเป็นหลัก ไม่ได้ถือเอาวัตถุเป็นหลัก หมายถึงการทำหน้าที่ประพฤตินออย่างถูกต้อง เป็นผู้สมควรได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิต สัมมาอาชีวะเป็นหลักการขั้นศีลคือ เป็นวิธีการที่จะก้าวสู่จุดหมายที่จะพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า สัมมาอาชีวะจะส่งผลให้มีความสมบูรณ์ทางด้านโภคทรัพย์สมดุลกันระหว่างการผลิตกับการบริโภค

๔.๖.๓ ผลสัมฤทธิ์สูงสุดคือสงบร่มเย็น (สีเลน นิพพุตติ ยนฺติ)

ผลสัมฤทธิ์สูงสุดคือสงบร่มเย็นในที่นี้หมายถึงเอานิพพานสมบัติ คือสมบัติขั้นสุดยอดไม่เจือด้วยความสุขหรือทุกข์อีก เป็นความหลุดพ้นแห่งจิต ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอีก

ทั้งนี้มิได้หมายความว่า เพียงรักษาศีลอย่างเดียวเท่านั้นแล้ว จะได้สมบัติทุกประการดังว่ามาก็หาไม่ เป็นแต่ว่า ศีลที่รักษาบริสุทธิ์ดีแล้ว เป็นเบื้องต้นเป็นพื้นฐานแห่งการทำความดีสูงขึ้นไป เช่น การบำเพ็ญสมาธิ การเจริญวิปัสสนา เป็นต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้รับสมบัติอันสูงสุดเช่นพระนิพพานได้ เพราะผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ หรือไม่รักษาศีลเลย จะเจริญวิปัสสนา ทำสมาธิให้ได้รับผลนั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะจิตของเราจะฟุ้งซ่านรำคาญ ไม่เป็นสมาธิ ผู้มีศีลหมัดจดเท่านั้นจึงทำให้ดีและเกิดผลดี ฉะนั้น จึงว่าศีลเป็นพื้นฐานของคุณธรรมขั้นสูงขึ้นก็คือสมาธิ และสมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา อีกชั้นหนึ่ง เมื่อมีศีลบริสุทธิ์แล้ว จึงเป็นเหตุให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ดังกล่าว

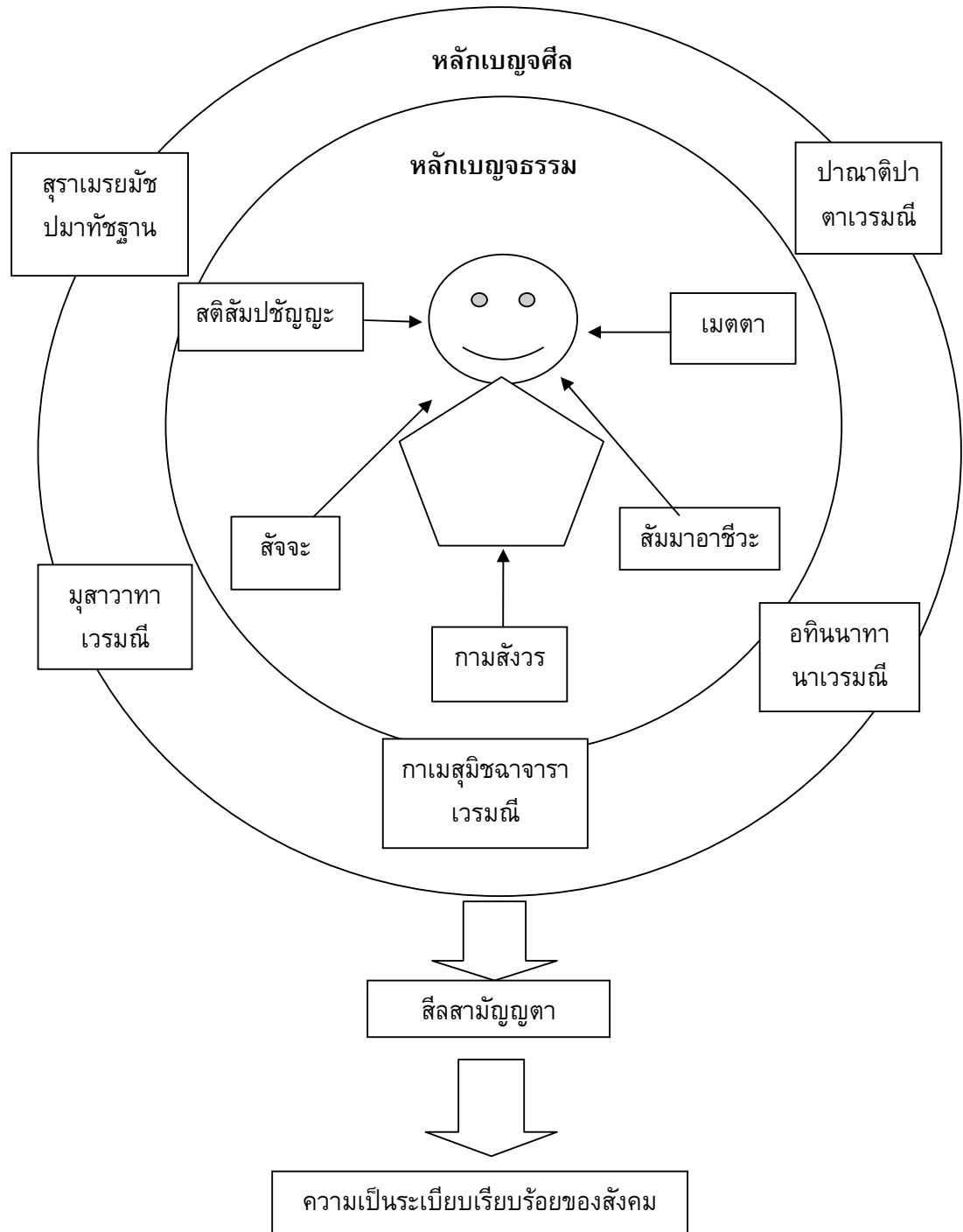
ด้วยเหตุนี้พระอรหันต์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า ศีลเท่านั้นเป็นเลิศ แต่ผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุดในโลกนี้ ความชนะในมนุษย์โลกและเทวโลก ย่อมมิได้เพราะศีลและปัญญา ความชนะในที่นี้หมายถึง ความชนะกิเลส มนุษย์ก็ตาม เทวดาก็ตาม จะชนะกิเลสได้ก็เพราะศีลและปัญญา

ศีลที่มีปัญญาเป็นพื้นฐาน จึงไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ไม่เป็นทาษของตัณหาและทิฏฐิ กล่าวคือ ผู้รักษาศีล มิได้มุ่งรักษาเพราะต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ หรือสมบัติใดๆ มีโภคสมบัติเป็นต้น หรือมิได้รักษาเพราะเห็นผิดว่า เราจะบริสุทธิ์จากกิเลสได้เพราะศีลนี้ หมายความว่าผู้นั้นเห็นผิดว่า ลำพังศีลอย่างเดียว คือศีลเท่านั้นบรรลุนิพพานได้ ซึ่งเห็นผิดไป

จากความจริง เพราะผู้จะบรรลุนิพพานได้นั้น ต้องประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญาเบื้องต้นนั้น ศีลเป็นบาทให้เกิดสมาธิ สมาธิเป็นบาทให้เกิดปัญญาแต่เบื้องต้น ศีล สมาธิ และปัญญา จะประชุมพร้อมกันเป็นมรรคสมังคี ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นอริยศีล อริยสมาธิ และอริยปัญญา อริยศีลที่ประกอบด้วยอริยสมาธิ และอริยปัญญา ในขณะนั้นเท่านั้น ที่บรรลุนิพพานได้

เพราะฉะนั้น ผู้หวังความสุข ความสงบ และสมบัติดังกล่าว พึงรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ดี ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย ด้วยประการทั้งปวง พึงรักษาให้ดีเท่าชีวิต เหมือนนกต้อยตีวิดรักษาไข่ เหมือนจามรีรักษาขนหาง เหมือนนารดารักษาบุตรน้อย และเหมือนคนมีตาดี ข้างเดียวรักษาดวงตาของตนไว้ และในขณะเดียวกันก็ควรสะสม อบรม บ่มเพาะหลักเบญจธรรม ให้เจริญออกงามมากยิ่งขึ้น เมื่อเป็นดังนั้น ย่อมจะได้รับประโยชน์สมปรารถนา

จากข้อมูลที่น่าเสนอมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ๒) เพื่อศึกษาหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยหลักเบญจศีลและเบญจธรรมจากการศึกษาพบว่า

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการบริหารขององค์กร การที่องค์กรจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวอยู่ที่ทรัพยากรมนุษย์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการขององค์กรมากที่สุด ควรที่จะได้รับการเอาใจใส่ พิจารณาเป็นอันดับแรกมากกว่าปัจจัยอื่น ๆ

ดังนั้น มนุษย์จึงมีความสำคัญทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และต่อสิ่งรอบ ๆ ตัวที่มนุษย์ดำรงอยู่ในสถานะนั้น ๆ เช่น การเป็นพนักงาน ในฐานะเป็นปัจจัยของการผลิตในองค์กร เป็นต้น ซึ่งความสำคัญนี้ย่อมมีความจำเป็นจะต้องพัฒนาเพื่อความสมบูรณ์ บริบูรณ์แห่งสถานะนั้น ๆ ได้

ทรัพยากรมนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกให้ความหมายว่า มนุษย์เป็นทรัพยากรสำคัญที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ ดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกันเป็นกลุ่มช่วยเหลืออาศัยพึ่งพากัน มีความสัมพันธ์กันในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์กร ในการที่องค์กรจะประสบความสำเร็จ มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานขององค์กร

ในทางพระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีชีวิต เกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ในโลกเช่นเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า คนทำกรรมชั่วเข้าใจว่าได้รับผลชั่วมิได้รับผลดีก็มี และคนทำกรรมดีมีผู้เข้าใจว่าได้รับผลดีก็มีได้รับผลชั่วมิ เพราะไม่ได้พิจารณาให้เห็นผลกรรมตลอดสายเช่น เห็นคนฆ่าสัตว์ แล้วไปเกิดในสวรรค์ เข้าใจผิดคิดว่ากรรมชั่วมิมีความจริงกรรมชั่วมิแต่ยังไม่ให้ผล แต่กรรมดีที่เคยทำก่อนกรรมชั่วนั้นมาให้ผลก่อน จึงไปเกิดในสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามกรรมดีก็เช่นกัน ฉะนั้น จึงทรงสอนให้พิจารณากรรมและผลของกรรมรวมทั้งกฎของผู้ทำกรรมอย่างรอบคอบ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการเพิ่มพูน ความรู้ทักษะ ความสามารถของบุคลากร เป็นการสร้างและจัดการทรัพยากรมนุษย์ และเป็นการบูรณาการระหว่างการเรียนรู้และงานเข้าด้วยกัน ทรัพยากรมนุษย์มีความสำคัญต่อองค์กรในฐานะเป็นทุน เป็นทรัพยากรที่รวมเทคโนโลยี ความรู้ ทักษะ สมรรถนะ และเป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มความได้เปรียบ

ในการแข่งขันเพื่อช่วยให้องค์กรการอยู่รอด เติบโตได้ในเศรษฐกิจที่เน้นองค์ความรู้ และสนองตอบความต้องการขององค์กร ประเทศไทยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการจัดการความรู้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมอย่างต่อเนื่องโดยให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์ว่าเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาประเทศ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ทุนมนุษย์และการจัดการความรู้ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ เน้นที่กระบวนการเพิ่มทักษะเพิ่มความรู้เกี่ยวกับคุณภาพและปริมาณการปฏิบัติงานโดยตรง ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ เน้นที่การสร้างทุนมนุษย์และการจัดการความรู้ มีขอบเขตในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของแต่ละองค์กรในระดับมหภาค และระดับจุลภาค

ความสำคัญของเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้นับว่าสำคัญมากเรียกว่า ลีลาขบ ๕ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ย่อมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล ความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า 'กัลยาณธรรม' หมายถึงธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่าง ๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ

การใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรมมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแบ่งได้ ๓ ระดับ คือ ระดับต้น ระดับกลางและระดับสูง ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะและสติปัญญาของบุคคลที่จะพึงปฏิบัติได้ตามความสามารถของตน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีได้สอนเฉพาะคำสอนที่เป็นขั้นโลกุตระ (ขั้นเหนือโลก เช่นนิพพาน) อย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีคำสอนไว้ให้ชาวโลกสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ทุกระดับ

คำสอนเรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นคำสอนที่มุ่งให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามความต้องการของสังคมมนุษย์ และต้องเว้นเบญจศีล และปฏิบัติตามเบญจธรรมซึ่งเรียกอีกอย่างว่า มนุษยธรรม โดยส่งผลสัมฤทธิ์ออกมาเป็นการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านคือ

ผลสัมฤทธิ์ด้านความสุข (สีเลน สุขตี ยนฺติ)

ผลสัมฤทธิ์ด้านโภคทรัพย์ (สีเลน โภคสมฺปทา)

ผลสัมฤทธิ์สูงสุดคือสงบร่มเย็น (สีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ)

เพราะฉะนั้น ผู้หวังความสุข ความสงบ และสมบัติดังกล่าวนั้น พึงงดเว้นการละเมิดเบญจศีล รักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ดี ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย ด้วยประการทั้งปวง พึงรักษาให้ดีเท่าชีวิต

และในขณะที่เดียวกันก็ควรสะสม อบรม บ่มเพาะหลักเบญจธรรมให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น เมื่อเป็นดังนั้น ย่อมจะได้รับประโยชน์สมปรารถนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ในสังคม

สังคมไทยปัจจุบันมีความสะดวกสบายในความทันสมัยทางวัตถุกับเทคโนโลยีทันสมัยในยุคบริโภคนิยม ชื่นชมในวัตถุ ชีวิตและสังคมไทยมีพฤติกรรมทางจิตใจของคนไทยในโลกยุคปัจจุบันมุ่งเน้นให้ความสำคัญและคุณค่ากับตัวเงินในด้านปริมาณตัวเลขเป็นหลักมากกว่าให้ความสำคัญทางด้านจิตใจที่ครั้งอดีตเคยเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ เมื่อมาถึงในยุคสมัยปัจจุบัน ทรรศนะมนุษย์เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ผู้คนมีเสรีภาพมากขึ้นในการที่จะเลือกนับถือประเพณีปฏิบัติในศาสนิกให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของแต่ละคน มีหลายสำนักทั้งบรรพชิตและฆราวาสเปิดหลักสูตรสอนการปฏิบัติธรรมกันเป็นจำนวนมากมาย เพื่อฝึกฝนและพัฒนาตนดูภาพรวมก็เห็นว่าเป็นการดีที่พุทธศาสนิกเฝื่อนธรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ในอีกด้านหนึ่งอาจทำให้มีผู้ตีความไปทางตามใจชอบได้ง่ายขึ้น พระพุทธศาสนาจากเดิมที่ประเพณีปฏิบัติจนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีกำลังจะถูกหลักทริบิโคนิยมเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต นั่นคือ ก่อให้เกิดทัศนคติใหม่บริโภคนิยมเห่อของนอก ซึ่งในปัจจุบันก็ถือว่าไม่ใช่เรื่องเสียหายอีกต่อไป

ถ้าพุทธศาสนิกชนเข้าใจผิดในความหมายการปลุกฝังระเบียบวินัย อันเป็นเครื่องจัดสรรโอกาสในการพัฒนา หากจะเริ่มต้นพัฒนาคน ความเข้าใจในความหมายของวินัย กฎเกณฑ์ กติกา ก็จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้น ในตอนแรก คนที่ไม่มีความพร้อมเพราะไม่มีปัญญา ไม่มีสมาธิในเหตุผล พอเห็นกฎเกณฑ์ กติกาของสังคมก็เห็นเป็นเรื่องบังคับตน กัดกันไม่ให้เกิดการที่ตนจะทำอะไรตามชอบใจ ฉะนั้น สำหรับคนที่ยังไม่พัฒนา วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องบังคับ ตลอดจนถึงความพอใจของตัวเองของเขา ในขั้นนี้ ปัญญาที่ไม่มี จิตใจก็ไม่พร้อม จำใจฝืนใจและซึ่งเครียด ท้อแท้เป็นทุกข์ ต่อมา เมื่อเขาเริ่มพัฒนาขึ้น มองเห็นเหตุผล วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องมือสำหรับฝึกมนุษย์ ในขั้นนี้เขาจะมีปัญญาพอที่รู้เข้าใจเหตุผลและคุณค่าของกฎเกณฑ์ กติกานั้น จิตใจก็ยอมรับและเต็มใจหรือถึงกับมีความสุขที่ได้ประพฤติปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้น ในที่สุด เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน สำหรับการที่จะประพฤติปฏิบัติถูกต้อง นี่คือความหมายที่แท้จริงของกฎเกณฑ์ กติกาเหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่มีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจเหตุผลและความมุ่งหมายว่า ที่มีกติกานี้ก็เพื่อเป็นประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน จะได้รู้ร่วมกันว่า จะทำอย่างไร จะดำเนินการต่อไปอย่างไร จะได้ไม่ขัดข้องวุ่นวาย ดังนั้น การศึกษาทำความเข้าใจเรื่องวินัย กฎเกณฑ์ กติกา ทางพระพุทธศาสนาอย่าง

ถูกต้องแท้จริง จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์นั้นกับผู้สนใจในเรื่องศีล ที่อันจะก่อให้เกิดสมาธิ ปัญญา ย่อมจะนำผลจากการศึกษาไปประพฤติปฏิบัติ อันจะเกิดเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

จากการศึกษาในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพบว่าการที่จะทำให้คำสอนในพระพุทธศาสนา สอดคล้องไปกับสังคมสมัยใหม่ นอกจากจะต้องรักษาสาระสำคัญของหลักธรรมต่าง ๆ ให้ตรง ชัดเจนและถูกต้องตามพระไตรปิฎก อรรถกถาแล้ว สิ่งที่ต้องระมัดระวังควบคู่กันไปก็คือ การขยาย ความหมายของหลักธรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันด้วย ทั้งนี้ก็เพราะสังคมแวดล้อมรอบตัวเรามีใช้สังคมเล็ก ๆ ที่คุ้นเคยหน้าตากัน มีความโอบอ้อมอารี เอื้ออาทรกันตั้งแต่เก่าก่อน หากแต่เป็นสังคมที่กว้างใหญ่ไร้พรมแดน

ผู้วิจัยเสนอแนะว่าภาครัฐควรมีหน่วยงานหรือคณะทำงานขึ้นมารับผิดชอบดูแล โดยตรงในเรื่องของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม มีการทำงานที่ ชัดเจนเริ่มตั้งแต่มีองค์กรให้ความรู้แก่ประชาชน มีคณะทำงานส่งเสริมและเข้าไปช่วยในการ ดำเนินงานให้การปฏิบัติเป็นไปได้อย่างจริงจัง ตลอดจนมีหน่วยงานในการตรวจสอบประเมินผลงานเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้เกิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับสถานศึกษา

ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่าในหน่วยงานการศึกษาทุกระดับควรมีการบรรจุหลักสูตร การพัฒนาทรัพยากรบุคคลตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม เริ่มตั้งแต่การปูพื้นฐานในระดับ ประถมศึกษาไปจนถึงการให้ความรู้ในระดับอุดมศึกษา ให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจจนสามารถ นำไปใช้ได้จริง

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อ ศึกษาหลักเบญจศีล-เบญจธรรมในพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ดังนั้น การศึกษาสืบเนื่องต่อจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจึงเสนอให้ มีการวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในเรื่องการ ดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเป็นหนทางทำให้ผู้ใดศึกษาจะได้มีความ เข้าใจในเรื่องการประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมดีงาม ที่สามารถจะน้อมนำแนวคิดธรรมอัน หลากหลายที่ปรากฏในพระธรรมวินัย นำไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาตามกำลังสติปัญญา ใช้ แก้ปัญหาในแต่ละบุคคลได้อย่างถูกต้อง เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติธรรม ทำให้เกิดความผาสุก ร่มเย็นต่อไป ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไป คือ

- ๑) การบริหารองค์การ ตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม
- ๒) พุทธจริยศาสตร์กับการบริหารบุคลากรในองค์การเชิงพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย ภาษามาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถามาลี**. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จิระ หงส์ดารมภ์. **แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ หน่วยที่ ๑.นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. ประมวลสาระชุดวิชาเทคโนโลยีและการสื่อสารการศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๑. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๖.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **จริยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๖.

ชาวี โรจนแสง. **แนวคิด การวางแผนและระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๓.

ณัฐพันธ์ เขจรนนท์. **การจัดการทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เม็ดทรายพรินติ้ง ๒๕๕๑.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. **เบญจศีล เบญจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

รัชชนันท์ อิศรเดช. **การบริหารสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

- นิสิตดาร์ก เวชยานนท์. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. เอกสารประกอบการสอนวิชา รศ. ๖๒๐ การบริหารทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘.
- ประเวศ วะสี. **การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ แบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๔.
- ป่วย อังภากรณ์. **คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- ปัญญา ใช้บายาง และคณะ. **ธรรมาธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.
- แปลก สนธิรักษ์. **พจนานุกรม บาลี -ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- พระกิตติสารเมธี (สมคิด เขมจารี). **ข้อธรรมเตือนจิตเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตมาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๓๖.

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). พัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง,
๒๕๓๐.

พิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง. ประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๓.

พิน ดอกบัว. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๓๙. มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช. การจัดการทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๕๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

ราณี อธิชัยกุล. การจูงใจและการสื่อสารในองค์การ, ประมวลสารระชูดวิชาเทคโนโลยีและ
การจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ ๗. นนทบุรี : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๓.

วรรณาด แสงมณี. การบริหารทรัพยากรมนุษย์ /งานบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร
: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประสิทธิ์ภัณฑ์แอนด์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๗.

วศิน อินทสระ. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมคดี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร). ธรรมคดี.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๔๖.

สาคร สุขศรีวงศ์. การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท จี.พี.ไซเบอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๓.

สุจิตรา อ่อนด้อม. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวง
แก้ว, ๒๕๔๕.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ .พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ .**คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุนทร ณ รั้งสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สมน อมรวิวัฒน์. **การพัฒนาการการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์**. ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **ศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพลพันธ์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภาและสถาบัน บัณฑิตธรรม, ๒๕๔๓.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มปท., ๒๕๒๙.

(๒) บทความ :

พระมหาณรงค์ กนต์สีโล. “โครงสร้างของระบบพุทธจริยศาสตร์”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๙)

รุ่งฤดี กิจควร. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คืออะไร : พัฒนาทำไม ทำไมต้องพัฒนา”. **วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘)

สนิท ไชยวงศ์คต. “ศีลห้าพาโลกสู่สันติ”. **พุทธจักร**. ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๕๓)

(๓) วิทยานิพนธ์ :

นันทวัน อีสรานุวัฒน์ชัย. “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรทิพา กุฎุมพินานนท์. “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาคน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระจิรวัดณ์ อุดตมเมธี (วุฒิพงศ์). “ศึกษาวิเคราะห์การศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระทวีป เขมธมฺโฆ (จำปา). “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระบุญจันทร์ จันทสโร. “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศิลปะที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระพุทธินันท์ บุญเรือง. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๔๔.

พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสิทธิ (โสภ). “ศึกษาบทบาทการเผยแพร่พุทธธรรมของพระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาบุญเรือน ปภังโกโร (พิลาพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒

พระมหาประเสริฐ ญาณสีโล (ธรรมจง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องแนวความคิดเชิงจริยศาสตร์ในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาภัทร์ภูวไนย ภาทภูรี (ยิ้มเกิด). “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของพระราชปัญญาเวที (จิต รัตเวที)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาสมชาย สิริจโนโท (ห่านนท์). “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสารัญญ ญาณสวโร (พินดอน). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณี ลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ. เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

- พระศักดิ์ดา วิสุทธิธำมา (มรดา). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว
ตามหลักไตรสิกขา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว
ตามหลักไตรสิกขา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- รังษี สุหนต์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถปิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- วนิดา ฉายาสุตบุตร. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- วิชญาภา เมธีวรฉัตร. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียน
ศิรวิทย์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย. “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนิกายเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- สมบัติ มณฑา. “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพราหมณ์กับพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์ที่มณีกาย
สี่ชั้นวรรค”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- อรัศธรรม ธีระดอม. “บทบาทของพระสงฆ์มหายานในการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีของ
พระสงฆ์จีนิกายและอนัมนิกายในภาคกลางของประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

(๔) เอกสารอื่น ๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์ :

- จำเนียร จวงตระกูล. “การจัดการทรัพยากรมนุษย์และองค์การ”. เอกสาร การบรรยายประกอบ
วิชา บธ. ๖๔๑, หลักสูตรวุฒิบัตรการบริหารทรัพยากรมนุษย์ กลุ่ม ๒ ชุดที่ ๒.
สถาบันพัฒนาการบริหารธุรกิจและอุตสาหกรรม ศูนย์กฎหมายธุรกิจ, ๒๕๓๗.

สิวลี ศิริไล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินปัญหาจริยธรรม
ทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”. รายงานการวิจัย ๒๕๒๙, อัดสำเนา.

๒. ภาษาอังกฤษ

Audy, robert. (Ed.) **The Cambridge Dictionary of Philosophy**. Cambridge : cambridge
University Press,1967.

Horner, LB. **Eary Buddhism and the taking of Life**. Kendy : Buddhist Publication
Society, 1967.

Klass, Sandell. **Buddhism Perspectives on the Ecocrisis**. Kendy : Buddhist
Publication Society, 1987.

Matine Batchelor and Kerry Brown. **Buddhism And Ecology**. Deli : motilal Banarsidass
Publishers Private Limited, 1975.

Newcomb Theodore, M. **Social Psychology**, Noe Yok : Dryden Press, 1954.

Phramedhidhammaporn (Prayoon Mererk). **Prominent facets of Buddhism (In
Buddhism Morality)**.Bangkok : Mahamakut Buddhist University, 1994.

Siddhi Butr-Inr. **The Social Philosophy of Buddhism**. Bangkok : Mahamakut Buddhist
University, 1979.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระครูปลัดสุรัสวดี วิริยธโร (คงรักษา)
เกิด	วันพฤหัสบดีที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๙
มาตุภูมิ	บ้านเลขที่ ๑๒ หมู่ที่ ๒ แขวงดอกไม้ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โทร. ๐๘๔-๔๒๗ ๓๗๙๔
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดกระท่อม (เสือปลา) เลขที่ ๕ หมู่ที่ ๓ แขวงประเวศ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๕๐